

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ
KALKOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ VE YERLEŞİM MODELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ümit GÜNDOĞAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Okşan BAŞOĞLU

Ankara-2013

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ
KALKOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ VE YERLEŞİM MODELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

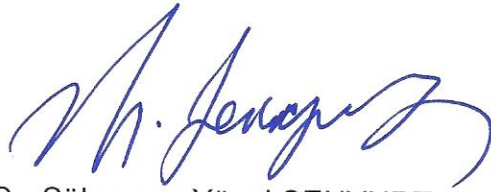
Hazırlayan
Ümit GÜNDOĞAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Okşan BAŞOĞLU

Ankara-2013

ONAY

Ümit GÜNDOĞAN tarafından hazırlanan "Batı Anadolu Sahil Şeridi Kalkolitik Çağ Mimarisi ve Yerleşim Modelleri" başlıklı bu çalışma, 21.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT (Başkan)

Doç. Dr. Okşan BAŞOĞLU (Danışman)

Doç. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU

ÖNSÖZ

“Batı Anadolu Sahil Şeridi Kalkolitik Çağ Mimarisi ve Yerleşim Modelleri” başlıklı bu çalışmada Anadolu arkeolojisinde sorunlu bir çağ olan ve yeterince araştırılmayan, Batı Anadolu sahil şeridi Kalkolitik Çağ merkezlerinde ortaya çıkarılan mimari örnekler incelenmiştir.

Bu çalışma boyunca yardımlarını benden esirgemeyen tez danışmanım, hocam Doç. Dr. Okşan BAŞOĞLU’na, Arkeolojiye farklı bir bakış açısıyla bakmamı sağlayan hocam Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT’a içten teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmamda yardımlarını esirgemeyen DayımM. Mustafa ÇİPİL’e, Dr. Rıza TUNCEL’e, Dr. İrfan TUĞCU’ya, Arkeolog Yılsu Hoca’yave Karakol Amirim Em. A. HaşimetSULUV’ateşekkür ederim.

Tez konumu belirlememde ve tez çalışmamda bana yardımcı olan, Arkeoloji öğrenimim boyunca desteğini her daim yanımda hissettiğim hocam Doç. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU’na ne kadar teşekkür etsem azdır.

Her şeyden öte, tüm desteğini benden esirgemeyen biricik eşim Tülay’a sonsuz teşekkür ederim.

Ümit GÜNDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
LEVHALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE BÖLGESİ COĞRAFYASI

1.1. EGE BÖLGESİ COĞRAFYASI.....	4
----------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU KRONOLOJİSİ VE KRONOLOJİ SORUNLARI

2.1. BATI ANADOLU KRONOLOJİSİ VE KRONOLOJİ SORUNLARI.....	6
---	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ YERLEŞİM MERKEZLER

3.1. KUMTEPE.....	11
3.1.1. Konumu.....	11
3.1.2. Kazı Tarihçesi.....	11

3.1.3. Stratigrafisi.....	12
3.1.4. Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	12
3.2. BEŞİK-SİVRİTEPE.....	13
3.2.1. Konumu.....	13
3.2.2. Araştırma Tarihçesi.....	14
3.2.3. Stratigrafisi.....	14
3.2.4. Orta Kalkolitik Çağ.....	14
3.3. GÜLPINAR-SMİNTHEÏON.....	14
3.3.1. Konumu.....	14
3.3.2. Araştırma Tarihçesi.....	15
3.3.3. Stratigrafisi.....	15
3.3.4. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	15
3.4. KULAKSIZLAR.....	17
3.4.1. Konumu.....	17
3.4.2. Araştırma Tarihçesi.....	18
3.4.3. Orta Kalkolitik Çağ.....	18
3.5. EGE GÜBRE.....	19
3.5.1. Konumu.....	19
3.5.2. Araştırma Tarihçesi.....	19
3.5.3. Stratigrafisi.....	20
3.5.4. Neolitik Çağ Mimarisi.....	20

3.5.5. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	21
3.6. ULUCAK HÖYÜK.....	21
3.6.1. Konumu.....	21
3.6.2. Araştırma Tarihçesi.....	22
3.6.3. Stratigrafisi.....	23
3.6.4. Neolitik Çağ Mimarisi.....	23
3.6.5. Geç Neolitik- Erken Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	24
3.6.6. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	29
3.7. YEŞİLOVA HÖYÜK.....	29
3.7.1. Konumu.....	29
3.7.2. Araştırma Tarihçesi.....	30
3.7.3. Stratigrafisi.....	30
3.7.4. Neolitik Çağ Mimarisi.....	31
3.7.5. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	31
3.8. LİMAN TEPE.....	32
3.8.1. Konumu.....	32
3.8.2. Araştırma Tarihçesi.....	33
3.8.3. Stratigrafisi.....	33
3.8.4. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	34
3.8.5. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	34
3.9. BAKLA TEPE.....	34

3.9.1. Konumu.....	34
3.9.2. Araştırma Tarihçesi.....	35
3.9.3. Stratigrafisi.....	36
3.9.4. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	38
3.10. ÇUKURİÇİ HÖYÜK.....	39
3.10.1. Konumu.....	39
3.10.2. Araştırma Tarihçesi.....	40
3.10.3. Stratigrafisi.....	40
3.10.4. Erken Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	41
3.10.5. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	41
3.11. MİLET.....	41
3.11.1. Konumu.....	41
3.11.2. Kazı Tarihçesi.....	42
3.11.3. Stratigrafisi.....	42
3.11.4. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	43
3.12. APHRODİSİAS –PEKMEZ TEPE.....	43
3.12.1. Konumu.....	43
3.12.2. Araştırma Tarihçesi.....	43
3.12.3. Stratigrafisi.....	44
3.12.4. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	44
3.13. ÇİNE – TEPECİK HÖYÜK.....	45

3.13.1. Konumu.....	45
3.13.2. Araştırma Tarihçesi.....	46
3.13.3. Stratigrafisi.....	46
3.13.4. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	47
3.14. BEÇİN KALESİ.....	48
3.14.1. Konumu.....	48
3.14.2. Araştırma Tarihçesi.....	48
3.14.3. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi.....	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KULLANILAN MALZEME VE TEKNİKLER

4.1. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KULLANILAN MALZEMLER.....	50
4.1.1. Taş.....	50
4.1.2. Ahşap.....	50
4.1.3. Çamur Harç.....	51
4.1.4. Dal, Saz ve Otsu Bitkiler.....	51
4.2. KALKOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİNDE KULLANILAN TEKNİKLER.....	52
4.2.1. Dal-Örgü ve Çamur-Harç Mimari Tekniği.....	52
4.2.2. Taş Temel Üzeri Kerpiç Duvar Tekniği.....	54
4.2.3. Kerpiç Duvar Tekniği.....	56

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPI TİPLERİ VE İŞLEVLERİ

5.1. DİKDÖRTGEN PLANLI YAPILAR.....	58
5.2. APSİDAL PLANLI YAPILAR.....	59
5.3. IZGARA PLANLI YAPILAR.....	61
5.4. ÇUKUR YAPILAR.....	62
5.5. DAİRESEL PLANLI YAPILAR.....	64

ALTINCI BÖLÜM

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ KALKOLİTİK ÇAĞ YERLEŞİM MODELLERİ

6.1 BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ KALKOLİTİK ÇAĞ YERLEŞİM MODELLERİ.....	65
SONUÇ.....	68

KAYNAKÇA

LEVHALAR

ÖZET

ABSTRACT

SİMGELER VE KISALTMALAR

ARIT: American Research Institute in Turkey

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

BAR: British Archaeological Records

BIAA: British Institute of Archaeology at Ankara

Bkz: Bakınız

Çiz: Çizim

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens.

Hrt: Harita

Km² : Kilometre Kare

Km: Kilometre

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

Lev: Levha

M: Metre

MÖ: Milattan Önce

Res: Resim

TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

Vol: Volume

C¹⁴: Karbon 14

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1:

Hrt 1: Batı Anadolu sahil şeridi ve Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri konumu.

Çiz. 1: Kumtepe yerleşim yerinin topografik çizimi (Korfmann, 1995: Çizim 7).

Levha 2:

Çiz. 2: Kumtepe B2a-b evresi mimari yapısı (Korfmann, vd. 1995: Figür 21).

Çiz. 3: Kumtepe B3b evresi taş temelli mimari yapılar (Korfmann, vd. 1995: Figür 19).

Levha 3:

Çiz. 4: Kumtepe G28 açması B4a mimarisi (Korfmann, vd. 1995: Figür 18).

Res.1: Kumtepe G28 açması B4c kısmen yuvarlatılmış yapı duvarı (Korfmann, vd. 1995: Figür 13).

Levha 4:

Çiz. 5: Beşik-Sivri Tepe topografik çizimi (Korfmann, 1985: Resim 10).

Levha 5:

Hrt. 2: Gülpınar yerleşim yerinin konumu (Takaoğlu-Özdemir: 2013 figür 1).

Levha 6:

Res. 2: Gülpınar taş temelli duvar ayrıntısı (Özgünel-kaplan, 2011: resim 1).

Res. 3: Gülpınar Kalkolitik Çağ 2.nolu Merkez yapısı ve çevre yapılarının Batıdan görünümü (Özgünel, 2012).

Levha 7:

Çiz. 6: Gülpınar-Smintheion 2. nolu merkez yapı ve küçük dikdörtgen planlı depo binaları çizimi (Özgünel-Kaplan, 2011: Plan 2).

Levha 8:

Res. 4-5: Gülpınar Kalkolitik yerleşim yeri mimarisi (Takaoğlu-özdemir: 2013 resim 2-3).

Levha 9:

Hrt. 3: Kulaksızlar mermer atölyesinin konumu (Takaoğlu, 2002: Figür 1).

Çiz. 7: Kulaksızlar mermer atölyesinde bulunan taş kap ve kadın figürini (Takaoğlu, 2002: Figür 2).

Levha 10:

Hrt. 4: Ege Gübre yerleşim yerinin konumu(Caymaz, 2010: Şekil 1)

Res. 6: Ege Gübre yerleşimi üzerindeki alüvyon dolgu (Sağlamtimur-Ozan, 2012 resim 3).

Levha 11:

Res. 7: Ege Gübre yerleşimi üzerindeki alüvyon dolgu (Sağlamtimur-Ozan, 2012 resim 4).

Çiz.8: Ege Gübre kalkolitik çağ yerleşimi ve mezar yapıları (Sağlamtimur-Ozan, 2012: Resim 6a).

Levha 12:

Hrt. 5: Ulucak Höyüğü 'ün Türkiye haritasındaki konumu (Çakırlar, 2012: Figür 1).

Hrt. 6: Ulucak Höyüğü 'nün İzmir bölgesindeki konumu ve çevresi (Çakırlar, 2012: Figür 2).

Levha 13:

Çiz. 9: Ulucak höyük V. Tabaka yapıları (Derin: 2005: figür 1).

Levha 14:

Çiz. 10: Ulucak Höyük IV k evresi yapı 17'ye ait taş temelli duvar çizimi (Derin, 2005: figür 2).

Levha 15:

Çiz. 11: Ulucak Höyük IV. Tabaka yapıları (Derin, 2005: figür 3).

Levha 16:

Res. 8: Ulucak IV. Tabaka ev 8'in fırın kalıntısı (Derin, 2005: figür 5).

Çiz. 12: Ulucak Höyük IV. Tabaka yapı 13'ün Çizimi (Derin, 2005: figür 4).

Levha 17:

Çiz.13: Ulucak Orta Kalkolitik Çağ'a ait 'L' şeklinde duvarlar (Çilingiroğlu vd. 2004: Figür 12).

Levha 18:

Hrt. 7: Yeşilova Höyüğü'nün konumu (Derin, 2009: Figür 1).

Levha 19:

Çiz. 14: Yeşilova Höyüğü Orta Kalkolitik Çağ Çukur yapıların Tabanları (Derin, 2009: Figür 2).

Levha 20:

Çiz. 15: Yeşilova II. Tabaka kalkolitik Çağ çanak-çömleği (Derin, 2009: Fig. 14).

Levha 21:

Çiz. 16: Liman Tepe topografyası (Erkanal-Şahoğlu, 2012b: Resim 1).

Res. 9: Liman Tepe Geç kalkolitik ve Orta Kalkolitik Çağ buluntu yeri (Erkanal-Şahoğlu, 2012b: Resim 2).

Levha 22:

Çiz. 17: Bakla Tepe topografik haritası ve kazı alanları (Tuncel, 2009: Levha 3, Harita 2).

Levha 23:

Çiz. 18: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ III dönemine ait mimari kalıntılar (Tuncel, 2009: Levha VI).

Levha 24:

Res. 10: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ II. ve III. tabaka mimari yapılar (Tuncel, 2009: levha IV-Resim 2).

Res.11: Bakla Tepe H-15 açması, Geç Kalkolitik Çağ II. Tabakaya ait ızgara planlı yapı ve döşemesi (solda). Geç Kalkolitik Çağ III. tabakaya ait ızgara planlı yapı (sağda) (Tuncel 2009: Levha VIII).

Levha 25:

Çiz. 19: S-13 açması, Geç Kalkolitik Çağ III, Dairesel Planlı silo yapıları ve sokak (Tuncel, 2013: Figür 2).

Levha 26:

Res. 12: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ I dönemine ait mimari kalıntılar (Tuncel 2009: Levha IV- resim 1).

Levha 27:

Çiz. 20: Çukuriçi topografyası (Horejs, 2009: figür 3).

Levha 28:

Çiz. 21: Çukuriçi VIII. Tabaka çizimi (Horesj, 2008: Figür 3).

Çiz. 22: Çukuriçi VI. tabaka oval ya da apsidal planlı yapının, apsis kısmı (Horesj, 2008: Figür 6).

Levha 29:

Çiz. 23: Aphrodisias-Pekmez Tepe VIId tabakası kerpiç duvarlar (Kadish, 1971: Figür 5).

Çiz. 24: Aphrodisias-Pekmez Tepe, duvar A (üstte) ve Duvar C (altta) kerpiç çizimleri (Joukowsky, 1986: Figür 41-42).

Levha 30:

Res. 13-14: Aphrodisias açma 2, C duvarından kerpiç resimler (Joukowsky, 1986: Figür 39-44).

Levha 31:

Hrt.8:Çine-Tepecik Höyük konumu (Günel, 2006: harita 1).

Hrt. 9: Çine-Tepecik Höyüğütopografik planı. (Günel, 2006: harita 2).

Levha 32:

Res. 15, Çiz. 25: Çine-Tepecik Dairesel planlı yapılar (Günel, 2011: resim 2-3).

Levha 33:

Res. 16: Beçin Kalesi'nin Konumu (Yıldız, 2008).

Res.17: Beçin Kalesi Orta Kalkolitik Çağı seramiği. (Yıldız, 2008).

Levha 34:

Çiz. 26: Dal-örgü ve çamur-harç duvar yapım tekniği (Perles, 2004: figür 9.4).

Levha 35:

Çiz. 27: Polyanitsa II evresi dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle inşa edilmiş savunma sistemi (Bailey, 2000: figür 5.3).

Levha 36:

Çiz. 28: Taş temel üzeri kerpiç duvar yapım tekniği (Perles, 2004: Figür 9.5).

Çiz. 29: Ulucak IV. tabaka kerpiç ölçüleri çizimi, Dikdörtgen kerpiç bloklarıyla köşe bağlantısının yapımı.

Levha 37:

Çiz. 30: Ulucak IV. tabaka ‘kuzu’ kerpiç ölçüleriyle oluşturulan çizim. Kuzu kerpiç blokları kullanarak yapılan kapı ve pencere çizimi.

Çiz. 31: Orman Fidanlığı H4-5 açması IV. Kat mimari kalıntıları ve apsidal planlı yapı (Efe,1996: resim 6).

Levha 38:

Çiz. 32: Emporio ‘D’ şeklinde apsidal planlı yapı (Hood, 1981: figür 53).

Levha 39:

Çiz. 33: Sitagroi IV-V, dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği ile inşa edilmiş, apsidal planlı yapı örneği (Bailey, 2000: Figür 7.2).

Çiz. 34: Ilıpınar Çukur yapı çizimi (Roodenberg, 2000: Resim 4).

Levha 40:

Çiz. 35: Divostinlb Çukur Barınak çizimi (Bailey, 2000: figür 2.5).

Res. 18: Küllüoba U9 plankaresi çukur silo yapıları (Efe, 2001: resim 4).

GİRİŞ

“Batı Anadolu Sahil Şeridi Kalkolitik Çağ Mimarisi ve yerleşim modelleri” başlıklı tezde, Batı Anadolu sahil şeridi boyunca kazısı yapılan yerleşim yerlerinin, Kalkolitik Dönem mimari kalıntıları ışığında mevcut dönem yerleşim yerlerinin konumları, stratigrafileri, yapı tipleri ve yerleşim modellerini çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ele alınan mimari kalıntılar, benzer örneklerle değerlendirilerek Kalkolitik Çağ mimarisinde kullanılmış olan inşaat teknikleri ve kullanılan malzemeler saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen bölge, Batı Anadolu sahil şeridi boyunca kuzeyde Çanakkale’den güneyde Muğla’ya kadar, doğuda ise Manisa’ya kadar olan bir alanı içine almaktadır. Tez konusunun kapsadığı zaman aralığı ise MÖ 6000-3000 yılları arasındadır. Bu kapsamda Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ olarak tarihlendirilen Ulucak IV. tabaka tez kapsamına alınmıştır.

Yöntem olarak üç bin yıl gibi uzun bir zaman dilimi içerisinde Batı Anadolu sahil şeridini kapsayan bu tez çalışmasında, gerekli olan veriler esas olarak kütüphane çalışmalarıyla elde edilmiştir. Türkçe ve yabancı kaynaklar taranarak veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar BIAA Ankara Kütüphanesi, ARIT Ankara Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kütüphanesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca internet ortamında yurtiçi ve yurtdışındaki elektronik kütüphanelere bağlanarak katalog taraması yapılmıştır. Tez çalışmasının giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmış, Batı Anadolu’nun coğrafi yapısı hakkında gerekli bilgiler verilmiştir.

Tezin II. bölümü içerisinde kronoloji ve kronoloji sorunları başlığı altında Batı Anadolu yerleşim yerlerinin kronolojisine ve kronoloji sorunlarına değinilmiştir. Anadolu, Balkanlar ve Yunanistan kronolojisi hakkında kısa bir açıklama yapılmıştır. Bu kapsam içerisinde sadece Batı Anadolu yerleşim yerleri ele alınmıştır.

Tezin III. bölümünde Batı Anadolu sahil şeridi Kalkolitik Çağ merkezlerinin konumları, araştırma tarihçeleri, stratigrafileri ve mimari kalıntıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu merkezlerin incelenmesinde coğrafi etmenler göz önünde bulundurularak kuzeyden güneye doğru, yerleşim yerleri tek tek incelenmiştir. İncelenen bu Kalkolitik Çağ merkezlerinden Neolitik Çağ'da da yerleşim gören höyüklerin Neolitik Çağ mimarisi ise özetlenerek verilmiştir.

Tezin IV. bölümünde Kalkolitik Çağ mimarisinde kullanılan malzemeler ve teknikler başlığı adı altında öncelikle kullanılan malzemeler sınıflandırılmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Teknikler kısmında ise Batı Anadolu'daki tüm mimari teknikleri ele alınmış yerleşim yerleriyle örnek verilerek açıklanmıştır. Kalkolitik Çağ konut mimarisiyle benzeşen ve aynı tekniğe sahip diğer merkezler incelenmiştir. Bu incelemede bölge sınırı dikkate alınmamıştır. Ancak Batı Anadolu ile bağlantılı olabilecek ve benzer tekniklerin daha yoğun kullanıldığı Balkanlar, Trakya, Kıta Yunanistan ve Marmara bölgeleri daha yoğun olarak incelenmiştir. Zaman olarak ise Neolitik ve Kalkolitik Çağlarla sınırlandırılmıştır. Fakat Balkanlar, Yunanistan ve Anadolu kronolojisi arasında büyük farklılıklardan dolayı ve bu farklı kronolojilerden doğabilecek karmaşıklığı engellemek için Anadolu kronolojisi temel alınmıştır.

Tezin V. kısmında yapı tipleri ve işlevleri başlığı adı altında Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim merkezlerinde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmış "tam plan veren yapılar" ele alınmıştır. Ele alınan bu yapılar planlarına göre sınıflandırılmış ve işlevleri hakkında bilgi verilmiştir. Dikdörtgen planlı yapılar genel olarak bütün bölgelerde karşılaşılan yapı tipleri olduğu için sadece Batı Anadolu sahil şeridi Kalkolitik Çağ merkezleri ele alınmıştır. Diğer yapı tipleri farklı bölgelerde ortaya çıkarılan benzer planlı yapılarla karşılaştırılmıştır.

Tezin VI. Kısımında yerleşim modelleri başlığı adı altında tam yerleşim planı veren merkezler incelenmiş ve bu çerçevede bölgenin yerleşim

modelleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Batı Anadolu sahil şeridi dışındaki savunma sistemleri yüzeysel olarak ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE BÖLGESİ COĞRAFYASI

1.1. EGE BÖLGESİ COĞRAFYASI

Yurdumuzun Ege Denizi'ne bakan ve adını bu denizden alan Ege Bölgesi, kendini kuşatan İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde farklı özelliklere sahiptir. Akdeniz bölgesinin kıyıya paralel ve kıyı gerisindeki dar ve dik duvar gibi yükselen arazilerin yerine, Ege Bölgesi'nde kıyaya dik veya daha az yüksek akarsuların oluklarıyla aralanmış bir arazi yapısı vardır. İç Anadolu bölgesinde olduğu gibi tek başına yükselen bir topografya görülür.¹ Batı Anadolu'da temel, litostratigrafleri ve tektonik özellikleri fazla benzerlik göstermeyen metamorfik masiflerden oluşmuştur. Yapısal olarak iki ana grupta ele alınabilir. Batı Anadolu'nun güney kesimleri Menderes Masifi olarak adlandırılırken, Kuzeybatı Anadolu oldukça karmaşık bir yapısal özellik göstermektedir.² Kuzeyden güneye doğru Yunt-Dumanlı, Bozdağlar ve Aydın Dağları ile bunların arasında Gediz ve Küçük Menderes Vadileri yer almaktadır.³

Ege bölgesi vaktiyle Ege Denizi'nin yerinde bulunan ve eski kütlelerden yapıları kara parçasının Buzul Çağı ortalarına doğru kırılıp çökmesi ve suların istilasına uğraması sonucu çok girintili ve çıkıntılı bir manzara gösterir. Kuzeyden güneye kuş uçuşu 550 km. olan Ege kıyılarının uzunluğu, koy ve körfezler hesaba katıldığında 2400 km'ye ulaşır.⁴ Bölge doğu-batı doğrultusunda Emirdağ'dan Çeşme'ye kadar 450 km uzunluğunda; kuzey-güney doğrultusunda Bursa'nın güneyinden Marmaris'e kadar 400 km genişliğindedir. Yaklaşık 82.000 km²lik alanı ile Türkiye'nin yüz ölçümünün %11'ini oluşturmaktadır.⁵ Ege bölgesi; Ege bölgesi ve İç Batı Anadolu olarak iki kısma ayrılır. İzmir, Aydın, Muğla ve

¹ Güngördü, 2003: 257.

² Hısarlı-Dolmaz, 2004: 147.

³ Darkot-Tuncel, 1978: 140.

⁴ Güngördü, 2003: 257.

⁵ Darkot-Tuncel, 1978: 3.

bir derece Manisa, Denizli illeri Ege bölgesi kentleri arasında yer alır. Kütahya, Uşak ve kısmen Afyon illeri İç Batı bölümünü oluşturur.⁶

⁶ Darkot-Tuncel, 1978: 1.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU KRONOLOJİSİ VE KRONOLOJİ SORUNLARI

2.1.BATI ANADOLU KRONOLOJİSİ VE KRONOLOJİ SORUNLARI

Batı Anadolu'da bereketli alüvyon ovaların üzerine kurulan yerleşim yerlerinin alüvyon tortularının altında kalması yanı sıra bölgede son zamanlara kadar yapılan yetersiz kazılar ve yapılan bu kazıların mimari kalıntı veren büyük höyükler üzerinde yapılması⁷ Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ'ın yeterince araştırılmamasına yol açmıştır. Batı Anadolu'da son zamanlara kadar Erken Kalkolitik Çağ kavramının kullanılmaması⁸ yanı sıra Kalkolitik Çağ'ın, Geç Neolitik-Erken Kalkolitik ve Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağ'ı olarak ele alınması, Kalkolitik Çağ'ı sınırlamaktadır. Batı Anadolu'da çok az araştırılan Kalkolitik Çağ, içerisinde 500-600 yıl ve 900-1000 yıla yakın iki büyük boşluk bulundurmaktadır ve bu dönem için bu boşluklar kronolojik sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca kazı başkanlarının birbirine tarih olarak yakın olan tabakaları farklı çağlar olarak ele alması kronoloji sorununu içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. İzmir Bölgesi içerisinde Ulucak, Yeşilova ve Çukuriçi yerleşim yerlerini ele aldığımızda A. Çilingiroğlu, Ulucak IV. tabakayı (MÖ 6000-5700/5600) Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ⁹ olarak adlandırırken; Yeşilova kazı başkanı (MÖ 5970-5730)¹⁰ tarihlerini III. kat Neolitik Dönem olarak adlandırmaktadır. Çukuriçi Kazısı başkanı Horejs ise Ulucak ve Yeşilova yerleşim yerlerinden daha eski tabakaları Çukuriçi VIII. tabakayı (MÖ 6200-6000) Erken Kalkolitik Çağ¹¹ olarak değerlendirmektedir.

Yapılan kazılarda, tarihlendirmenin seramik üzerinde yapılması ve farklı bir tabakaya geçilmesini seramik değişikliği üzerinde yorumlanması Batı Anadolu'da Erken Kalkolitik kavramını ortadan kaldırmaktadır. Yerleşim

⁷ Tuncel, 2011: 126.

⁸ Tuncel, 2011: 125.

⁹ Çilingiroğlu, vd. 2012a: 158.

¹⁰ Derin, 2010: 44.

¹¹ Horejs, 2010: 167-168.

yerlerinde farklı tabakaya geçilmesinde seramik formları ve tipleri, taş alet kullanımı ve teknikleri, yakın bölge yerleşim yerleriyle benzerlikleri ve mimari yapılarda kullanılan malzeme ve teknikler bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ olarak adlandırılan Ulucak IV. tabakada bir önceki V. tabakada kullanılan dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle* yapılan yapılar terk edilmiş yerine 'ana-kuzu' olarak adlandırılan iki farklı boyutta kerpiç bloklarıyla yapılan yapılara geçilmiştir. Mimarideki bu köklü değişikliği göz önünde bulundurduğumuzda, Ulucak IV. Tabaka, Erken Kalkolitik Çağ olarak değerlendirilebilir. Aksi halde Geç Neolitikten sonra Orta Kalkolitik Çağ'a geçilmiştir diyebiliriz.

Batı Anadolu'da yaklaşık olarak MÖ 5700 yıllarında birçok yerleşim yeri terk edilmiştir.¹² MÖ 5200 yıllarına kadar Batı Anadolu sahil şeridinde herhangi bir yerleşim yerine rastlanmaz. 500-600 yıl süren bu boşluk içerisinde muhtemelen küçük çaplı daha cılız yapılar içeren yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır.¹³ Yetersiz kazıların yanı sıra bölgenin alüvyon tortularının altında kalmasından dolayı bu boşluk hakkında yeterince bilgili sahibi değiliz. Bu boşluktan sonra Gülpınar, Kumtepe, Beşik Tepe ve bu yerleşim yerleriyle aynı seramik formlarının görüldüğü Liman Tepe, Çine-Tepecik, Beçin Kalesi, Ulucak ve Yeşilova yerleşim yerlerinin kurulduğunu görmekteyiz. Orta Kalkolitik Çağ'da yaklaşık olarak 500 yıl iskân gören bu iki evreli kısa yerleşim yerlerinde ortaya çıkarılan mimari tabakaların yetersizliği ve yapılan kazıların son zamanlara kadar sondaj niteliğinde olması bu çağın yeterince anlaşılmamasına yol açmaktadır. Halen kazıları sürdürülen Gülpınar-Smintheion yerleşim yeri mimari yapısıyla, hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Batı Anadolu sahil şeridi Orta Kalkolitik Çağ hakkında yeterince bilgi vermektedir.

Bu Orta Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri yaklaşık olarak MÖ 4500 yıllarında terk edilmiştir. Orta Kalkolitik Çağ'ın sonlarında Yeşilova

*Uluslararası literatürde wattle and daub mimari tekniği olarak geçmektedir. Tez kapsamında Türkçe karşılığı dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği olan bu terimin Türkçe karşılığı kullanılmıştır.

¹² Tuncel, 2011: 125.

¹³ Tuncel, 2011: 126.

höyüğünün II.1 kültür katı MÖ 4340-4230/4170¹⁴ tarihlerini vermektedir. Bu tarihler içerisinde Batı Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinin terk edildiğini görmekteyiz. Fazla bilgi sahibi olmadığımız bu dönemde Yeşilova'da kullanılan mimari öğelere göre, gelişmiş mimari kültür terk edilmiş ve yerine çukur barınaklar inşa edilmiştir diyebiliriz.

Orta Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinden sonra Batı Anadolu'da yaklaşık olarak 900-1000 yıl süren ikinci bir boşluk görülmektedir. Geç Kalkolitik Çağ'a kadar yerleşimlerin görülmediği Batı Anadolu sahil şeridinde Aphrodisias, Ege Gübre, Liman Tepe, Bakla Tepe, Çukuriçi, Milet, Kumtepe ve Çine-Tepecik yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu yerleşim yerlerinin birçoğunda Geç Kalkolitik Çağ'a ait yeterince mimari kalıntılara ulaşılamamıştır. Yetersiz mimari kalıntıların yanı sıra kronoloji sorunları da bulunmaktadır. Aphrodisias-Pekmez Tepe'ye baktığımızda C¹⁴ yaşlandırmaları tabakalarla tutarsız olup farklı tarihler verdiğini görmekteyiz. VIII A evresi C¹⁴ yaşlandırmasında 1. örnek MÖ 4430-4110, 2. örnekte MÖ 3800-3520 tarihlerini vermiştir. Bu iki örnek arasında 630-950 yıllık bir fark oluşmaktadır. Geç Kalkolitik Çağ'a ait VII. tabakada mimari kalıntıların bulunduğu evrede alınan bir örnekte ise MÖ 410-360 tarihleri elde edilmiştir.¹⁵ MÖ 4040-3950¹⁶ yıllarında yerleşim görmüş Geç Kalkolitik Çağ merkezlerinden Ege Gübre yerleşiminde ise belirli bir düzgün plandan yoksun taş yığınlarından oluşan yapıların varlığını görmekteyiz.¹⁷ 4. binin ikinci yarısına gelindiğinde Liman Tepe, Bakla Tepe, Çukuriçi, Milet, Kumtepe ve Çine-Tepecik yerleşim yerleri iskâna tabi olmuştur. Geç Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde sistemli kazıları yapılan Bakla Tepe yerleşim yeri, mimari olarak çok az bilgi sahibi olduğumuz bu dönem hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bakla Tepe yerleşim yerinden ortaya çıkarılan malzemelerin ve mimarinin tez, araştırma ve yayınlarla ayrıntılı bir

¹⁴ Derin, 2009: 13, Derin, 2010: 44.

¹⁵ Joukowsky, 1986: 163.

¹⁶ Derin, 2009: 13.

¹⁷ Sağlamtimur, 2012: 228.

şekilde ele alınmasından dolayı Geç Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

Batı Anadolu sahil şeridinin kendi içerisindeki kronoloji sorunlarının yanı sıra, bölgeler arası kronoloji sorunları da bulunmaktadır. Balkan kronolojisinde, Erken Neolitik Çağ, Anadolu kronolojisinde Geç Neolitik - Erken Kalkolitik Çağ'la paralel, Anadolu'nun Orta Kalkolitik Çağ'ı ise Balkanların ve Yunanistan'ın Orta ve Geç Neolitik çağlarıyla paraleldir. Anadolu'nun Geç Kalkolitik Çağ'ı ise Balkanların Orta Kalkolitik Çağ'ına, Yunanistan'ın ise Son Neolitik Çağ'ına denk düşmektedir.

Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim yerleri kronolojisi tablosu

Yerleşim yerleri	Neolitik Çağ	Geç Neolitik- Erken Kalkolitik Çağ	Orta Kalkolitik Çağ	Geç Kalkolitik Çağ
Ulucak	7.000-5900	6000- 5700/5600	III?	X
Yeşilova	6490-6010	5970-5730	II-2? II-1 4340-4170	X
Çukuriçi	6400-6200	6200-6000	X	3500
Ege Gübre	6230-6030	6060-5840	X	4040-3950
Gülpınar	X	X	5200-4800	X
Kumtepe	X	X	5000-4700	3300-3000
Beşiktepe	X	X	4700-4500	X
Liman Tepe	X	X	?	?
Çine-tepecik	X	X	?	?
Beçin Kalesi	X	X	?	X
Kulaksızlar	X	X	?	X
Bakla Tepe	X	X	X	3600-3000

Aphrodisias	X	X	X	4430-3520/ 3800-3520
Milet	X	X	X	3500-3000

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ YERLEŞİM MERKEZLER

3.1.KUMTEPE

3.1.1.Konumu

Truva ovasında küçük bir tepe olan Kumtepe, Truva'nın kuzey-kuzeydoğusunda Truva'ya yaklaşık 5 km, Çanakkale boğazına 2 km uzaklıktadır. Tepe 7-8 m yükseklikte, tepe kısmı düze yakın ve kuzey-güney uzunluğu 100 m'dir.¹⁸Kara Menderes ırmağının doğu kolu Kumtepe'nin, 50 m doğusunda bulunmaktadır.¹⁹ (Bkz. Lev.1 Hrt. 1, Çiz. 1). Doğal kaynaklar ve stratejik konumu, yerleşim kurulmasında temel etken olmuştur. Fakat Kumtepe Ic tabakasında sonra höyük yavaş yavaş terk edilmiştir.²⁰ Sperling, bu durumu "Kumtepe güvenliği sağlayamadığı için Kumtepe sakinleri yerleşim yerini terk edip Truva'yı kurmuşlardır." diye yorumlar.²¹ Kumtepe'de herhangi bir yıkım felaketinin olmaması²² Sperling'i desteklemektedir.

3.1.2.Kazı Tarihçesi

Kumtepe yerleşkesi ilk defa Blegen tarafından, 1934 yılında Truva kazısını yaparken saptanmıştır.²³ Aynı yıl içerisinde Sperling ve H. Z Koşay 10 gün gibi kısa bir sürede kazı çalışmalarında bulunmuşlardır.²⁴ 1993-1995 yılları arasında Korfmann ve Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafında kurtarma kazıları yapılmıştır.²⁵

¹⁸ Sperling, 1976: 305.

¹⁹ Riehl, 1999: 7.

²⁰ Riehl, 1999: 7.

²¹ Sperling, 1976: 357.

²² Riehl, 1999: 7.

²³ Riehl, 1999: 7.

²⁴ Sperling, 1976: 306.

²⁵ Korfmann, 1997: 218, Korfmann, 1995: 239.

3.1.3.Stratigrafisi

Orta Kalkolitik dönemden Erken Tunç Çağı I'e kadar yerleşim gören Kumtepe Höyüğü'nün genel stratigrafisi:

Orta Kalkolitik	Kumtepe Ia (5000-4700) ²⁶
Geç Kalkolitik	Kumtepe Ib (3300-3000) ²⁷
Erken Tunç Çağı	Kumtepe Ic ²⁸

1993-1995 yıllarında Korfmann tarafından yapılan kazılar sonrasında eski ve yeni terminolojiyi ayırt etmek için 'I' sayısı çıkartılmış ve Kumtepe A, Kumtepe B ve Kumtepe C olarak adlandırılmıştır.²⁹

3.1.4. Kalkolitik Çağ Mimarisi

Kumtepe Ia evresinde ait herhangi bir mimari öğeye rastlanmaz. 1993-95 yıllarında Korfmann tarafında G28, F28 ve F29 açmalarında yapılan kazılarda, Ib tabakasına ait dikdörtgen planlı taş temelli mimari yapılara rastlanılmıştır.³⁰

Kumtepe Ib, mimari olarak dört yapı evresine ayrılır. Apsidal planlı yapılara benzer ev kalıntıları en eski evre olan Ib1 tabakasında saptanmıştır.³¹ Ib2 tabakası içerisinde iki sıra düz taşlarla oluşturulmuş, 0,30 m yükseklikte 0,70 m kalınlığında 2-3cm kireçle sıvanmış yapı duvarı ortaya çıkarılmıştır. Bulunan bu duvar çevresinde yanmış kahverengimsi sertleşmiş kerpiç ya da üst yapı döküntüleri bulunmuştur.³² Kumtepe B2a-b, B3b-c, ve B4a-c tabakası içerisinde ortaya çıkartılan yapılar dikdörtgen planlı ve bazı yapıların tabanları büyük yassı taşlar döşetilerek oluşturulmuştur. Bu yapılara

²⁶ Düring, 2011: 213.

²⁷ Düring, 2011: 217.

²⁸ Sperling, 1976: 305-360.

²⁹ Korfmann, vd. 1995: 244-245.

³⁰ Korfmann, vd. 1995: 244.

³¹ Korfmann, 1997: 218.

³² Sperling, 1976: 329.

bitişik küçük dikdörtgen planlı depo amaçlı kullanılan yapılara rastlanılmıştır. Tüm tabakalarda kullanılan mimari teknik, yapıların, çamur harçlı taş temelli yapılar olduğunu göstermektedir.³³ (Bkz. Lev.2-3, Çiz. 2, 3 ve 4). Yoğun biçimde görülen kerpiç kalıntıları, taş temel üzeri kerpiç kullanılarak yapılmış mekânların varlığını kanıtlamaktadır.³⁴

1995 yılında Korfmann tarafından yapılan kazılar sırasında G28 açmasında B4c tabakasında 5x7 m büyüklüğünde beş bölümden oluşan bir ev yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının kuzeydoğusundaki diğer taş döşeli dikdörtgen yapının duvarının bir köşesi iç kısımda hafif yuvarlanmaktadır. Bu yapıda tam bir apsis uygulaması yerine duvarların hafif yuvarlatılması göze çarpar.³⁵ (Bkz. Lev. 3, Res 1). Kumtepe’de genel bir yerleşim planı saptanmamıştır.³⁶

3.2.BEŞİK-SİVRİTEPE

3.2.1.Konumu

Çanakkale il merkezinin güneybatısında, Yeniköy’ün yaklaşık 2,1 km güney-güneybatısında; Beşike Burnu’nun az kuzeydoğusunda; sivri biçimli bir tepe olan Tümülüs’ün altında uzanmaktadır. (Bkz. Lev. 1. Hrt. 1).Beşike Limanı Koyu’nu kuzeyden sınırlayan Beşike Burnu; yuvarlak bir çıkıntı şeklinde, Ege Denizi’ne doğru bir uzantı teşkil etmektedir. Uzun yıllar Beşiktepe olarak bilinen ve yapılan kazı sonucunda Helenistik Dönem Tümülüs’ü olduğu anlaşılan tepe; kısmen höyük, kısmen kireçtaşıdan doğal bir kayanın üzerinde; alttaki yükselti ile beraber denizden 18 m yüksekliktedir.³⁷(Bkz. Lev. 4. Çiz. 5)

³³ Korfmann, vd. 1995: 244-246.

³⁴ Sperling, 1976: 329-338.

³⁵ Korfmann, vd. 1995: 246.

³⁶ Korfmann, 1997: 218.

³⁷ Harmankaya, vd. 1998

3.2.2.Araştırma Tarihçesi

1983 ve 1984 yıllarında Korfmann tarafından güneydoğuda LL 82/83 ve kuzeydoğuda PP 83 olmak üzere iki ayrı sondaj çalışması yapılmıştır.³⁸

3.2.3.Stratigrafisi

Korfmann tarafından yapılan sondaj kazıları sonucunda Helenistik Döneme ait tümülüsün altında Orta Kalkolitik Çağ'a ait Kumtepe la ile çağdaş olan seramikler ortaya çıkarılmıştır.³⁹

3.2.4.Orta Kalkolitik Çağ

Tümülüsün alt bölümlerinde koyu renkli, ana kaya üzerinde bulunan prehistorik tabaka 10-20 cm kalınlıkta olup tahribata uğramıştır.⁴⁰ Mimari kalıntılara rastlanılmayan bu tabakada ortaya çıkarılan seramik özelliklerinden dolayı Kumtepe la ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır. Beşik-Sivri tepe Orta Kalkolitik Çağ'da MÖ 4700-4500⁴¹ yılları arasında kısa süreli yerleşim görmüştür.⁴²

3.3.GÜLPINAR-SMİNTHEİON

3.3.1. Konumu

Gülpınar-Smintheion günümüz deniz seviyesinde yaklaşık 60 m yükseklikte, Ege sahilinin 1 km doğusunda düz bir zemin üzerinde yer almaktadır.(Bkz. Lev. 5. Hrt.2) Kalkolitik yerleşim Miyosen Döneme ait iki düşük platonun arasında, Ege Denizi'ne doğu-batı doğrultusunda uzanan

³⁸ Korfmann, 1985: 111.

³⁹ Korfmann, 1985: 112.

⁴⁰ Korfmann, 1986: 229.

⁴¹ Düring, 2011: 213.

⁴² Korfmann, 1985: 111-112.

vadi tabanının köşesinde yer almaktadır.⁴³Volkanik çökelti olan bu vadi daha sonra alüvyonlarla dolmuştur. Doğal kaynaklar ve topografik özellikleri, içilebilir su kaynakları, prehistorik dönemde buraya yerleşmedeki en önemli faktörlerdendir. Kendi kendine yeten karışık ekonomisinin temelinde tarım, avcılık, balıkçılık ve deniz kabukları toplayıcılığı vardır.⁴⁴

3.3.2.Araştırma Tarihçesi

1980'den beri Coşkun Özgünel başkanlığınca yürütülen Gülpınar-Smintheion kazısı,⁴⁵ Roma Dönemine ait kutsal yolun kalıntıları altında Orta Kalkolitik Çağ yerleşim alanının tespit edilmesiyle birlikte prehistorik Gülpınar kazılarına 2004 yılında başlanılmıştır.Kazı çalışmaları, Coşkun Özgünel başkanlığında devam etmektedir.⁴⁶

3.3.3.Stratigrafisi

Orta kalkolitik Çağ'da yerleşim görmüş olan Smintheion-Gülpınar, iki mimari evreye ayrılmaktadır. Fakat gerek mimari, gerekse seramik yapım tekniği açısından bu iki evre arasında fark yoktur.⁴⁷ Yapılan C¹⁴ analizleri sonucu yaklaşık olarak MÖ 5200-4800 yılları arasında iskân edildiği anlaşılmıştır.⁴⁸

3.3.4.Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Yaklaşık olarak 400 yıl iskân edilen Gülpınar yerleşimi, Batı Anadolu'da problemlili olan Orta Kalkolitik Çağ'a denk gelir. Batı Anadolu'da

⁴³ Takaoğlu, 2006: 292.

⁴⁴ Kiyak, 2010: 36.

⁴⁵ Takaoğlu- Özdemir 2013: 15.

⁴⁶ Özgünel-Kaplan, 2010: 76.

⁴⁷ Özgünel-Kaplan, 2012a.

⁴⁸ Özgünel-Kaplan, 2012b: 146 .

bir tarafta yetersiz yapılan kazılar diğer tarafta yerleşimlerin alüvyonlarla örtülmüş olmasından dolayı Kalkolitik Çağ yeteri kadar aydınlatılamamıştır. Bu nedenden dolayı Gülpınar yerleşimi, Orta Kalkolitik Çağ içerisinde mimari açıdan önem arz etmektedir.

Bölge içerisinde Orta Kalkolitik Çağ'ın en iyi korunmuş mimari yapısına sahip olan Gülpınar yerleşimi iki evreden oluşmaktadır. Daha sonraki dönemlerde, bazı yapılara eklentiler veya eski yapıların üzerine yeni yapıların inşa edildiği görülür. Bu iki evrede ele geçirilen mimari kalıntılar değerlendirildiğinde iki evre arasında bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

1. Evre: Orta Kalkolitik Smintheion-Gülpınar yerleşiminde 1. evreye ait mimari yapılar, ana kaya üzerine oturmuş olup daha sonraki evre yapılarınca tahribata uğramış şekilde ortaya çıkarılmıştır. Bu evreye ait mimari kalıntılar duvarlarla, yapı tabanı ve ocak tabanı ile sınırlıdır. 2. evre yapısı olan 2 numaralı yapının kuzey doğu köşesi ve doğu sınır duvarının bir kısmı 1. evre duvarının üzerine oturmuştur. Bu kuzey-güney doğrultulu duvarın batısında; başlangıcından kuzeye doğru 3,90 metre, batıya doğru 1,30 m uzunluğunda 0,50 m genişliğinde bir duvar yapısı daha ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarın kuzeyinde 2. evreye ait 3 numaralı mekânın batı duvarının kestiği 2,50 m uzunluğunda, 0,40 m genişliğinde doğu-batı uzantılı çift sıra taşlarla örülü bir yapı duvarı bulunmaktadır. Bu duvar yapısının kuzey kısmında 80x90 cm çapında sıkıştırılmış toprak zemin üzerinde ocak tabanı ortaya çıkarılmıştır.⁵⁰ Duvarlar çamur-harç örgülü, çift sıra, genelde yuvarlak çay taşları kullanılarak örülmüştür.⁵¹(Bkz. Lev. 6. Res. 2)

2. Evre: Bu Evreye ait duvarları çamur-harç örgülü, çift sıra taşlar kullanılarak örülmüş mekânlar ortaya çıkarılmıştır. Merkezde tabanı yuvarlak çay taşlarıyla döşenmiş 2 no.lu yapı olarak adlandırılan ana yapı bulunmakta ve diğer yapıların duvarlarının bu ana mekâna yaslanılarak yapıldıkları veya duvar yapısı uzantılarının bu mekândan başladığı görülür. Bal peteği formunu

⁴⁹ Özgünel-Kaplan, 2012b: 145-151.

⁵⁰ Özgünel-Kaplan, 2012b: 148-149.

⁵¹ Özgünel-Kaplan, 2011: 213.

andıran yapıların merkezinde yer alan ana mekân oldukça iyi korunmuştur.⁵² (Bkz. Lev. 6. Res. 3) Dikdörtgene yakın bu 2 no.lu mekân 5,40x3,50 m boyutlarındadır. Mekânın ortasında yer alan, doğu ve batı duvarında mekânın içene doğru, çatıyı taşımak için, çıkıntı payeleri bulunmakta ve bu çıkıntı duvarlarda batıda bulunan ve mekânın depo yapısının duvarını oluşturmaktadır. Bu depo yapısının batısında 1,50x1,15 m boyutlarında 2 no.lu mekânın dışında fakat duvarına bitişik ikinci bir depo yapısı bulunmaktadır.⁵³ (Bkz. Lev. 7. Çiz. 6) Merkez yapının çevresinde bulunan yapılar, merkez yapıya benzer dikdörtgen formda olup duvar yapım teknikleri, kullanılan malzeme ve duvar kalınlıkları bakımından merkez yapı ile aralarında herhangi bir farklılık gözükmez.⁵⁴ (Bkz. Lev. 8. Res. 4-5) 3 no.lu yapının duvar ölçülerine baktığımızda dikdörtgen şeklindeki mekân 5,55x4 m boyutlarında olup 45-50 cm kalınlıktadır.⁵⁵ Ana mekânın çevresinde bulunan yapılar içerisindeki ocaklar yapıların giriş karşısı duvarlarında yer alıp ortalama 1x1 m boyutlarında oluşmaktadır.⁵⁶ Konutların önündeki avlularda veya bu konutları çevreleyen dış mekânlarda erzak ve çöp çukurlarına rastlanılmıştır.⁵⁷

Kalkolitik Smintheion-Gülpınar yerleşimi; buluntuları, Orta kalkolitik Çağ'a ışık tutan ve oldukça iyi korunmuş bir şekilde açığa çıkartılan mimarisi ile Batı Anadolu'da eşine az rastlanan Orta kalkolitik dönemi aydınlatan önemli bir yerleşim yeridir.

3.4.KULAKSIZLAR

3.4.1.Konumu

⁵² Özgünel-Kaplan, 2012a.

⁵³ Özgünel-kaplan, 2012b: 148 .

⁵⁴ Özgünel-Kaplan, 2012b: 145-151.

⁵⁵ Özgünel-Kaplan, 2012b: 148.

⁵⁶ Özgünel-Kaplan 2012a.

⁵⁷ Takaoğlu-Özdemir, 2013: 19.

Manisa ilinin Akhisar ilçesinin 16 km güneydoğusundaki Kulaksızlar Köyü yakınlarında bulunan Mermer Atölyesi, ismini günümüz Kulaksızlar köyünden almaktadır. Köyün kuzeyinde doğu-batı yönünde uzanan Harmandalı Dağı, batısında ise geniş ve verimli Akselendi Ovası bulunmaktadır. Buluntu yeri, Balıkburnu diye adlandırılan yerdedir.⁵⁸(Bkz. Lev. 9. Hrt. 3).Bu yerleşim yeri alüvyon ovanın doğusunda yaklaşık olarak 200x300 m ölçülerinde doğal yükselti üzerinde yer alır ve denizden 115 m yüksekliktedir.⁵⁹ Kolay şekillenen mermer, granit, bazalt ve kumtaşının bolluğundan dolayı bu bölge işlik alanı olarak kullanılmıştır.⁶⁰

3.4.2.Araştırma Tarihçesi

Kulaksızlar Mermer Atölyesi ilk olarak 1994-1995 yıllarında Rafet Dinç⁶¹, 1999 yılında Turan Takaoğlu⁶², 2007-2008 yıllarında Engin Akdeniz tarafından araştırılmıştır.⁶³

3.4.3.Orta Kalkolitik Çağ

MÖ 5. binde mermer atölyesi olarak kullanılan işlik alanının yüzeyinde çok sayıda işlenmiş mermer, taş ve çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Buluntuların büyük çoğunluğu mermerden idol çekirdeği, yongalar, idol taslağı ve mermer kap taslaklarından oluşmaktadır.⁶⁴(Bkz. Lev. 9. Çiz. 7)Özellikle Kilia figürini olarak bilinen ve ilk olarak Gallipoli'de Kilia yerleşim yerinde saptanan ve ismini buradan alan bu figürinler Batı Anadolu'da Beşik Sivritepe, Afrodisias Kalkolitik yerleşimlerinde ve Erken

⁵⁸ Dinç, 1996: 256.

⁵⁹ Takaoğlu, 2002: 72.

⁶⁰ Takaoğlu, 2002: 72.

⁶¹ Dinç, 1996:256.

⁶² Takaoğlu, 2002: 72.

⁶³ Akdeniz, 2009: 269, Akdeniz, 2010: 161.

⁶⁴ Dinç, 1996: 257.

Tunç yerleşimlerinde görülmektedir.⁶⁵ Liman Tepe yerleşim yerinde Kalkolitik Çağ'da da mermer kap parçasına rastlanmıştır.⁶⁶

3.5.EGE GÜBRE

3.5.1.Konumu

Ege Gübre yerleşim yeri İzmir İli Aliağa İlçesi, Kendirci mevkiinde Ege Gübre fabrikası sınırları içirişinde bulunmakta olup ismini bu fabrikadan almaktadır.⁶⁷ Yerleşim alanı çevresi yüksek tepelerle çevrili 2-3 km çapında bir çöküntü alanı içerisindedir.⁶⁸ Denize yaklaşık 1 km uzaklıkta bulunmaktadır. (Bkz. Lev. 10. Hrt. 4). Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşim, günümüz ova seviyesinin 3-4 m altında yer almaktadır.⁶⁹ (Bkz. Lev. 10. Res.6, Lev. 11. Res. 7). Bu oluşum bize Neolitik Çağ kıyı ve bereketli ova yerleşimlerinin büyük bir bölümünün alüvyon dolgu içinde olduğunu göstermektedir. Deniz kenarında bereketli alüvyon ova üzerinde kurulan Ege Gübre yerleşiminin ekonomisi, temelde tarım, avcılık, balıkçılık ve deniz kabukları toplayıcılığı olmalıdır.

3.5.2.Araştırma Tarihçesi

Ege Gübre yerleşimi, 1994-2000 yılları arasında İzmir Arkeoloji Müzesi ve Kyme kazısı başkanı Sebastiana Lagona'nın ekibi tarafından yapılan kontrol kazılarında tespit edilmiştir. Bu kazılar daha çok yerleşimin dönemi ve yayılım alanını belirlemek için yapılmıştır. Yerleşim yerinde 2004 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi ve Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

⁶⁵ Caymaz, 2010: 192.

⁶⁶ Kouka, 2009: 143.

⁶⁷ Sağlamtimur, 2007: 373.

⁶⁸ Sağlamtimur, 2012: 197.

⁶⁹ Sağlamtimur-Ozan, 2012: 224.

tarafından Yrd. Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur'un bilimsel başkanlığında kazı çalışmalarına başlanmıştır.⁷⁰

3.5.3.Stratigrafisi

Ege Gübre yerleşim yerinde yapılan kazı çalışmaları ışığında, En erken Neolitik Çağ'da olmak üzere Helenistik Dönem ve Geç Kalkolitik Çağ'da höyük yerleşim görmüştür. Höyüğün genel stratigrafisi baktığımızda:

I	Helenistik Dönem
II	Geç Kalkolitik Dönem
III a-b	Geç Neolitik Dönem
IV	Neolitik Çağ'dır. ⁷¹

3.5.4.Neolitik Çağ Mimarisi

Yerleşime ait en erken evre Neolitik Çağ'a ait IV. tabakadır. Bu tabakada III. tabaka tarafında tahrip edildiğinden dolayı sınırlı sayıda mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Yuvarlak planlı yapılar bu evrenin yapı tiplerini oluştururlar.⁷²

IIIa-b tabakasında yuvarlak planlı yapılar yanında, dikdörtgen planlı yapılar görülmeye başlar. Kazılar sonucu; 8 yuvarlak, 12 dikdörtgen planlı taş temelli yapı gün yüzüne çıkarılmıştır. Yuvarlak ve dikdörtgen yapılar kapı girişleri 900 m² bir avluya açılmaktadır. Yapıların duvarlar dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış olup kerpiç kullanımına rastlanmamıştır.⁷³

⁷⁰ Sağlamtimur-Ozan, 2012: 224.

⁷¹ Sağlamtimur, 2012: 197.

⁷² Sağlamtimur-Ozan, 2012: 232.

⁷³ Sağlamtimur, 2012: 198-199.

3.5.5.Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

Ege Gübre yerleşimi Neolitik Çağ'da terk edildikten sonra Geç Kalkolitik Çağ'da tekrar yerleşim görmüştür. Geç Kalkolitik Çağ'a ait mimari yapılar Helenistik Dönem yapıları tarafından tahrip olduğu için, belirli bir düzgün plandan yoksun olup taş yığınlarından oluşmaktadır. Korunmuş kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla tek sıra taş temelle yapılmış mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânların üst örgüsü hakkında yeterince veriye ulaşılamamıştır. Ortaya çıkarılan birbirine kenetlenerek oluşturulmuş döşeme biçimli taş zeminler, düzgün yüzeyli taşlarla oluşturulmuş bir ocak sayesinde mekân içleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır⁷⁴

Geç Kalkolitik Çağ'a ait 5 mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlardan bir tanesinin çevresi taşlarla çevrelenmiş olup ölü hediyesi olarak "kap" konulmuştur. Mezardaki iskelette, saf gümüşten yapılmış iki adet "küpe" bulunmuştur. Diğer mezarlar, basit, toprak mezarlardır.⁷⁵(Bkz. Lev. 11. Çiz. 8)

3.6.ULUCAK HÖYÜK

3.6.1. Konumu

Ulucak höyüğü İzmir-Ankara karayolu üzerinde, Konak ilçesinden 25 km ve Belkahve geçidinden 2,5 km doğuda, Ulucak beldesi sınırları içerisinde yer alır.⁷⁶(Bkz. Lev. 12. Hrt. 5). Ulucak höyüğünün bulunduğu Kemalpaşa Ovası, Batı Anadolu'nun doğu-batı doğrultulu yapısal çukurlarından biri üzerinde şekillenmiştir.⁷⁷ Höyüğün güneyinde Nif dağı, kuzeyinde ise Spil Dağı yer almakta ve bu iki dağın arasında, prehistorik dönemlerden beri yatağında ciddi bir değişiklik olmadan akan Nif

⁷⁴ Sağlamtimur-Ozan, 2012: 228.

⁷⁵ Sağlamtimur-Ozan, 2012: 228.

⁷⁶ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 361.

⁷⁷ Derin-Öner, 1997: 411.

çayı, ⁷⁸ Kemalpaşa Ovasının tabanını dağlardan aşındırdığı genç alüvyonlarla doldurmuştur.⁷⁹(Bkz. Lev. 12. Hrt. 6)

Bu jeolojik oluşum modeli içinde şekillenen çerçevede Ulucak Höyüğü'nün kuruluş yeri bazı özellikleriyle dikkati çekmektedir. Ulucak Höyük kıyıya yakın, fakat Belkahve geçidi ile Bornova kıyı ovasından ayrılmış bir iç ovanın kenarında yer almaktadır. MÖ 5000 yıllarında deniz seviyesinin yükselerek günümüz seviyesine gelmesini de göz önünde bulundurduğumuzda, Ulucak Höyük şu an denize olan konumundan daha da uzakta bulunmaktaydı. Buna göre burada yerleşen insanların ilgisinin denizden çok karaya yönelik olması beklenmelidir. Ulucak Höyüğü'nün yeri, kıyı ile iç ovalar arasındaki bir doğal geçit üzerinde bulunmakta ve buna bağlı stratejik konumu, su ve toprak özelliklerinin uygunluğu, insanların burayı seçmelerinde etkili olmuş görünmektedir. Buna bölgenin biyo-coğrafik bakımdan elverişli iklimini ve eski çağlarda çok daha zengin olduğu düşünülen bitki örtüsünü de eklemek gerekir.⁸⁰

3.6.2.Araştırma Tarihçesi

Ulucak Höyük ilk olarak 1960 yılında David French tarafından tespit edilmiştir. Höyükte arkeolojik kazılar 1995-2008 yılları içerisinde Ege Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Altan Çilingiroğlu'nun başkanlığında İzmir Arkeoloji Müzesi ile ortaklaşa yürütülmüştür. Höyükteki kazılar, 2009 yılından itibaren ise Trakya Üniversitesi öğretim görevlisi Özlem Çevik tarafından yürütülmektedir.⁸¹

3.6.3.Stratigrafisi

⁷⁸ Çakırlar, 2012: 2.

⁷⁹ Derin-Öner, 1997: 412.

⁸⁰ Derin-Öner, 1997: 412.

⁸¹ Çilingiroğlu, 2011: 67.

Höyükte bugüne kadar gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Geç Roma-Erken Bizans döneminden, Erken Neolitik dönemine kadar inen, altı farklı kültürel tabaka belirlenmiştir. Höyüğün genel stratigrafisi:

0	Geç Roma-Erken Bizans
I	Orta-Geç Tunç Çağı
II a-b	Erken Tunç Çağı
III	Orta Kalkolitik Çağ
IV a-IV k	Geç Neolitik-Erken Kalkolitik (MÖ 6000-5700/5600)
V a-f	Geç Neolitik (MÖ 6500/6400-6000/5900)
VI	Erken Neolitik (MÖ 7000-6500) ⁸²

3.6.4. Neolitik Çağ Mimarisi

VI. tabaka mimarisi: Erken Neolitik olarak adlandırılan bu tabaka Ulucak Höyüğü'nün en eski kültürel katmanlarını içeren L13 açmasında, höyüğün kuzey yamacında 90 m² alanı kaplamaktadır. Bu tabakaları diğer tabakalardan ayıran en önemli özellik kırmızı boyalı kireç tabanlardır. VI tabakaya ait 42-43 numaralı yapılar ortaya çıkarılmıştır. İki yapıda da ocak tabanları çevresi taşlarla döşenmiştir; ocak tabanları, yapıların köşe kısımlarında yer almaktadır. Yapıların merkezlerinde, direk delikleri bulunmaktadır. 42. yapının güney kısmında çok küçük bir parça duvar kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Yapıların dışında, sürekli kullanılan açık hava aktivitelerin yapıldığı alanda, fırın ve yuvarlak ocak tabanları bulunmuştur.⁸³

V. Tabaka Mimarisi: Dörtgen planlı dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğiyle yapılmış konutlardan oluşmaktadır. V. tabakanın ilk evresine ait yapılar, duvarları birbirleriyle birleşen yapılardan oluşmaktadır. Yapılar, ahşap direklerinin üzerlerinin çamur sıvanarak oluşturulan duvarlarla inşa edilmiştir. Ortalama kalınlığı 15-20 cm olan duvarlar taş temelsiz olarak yapılmıştır. Mekân içlerinde ocaklar, fırınlar, kerpiç kutular ve depolama

⁸² Çilingiroğlu, vd. 2012a: 158-159.

⁸³ Çilingiroğlu, vd. 2012b: 148-149.

kapları bulunmaktadır. Vb yapı evresinde de dörtgen planlı dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış evlerin olduğu, ancak Va'nın aksine birbirine bitişik şekilde inşa edilmedikleri gözlemlenir.⁸⁴ (Bkz. Lev. 13. Çiz. 9)

3.6.5.Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ Mimarisi

IV. Tabaka Mimarisi: IV. tabaka Geç Neolitik Erken Kalkolitik döneme tarihlenmekte ve sekiz farklı evreden oluşmaktadır. Her tabakada duvar kalıntıları bulunmamaktadır. IVa-b-c ve IVg-k tabakaları mimari duvar kalıntıları içerirken, IVd-e-f tabakaları yalnızca yapı zeminleri ile temsil edilmektedir.⁸⁵

IV. tabakanın en eski yapı kalıntıları N11 açmasının küçük bir kısmında açığa çıkarılmıştır.

IVk ve IVg Yapı Evreleri: IV. tabakanın en erken yapı evreleri içerisinde IVk ve IVg önemli arkeolojik kanıtlar içermektedir. IVk evresi ile IV g evresi birbiriyle benzer özelliklerdedir. IVk evresinde ortaya çıkarılan duvar kalıntısı IV. tabaka içerisindeki hiçbir evrede görülmeyen kalınlıkta olup, orta büyüklükte yuvarlak taşlarla üç sıralı olarak örülmüştür. (Bkz. Lev. 14. Çiz. 10). Bu yapının diğer farklı bir özelliği de köşede bulunan çakıl serili zeminin ayrıca plasterlenmiş olmasıdır.N11 açmasının kuzey-doğusunda saplanan IVg evresi yapısı daha sonra yapı 17 olarak adlandırılmıştır. Yapı 17'ye ait yanmış kerpiç parçaları, plaster zemin ve 20-30 cm ölçülerinde yuvarlak taşlarla çift sıra örülü taş temel ortaya çıkarılmıştır.⁸⁶

IVf, IVe, IVd Yapı Evreleri: Sadece N11 açmasında gözlenen bu evreler oldukça dar alanlarda ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle IVf-d yapı katlarının sadece tabanları tespit edilmiştir. Bu evrelere ait mekân duvarları ve diğer mimari unsurlara rastlanılmamıştır.⁸⁷

IVcYapı Evresi: Bu evre IVb2 yapı katı tarafından oldukça tahrip olduğu anlaşılmıştır. O11 ve N11 açmalarında taban ve taban üstü kalıntıları

⁸⁴ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 366-367.

⁸⁵ Çilingiroğlu, vd. 2004: 20.

⁸⁶ Çilingiroğlu, vd. 2012b: 143.

⁸⁷ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 189.

ortaya çıkarılmış olup mekânlara ait duvarlar tespit edilmemiştir. O11 açmasının kuzey-batı köşesine yakın bir alanda 22 numaralı yapıya ait 1,50 m çapında bir fırın bulunmaktadır. Fırının üst kısmı tahrip olmuştur. 218,68 m'deki toprak taban üstünde kaplara, dibek taşlarına, havanelleri ve ezgi taşlarına rastlanmıştır.⁸⁸

IVb Yapı Evreleri: Ulucak Höyüğü'nün IVb evresi, Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağın en yoğun nüfuslu evresidir. Düzenli mimarı planlı yapılar veren bu evre yaklaşık olarak 2,50 m kalınlığındadır. Bu tabakanın O11 açması içindeki yapılar 220,18m yükseklikte hemen yüzey toprağının altında başlamakta ve en alt kalıntıları 217,66 m'de sona ermektedir. IVb evresi; "IVb2 erken" ve "IVb1 geç" olmak üzere kendi içerisinde iki alt evreye ayrılır.⁸⁹

IVb2 Yapı Evresi: Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağın en sağlam korunmuş yerleşim evresidir ve bu zaman periyodu boyunca küçük köy planlı sokaklarla bağlantılı açık bir yerleşim modeli görülür.

Tüm yapılar ortaya çıkarılmamasına rağmen bu tabaka 13 bina, 2 avlu ve 2 sokaktan oluşmaktadır. Yapılar sokaklarla bağlantılı olarak kuzey-güney doğrultusunda üç kademe halinde sıralanmıştır. Bu kademelere uygun olarak mekânların kapı açıklıkları sokağa bakmaktadır.⁹⁰ Genellikle sokak ile evler arasında açık bir avlu bulunmakta ve evler, avlulardan dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış çitlerle ayrılmaktadır.⁹¹ Mekânlar, genellikle dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olup uzunlukları yaklaşık 6 m ve genişlikleri 3-6 m arasındadır. (Bkz. Lev. 15. Çiz. 11) Yapıların duvarları, taş temelli ya da taş temelsiz olarak yapılmıştır. Üst kısmında kerpiç kullanılmasının yanı sıra dal-örgü ve çamur-harç tekniği de nadir durumlarda kullanılmıştır.⁹² V. tabaka yapıları dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış duvarlarla temsil edilirken IV. tabaka yapıları taş temelli ya da taş temelsiz kerpiç yapılarla temsil edilmektedir. IVb2 evresindeki taş

⁸⁸ Çilingiroğlu, 2004: 29.

⁸⁹ Çilingiroğlu vd. 2004: 21.

⁹⁰ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 188.

⁹¹ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 365.

⁹² Derin, 2005: 87-88.

temel üzerine inşa edilen kerpiç bloklar iki farklı boyutta olup büyük(anaç) blokların ölçüleri 55x35x8 / 48x34x8cm, küçük (kuzu) blokların ölçüsü 50x18x8 cm'dir.⁹³

Kapı girişleri ve duvar kalınlıkları, yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Genel anlamda kapı girişleri 80-90 cm arasında değişmektedir. Kapı girişleri, zeminle aynı seviyededir; girişte herhangi bir yükseklik ya da basamak belirlenmemiştir. Duvar kalınlıkları yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Genel olarak 30-80 cm arasında değişmekte olan duvar kalınlıklarında herhangi bir standart yoktur; yapı 3'ün duvar kalınlığı 55 cm iken, bitişiğinde bulunan yapı 4'ün duvar kalınlığı 30-40 cm'dir.⁹⁴ Duvar üzerinde boya kalıntılarına 8 no.lu yapının doğu duvarında rastlanmıştır.⁹⁵

Evlerin tabanları sıkıştırılmış kilden oluşturulmuş, zeminin taş veya seramikle kaplanması gibi bir duruma rastlanmamıştır. Ev tavanları da günümüz Anadolu köylerinde halen karşılaştığımız düz tavan şeklindedir. Ulucak tavan örtüsünde kullanılan küçük kereste veya dalların kurumuş çamur üzerindeki negatif ölçüler 5-8 cm arasında değişmektedir. Günümüz Anadolu köylerinde gördüğümüz gibi yapı tavanı da ahşap direklerle desteklenmektedir ve bu direğin nemden etkilenip çürümesini engellemek için genellikle ahşap direğin tabanına taş konulmuştur.⁹⁶

Yapı iç planı ve dekorasyonuna baktığımızda çok sayıda ocak, fırın, platform ortaya çıkarılmıştır. Yapı içerisindeki platformlar gündelik yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği alanlardı. Killi çamurdan inşa edilmiş bu platformlar 10-15 cm yükseklikte yapılmış olup oturmak ya da uyumak için kullanılmış oldukları sanılmaktadır. Bu platform üzerinde bulunan kaplardan yola çıkarak, düşük masa gibi kullanılmış olduğu da düşünülebilir. Bu evrenin gerekli vazgeçilmez mimari öğesini oluşturan ocak ve fırınlar, ev ve

⁹³ Derin, 2005: 88.

⁹⁴ Çilingiroğlu, vd. 2004: 27-28.

⁹⁵ Çilingiroğlu, vd. 2004: 25.

⁹⁶ Çilingiroğlu, vd. 2004: 24-29.

avlu içlerinde ortaya çıkarılmışlardır. Fırınlara genellikle dikdörtgen ve düz tavanlı olarak inşa edilmişlerdir.⁹⁷ (Bkz. Lev. 16. Res. 8).

Ulucak Höyük IVb2 evresinin en sağlam korunmuş yapısı 13 no.lu yapıdır. Bu yapı, 12 no.lu yapının kuzeyindedir ve iki odası bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusundaki mekân, kuzeye doğru daralır. Bu nedenle mekânın her iki odası farklı boyutlardadır. İçten içe; kuzey odasının, kuzey ve güney duvarları 4,50x5,20 m, doğu-batı duvarı 4,60 m uzunluğunda ve daha küçük güney odası 5,60x2,00 m boyutlarındadır.⁹⁸ Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen dış duvarların kalınlığı 0,65 m, iç kısımda bulunan ara duvarın kalınlığı ise 0,30 m'dir. Her iki odanın doğu kenarına yakın bir konumda fırın ve ocaklar bulunmaktadır. Güneydeki odanın doğu duvarı yakınında yaklaşık 1,50x0,90 m boyutlarında, yan yana iki ocak yer alır. Kuzey odasının kuzey yarısında bir platform yer alır. 1,5 m genişliğindeki bu platformun büyük bir kısmı, açma duvarının altında kaldığı için uzunluğu tam olarak saptanamamıştır.⁹⁹ (Bkz. Lev. 16. Çiz. 13)

IVb1 Evresi: IVb katının son evresini temsil eden IVb1 evresinde yerleşim planı bakımında büyük bir değişim görülmez. Bu dönemde IVb2 yapıların tabanları yenilenerek kullanılmaya devam edilmiştir. N11,N13 ve M13 plankarelerinde görüldüğü kadarıyla bazı mekânlara ekler yapılmıştır.¹⁰⁰ Mimari olarak 19 numaralı yapının batısına 20 numaralı avlu inşa edilmiştir. Bu evrede IVb2 evresi sokakları çok az bir değişikliklerle tabanları yenilenerek kullanılmaya devam edilmiştir. Kuzey sokağı 20 numaralı yapının inşası sonrası kısmen daraltılmış ve olasılıkla IVb1 evresinin sonunda işlevini tamamen yitirmesinin ardından kapatılmıştır.¹⁰¹ Bu evre içerisinde ek olarak yapılan yapılar IVb2 evresi mekânlarına göre daha basit inşa edilmiştir. Duvarlar çoğunlukla dal-örgü ve çamur-harç ya da pise olarak adlandırılan yöntemlerle yapılmıştır. Tümüyle bu evre içerisinde yapılan 20 numaralı avlunun batı duvarı üzerinde girişe sahip olduğu

⁹⁷ Derin, 2005: 89-90.

⁹⁸ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 188.

⁹⁹ Çilingiroğlu, vd. 2004: 29.

¹⁰⁰ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 187.

¹⁰¹ Çilingiroğlu, vd. 2004: 22.

anlaşılan avlunun, kuzey yarısının tahrip olması nedeniyle avlunun boyutları tam belirlenememiştir. Genişliği 2,60 m olan avlunun batısında, 2,70 m uzunluğunda ve 0.40 m genişliğinde, pise tekniğiyle yapılmış avluyu sokaktan ayıran duvar yer alır.¹⁰² Denizden 218,32-218,43 m eğimli bir yükseklikte bulunan avlu tabanı, sert sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır ve içerisinde domestik amaçla kullanılan çok sayıda mimari unsura rastlanmıştır. 19 numaralı yapının güneybatısına bitişik durumda bulunan işlik ve fırında üretimle ilgili faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 0,65x0,70 m boyutlarındaki işlik üzerinde bazalt taş olan bir öğütme yeri mevcuttur. Avlu içerisinde bulunan fırın tahrip olduğu için planı tam olarak anlaşılamamıştır.¹⁰³

IVa Evresi: Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'ının en geç evresini oluşturmaktadır. Yapı seviyeleri yüzeye yakın olduğu için sonraki dönem yapıları tarafından yoğun olarak tahrip edilmiştir. Mimari kalıntılar O11-12, N11-12 ve M13 plankarelerinde ortaya çıkarılmıştır. IVa tabakası birkaç duvar kalıntısı, zemin ocak ve platformlarla temsil edilmektedir. Platformların yapım ve kullanım şeklinde bir değişiklik görülmez; daha önceki evrelerde kullanıldığı işlevle kullanılmaya devam edilmişlerdir.¹⁰⁴ Mimari plana uygun şekilde yapılar 219,18-218,29 m yükseklikleri arasında O12 açmasında ortaya çıkarılmıştır. İki duvar kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup 30 cm kalınlığında ve tek sıra taş temel üzerine kerpiçle inşa edilerek oluşturulmuştur. IVa evresi şiddetli bir yangın tarafından yıkılmıştır.¹⁰⁵

3.6.6.Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Höyüğün merkezine yakın O12 açmasında ortaya çıkarılan bu dönem mimari kalıntıları 'L' şeklinde taş temelli iki duvarla temsil edilir. (Bkz. Lev. 17. Çiz. 13). Taş temelde kullanılan taşlar küçük boyutlarda olup duvar

¹⁰² Derin-Çilingiroğlu, 2003: 187.

¹⁰³ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 187.

¹⁰⁴ Çilingiroğlu, vd. 2004: 20.

¹⁰⁵ Çilingiroğlu, vd. 2004: 21.

kalınlıkları 0,40 m genişliğindedir. Zeminlerinde anlaşıldığı kadarıyla bu iki duvar farklı yapıların duvarları olup daha sonradan yıkılmışlardır.¹⁰⁶ Taş temelli bu iki yapı kötü korunmuş ve ne birbirleriyle nede başka bir yapıyla bağlantılı olabilecek fonksiyonları ortaya çıkarılmıştır.¹⁰⁷ Bu alanlar içerisinde çıkarılan çanak çömleğin koyu yüzlü, astarlı, açık ve kaba olduğu görülür. Açık bezemeli parçalar ve mantar başlı kulplar Ege bölgesinde 5. bin yerleşmelerinde bulunan örneklerle çok benzemektedir.¹⁰⁸ Kumtepe IA, Beşik-Sivritepe ile teknik ve tipolojik benzerliğinden¹⁰⁹ dolayı bu evreye Orta Kalkolitik Dönemi diye biliriz.

3.7.YEŞİLOVA HÖYÜK

3.7.1.Konumu

Yeşilova Höyüğü; İzmir İl merkezinde, Bornova ilçesi sınırları içindeki Karacaoğlan mahallesinde manda çayının güneyinde yer almaktadır. Yerleşim alanı bugünkü sahile kuş uçuşu 4 km. mesafededir.¹¹⁰ (Bkz. Lev. 18. Hrt. 7). Yerleşim alanında yapılan sondajlardan yerleşim yerinin; denizden 14 m yükseklikte yer alan bir alüvyon tepe üzerinde kurulan üç-dört metre yüksekliğinde kültür tabakalarına sahip bir höyük olduğu, ancak zaman içerisinde höyüğün çevresinin ve höyüğün üstünün alüvyonlarla dolarak örtüldüğü anlaşılmıştır.¹¹¹ Yeşilova höyüğü yerleşimi günümüzde tamamen toprak altında kalmış olan bir alüvyon tepesi üstüne kurulmuş höyük tipi yerleşmedir.¹¹² 2,00-2,30 m yüksekliğindeki tepelik kuzey-batı, güney-doğu doğrultusunda uzanmaktadır. Bu doğal yükselti Neolitik yerleşim için kuzeyden gelen sert rüzgârlara ve dere taşkınlarına karşı bir bent görevini görece kadar uygun bir alt yapı hazırlamış, yerleşim

¹⁰⁶ Çilingiroğlu, vd. 2004: 18.

¹⁰⁷ Çilingiroğlu, vd. 2004: 19.

¹⁰⁸ Çilingiroğlu, vd. 2012b:159.

¹⁰⁹ Çilingiroğlu, vd. 2004: 19-20.

¹¹⁰ Derin, 2007b: 377.

¹¹¹ Derin, 2007a: 218.

¹¹² Derin, 2010: 475.

bu yükseltiden güneybatıya doğru ve olasılıkla güneyde yer alan ve günümüzde betonlanarak kanal haline getirilmiş olan derenin kıyısına kadar yayılmış olmalıdır.¹¹³

Prehistorik dönemde zengin bitki örtüsü, su ve hayvan kaynaklarıyla uygun çevre koşullarına sahip Bornova ovası İzmir'in ilk yerleşimcilerine ev sahipliği yapmıştır. Yeşilova Höyüğü'nün 400 m kuzeyinde yer alan Yassitepe Höyüğü ile birlikte ova da 5 prehistorik höyüğün bulunması, kent içindeki yoğun yerleşimlerin varlığını ve prehistorik dönemdeki insanların neden bu alanı seçtiklerinin en iyi göstergesidir.¹¹⁴

3.7.2.Araştırma Tarihçesi

Bornova Ovası'nda 2003 yılında toprak çekmek için yapılan hafriyat sırasında, Yeşilova Höyüğü'ne ait kalıntılar ortaya çıkmıştır. 2005 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi-Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ortak çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Kazılar, 2008 yılından beri Ege Üniversitesi öğretim görevlisi Zafer Derin başkanlığında yürütülmektedir.¹¹⁵

3.7.3.Stratigrafisi

2005 yılından bu yana yürütülen kazı çalışmalarında Yeşilova Höyüğü'nde üç kültür katı saptanmıştır. Höyüğün genel stratigrafisi:

- I. Geç Roma-Erken Bizans
- II. (1-2 tabakaları) Kalkolitik Dönem
 - 1. Geç Kalkolitik
 - 2. Orta Kalkolitik a, b (MÖ 4340-4230/4170)
- III. (1-8 tabakaları) Neolitik Çağ
 - 1.4 (MÖ 5970-5730)
 - 5.7 (MÖ 6250-6010)

¹¹³ Derin, 2007a: 219.

¹¹⁴ Derin, 2007a: 217.

¹¹⁵ Derin, 2010: 475.

8. (MÖ 6490-6250) diye sıralanabilir.¹¹⁶

3.7.4.Neolitik Çağ Mimarisi

Yeşilova Höyüğü'nün en uzun süreli ve en kalın kültür tabakasını, Neolitik tabaka olan III. kültür katı temsil etmektedir. Höyüğü'n III.5-6 katlarıyla ilgili taban kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemde kulübe çadır tarzı barınaklar kullanılmıştır. III. 1-3 yapı katlarında nüfus artmış ve daha büyük yapılar kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁷

Höyüğü'n en yoğun ve en uzun süre yerleşildiği III.1 tabakası mimari bakımdan en sağlam ve düzenli plan veren yerleşim katıdır. 0,60–0,80 m kalınlıkta taş temelleri olan 5x6–6x8 m boyutlarında mekânların inşa edildiği saptanmıştır. Yan yana birbirlerinden ayrı olarak inşa edilen bu yapılar, bir avluya bakmaktadır. Yapı girişleri, güneye bakan uzun duvar üzerindedir. Mekân içerisindeki avlular, ışık olarak kullanılmış ve taş temel üzerine, kil ve ot karıştırılarak oluşturulan 'mühre' denilen teknikle oluşturulmuştur.¹¹⁸

3.7.5.Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Yeşilova höyüğü'nün II. kültür katı olan Orta Kalkolitik dönem II. a-b olarak iki evreye ayrılmış ve c¹⁴ ölçümleri MÖ 4340-4170 tarihlerini vermiştir. Bu katta höyüğü tamamen kapsamayan iki evreli yerleşim tespit edilmiştir.¹¹⁹ Mimari açıdan çok az buluntular veren bu tabakalara, Neolitik tabakaların içine en az 6-8 m çapında, 1 m derinlikte çukurlar açılmış ve bu çukurlar içerisine iki dönemde yerleşilmiştir. Çukurun alt tabanına yaklaşık 16,10 m'de irili ufaklı taşlar, yanmış kerpiç-çamur parçaları ve kaplardan oluşan buluntular Orta Kalkolitik çağın ilk evresini IIb tabakasını

¹¹⁶ Derin, 2012: 44, Derin, 2009: 13.

¹¹⁷ Derin, 2011: 115.

¹¹⁸ Derin, 2011: 116.

¹¹⁹ Derin, 2009: 8.

oluşturmaktadır.¹²⁰ (Bkz. Lev. 19. Çiz. 14) L16a plankaresinin kuzey kenarının ortalarında 16,95 m seviyelerinde Orta Kalkolitik IIa evresine ait bir taban parçası daha ortaya çıkarılmıştır. Kenarları tahrip olduğu anlaşılan bu taban, kuzeyde kesit içinde L17b plankaresinde devam etmektedir. 1x0,80 m'de ortaya çıkarılan bu tabanın alt kısmında yaklaşık 3 cm kalınlığında çamurdan bir zemin yer almaktadır. Zemin üzerine henüz çamur ıslakken sık aralıklarla çanak-çömlek parçaları döşenmiş, üzeri tekrar 2-3 cm çamurla kaplanmıştır.¹²¹

II. tabakada bulunan sepet ve mantar kulplu omurgalı çanaklar Orta Kalkolitik seramiğinin karakteristik kap tipidir. Başta Anadolu olmak üzere, Ege adalarında, Balkan ve Kıta Yunanistan'ında rastlanmıştır. Troas Bölgesinde Gülpınar'da;¹²² Elmalı Ovası'nda Karaburunda, Kızılbil'de sepet ve mantar kulplu omurgalı çanaklar ortaya çıkarılmıştır.¹²³ (Bkz. Lev. 20. Çiz. 15)

3.8.LİMAN TEPE

3.8.1.Konumu

Liman Tepe, İzmir ili, Urla ilçesi, İskele Mahallesi'nde, modern limanın hemen doğusunda yer almaktadır. (Bkz. Lev. 21. Çiz. 16)Çok iyi liman şartlarına sahip olan Liman Tepe, prehistorik Klazomenai olarak da tanımlanabilir.¹²⁴ Liman Tepe, kuzeyinde bulunan yüksek kayalık bir alan sayesinde kuzey rüzgârlarına karşı nispeten korunmaktadır. Antik çağlarda doğu ve batısında bulunan iki körfez, Liman Tepe'ye kuzey ucu kayalarla kaplı bir yarımada karakteri kazandırmıştır. Bu körfezlerin aradan geçen zaman içinde dolması üzerine yarımada konumu büyük ölçüde

¹²⁰ Derin, 2007a: 219.

¹²¹ Derin, 2007b: 378.

¹²² Takaoğlu, 2006: 295-296.

¹²³ Derin, 2007a: 220.

¹²⁴ Erkanal- Şahoğlu, 2012b:219.

kaybolmuştur. Bu yarımada üzerinde bulunan höyük, kayalık araziden güneye doğru alçalmakta ve antik Klazomenai kentiyle bütünleşmektedir.¹²⁵

3.8.2.Araştırma Tarihçesi

Liman Tepe’de ilk kazılar 1921 yılında Georgias P. Oikonomos tarafından gerçekleştirilmiştir. Prehistorik Liman Tepe ilk olarak Ekrem Akurgal tarafından ortaya konmuştur. 1979 yılında Çetin Anlağan başkanlığında kurtarma kazıları yapılmıştır. 1981 yılında Güven Bakır¹²⁶ başkanlığında gerçekleştirilen bilimsel kazılardan sonra 1992 yılında Ankara Üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Hayat Erkanal tarafından kazılara başlanılmış ve bu kazılar, günümüze kadar kesintisiz bir şekilde sürdürülmüştür.¹²⁷

3.8.3.Stratigrafisi

Neolitik dönemde günümüze kadar sürekli yerleşim gören Liman Tepe, Neolitik Çağ’da iskân görmüş olmasına rağmen taban suyunun yüksek olmasından dolayı mimari kalıntılara ulaşamamıştır. Neolitik Çağ, seramik parçalarıyla sınırlıdır. Liman Tepe Höyüğü, VII kültür katmanından oluşur. Höyüğün genel stratigrafisi:

I	Helenistik-Arkaik Dönem
II	Geç Tunç Çağı
III	Orta Tunç Çağı
IV	Eken Tunç Çağı III
V	Erken Tunç Çağı II
VI	Erken Tunç Çağı I
VII a	Geç Kalkolitik Çağ

¹²⁵ Erkanal-Hüryılmaz, 1994: 361.

¹²⁶ K.Bostancı, 2007: 139.

¹²⁷ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 220.

VII b

Orta Kalkolitik Çağ.¹²⁸

3.8.4.Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Höyüğü'nün kuzeydeki ana kaya üzerinde yapılan kazılarda (Bulutnu yeri için bkz. Lev.21. Res. 9) tespit edilen bu dönem, düzensiz taşlarla inşa edilmiş tek sıra temellere sahip dal-örgü ve çamur-harç tekniğinde yapılmış basit bir mimari yansıtmaktadır.¹²⁹ Batı Anadolu'da tespit edilen Gülpınar,¹³⁰ Beçin Kalesi¹³¹ Kumtepe Ia¹³² ve diğer yerleşmelerde olduğu gibi en az iki farklı evreye sahiptir.¹³³

3.8.5.Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

Orta Kalkolitik tabakanın hemen üzerinde, Geç Tunç Çağı'ı duvarı altında kalan ve Erken Tunç Çağı I evi zemini altında¹³⁴ açığa çıkarılan, bu döneme ait dal-örgü ve çamur-harç mimariye sahip bir evin, büyük bir yangında yıkılmış köşesi açığa çıkarılmıştır. Ev içerisinde yanmış halde bol miktarda tahıl taneleri ele geçmiştir.¹³⁵ Tek sıra taşlarla oluşturulmuş dairesel planlı bir yapı içerisinde yoğun olarak obsidyen alet ve üretim artıkları çıkarılmıştır. Bu dairesel planlı yapının, depo ya da atölye olarak kullanıldığı düşünülmektedir.**

3.9.BAKLA TEPE

3.9.1.Konumu

¹²⁸ Kouka, 2009: 142.

¹²⁹ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 221.

¹³⁰ Özgünel-Kaplan, 2012: 145-151.

¹³¹ Yıldız, 2008.

¹³² Sperling, 1976: 305-325.

¹³³ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 221.

¹³⁴ Tuncel, 2012.

¹³⁵ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 221.

**Vasıf Şahoğlu ile sözlü görüşme.

Bakla Tepe, İzmir ili, Menderes İlçesinin, eski Bulgurca Köyü içerisinde yer almaktadır.¹³⁶ İzmir'in en bereketli ovalarından olan Cumaovası'na hakim bir coğrafi konuma sahiptir.¹³⁷ (Bkz. Lev. 22. Çiz. 17) Cumaovası, İzmir il merkezine yaklaşık 30 km uzaklıkta olup, batıda Palamut ve Çubuklu Dağları, kuzey-kuzeydoğusunda Menderes masifine ait Nif dağı arasında güneye doğru uzanan genişçe bir neojen havzadır.¹³⁸ Bakla Tepe, bir taraftan güneyde yer alan Tahtalı Çayı'nın aktığı dar vadi ile denize¹³⁹ diğer taraftan Anadolu'nun iç kesimlerine bağlantı içindedir.¹⁴⁰ Bu önemli stratejik konumu, Bakla Tepe'yi, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarında bölgenin en önemli merkezi konumuna taşımıştır.¹⁴¹

3.9.2.Araştırma Tarihçesi

Bakla Tepe ilk olarak Tuna Tarafından 1984 yılında İonia ve Datça yarımadası arkeolojik yüzey araştırmaları projesi kapsamında incelenmiş ve Bakla Tepe'den, Bulgurca Höyük olarak bahsetmiştir.¹⁴² 1985 yılında Meriç tarafında İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması kapsamında incelenmiştir.¹⁴³ 1994-2001 yılları içerisinde İzmir Arkeoloji Müzesi ve İzmir Bölgesi Kazı ve Yüzey Araştırmaları Projesi kapsamında kazılar yapılmıştır.¹⁴⁴

3.9.3.Stratigrafisi

Batı Anadolu sahil şeridinde Geç Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri içerisinde önemli bir yeri olan Bakla Tepe Höyüğü beş kültür katmanı içermektedir.

¹³⁶ Erkanal- Şahoğlu, 2012a: 91

¹³⁷ Erkanal-Özkan, 1998: 399

¹³⁸ Kayan, 1996:5.

¹³⁹ Erkanal- Şahoğlu, 2012a: 91.

¹⁴⁰ Erkanal-Özkan, 1998: 399.

¹⁴¹ Erkanal- Şahoğlu, 2012a: 91.

¹⁴² Tuna, 1986:215.

¹⁴³ Meriç, 1987: 301-302.

¹⁴⁴ Tuğcu, 2004: 276.

I	Roma-Bizans dönemlerine ait mezarlar
II	Geç Tunç Çağı oda mezarı
III	Erken Tunç Çağı II (geç)-Erken Tunç Çağı IIIA
IV	Erken Tunç Çağı I
V	Geç Kalkolitik Çağ ¹⁴⁵ (3600-3000) ¹⁴⁶

3.9.4.Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

Bölge arkeolojisine önemli katkıları olan Bakla Tepe'nin, Geç Kalkolitik Çağ'ı, IV mimari tabaka ile temsil edilmektedir. Geç Kalkolitik Çağ yerleşimi 350 m uzunluğunda, 250 m genişliğinde bir alanı kaplamakta olup kuzey-güney istikametinde uzanan yerleşim, Bakla Tepe kültür katmanları içerisinde en geniş alanı kapsamaktadır.¹⁴⁷

IV. Mimari Evre: Bakla Tepe'nin en eski yerleşim tabakası olan bu evre içerisinde ortaya çıkarılan mimari kalıntılar yoğun olarak tahrip olmuştur. Kuzey kazı alanında ortaya çıkarılan yapının, dik açı yapan bir köşesi ve küçük taşlarla kaplı tabanın bir kısmı korunmuştur.¹⁴⁸ Bu yapının küçük bir kısmı korunan karşı duvarı göz önüne alındığında yapının, yaklaşık 5 m genişliğinde olması gerekmektedir. Yapının uzunluğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹⁴⁹ Yapı Duvarları, dal-örgü ve çamur-harç tekniği kullanılarak ağaç hatıllarının içten ve dıştan çamur harçla sıvanmasıyla inşa edilmiştir.¹⁵⁰ Güney kazı alanında, kuzey kazı alanındaki yapıyla aynı özellikleri gösteren, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde uzanan, taş tabanlı büyük bir yapı kalıntısı daha ortaya çıkarılmıştır. 11,50 m uzunluğa; 5,50 m genişliği sahip bu yapının tabanı küçük taşlarla ve sık aralıklarla döşenmiş olup duvar hatları iri taşlarla oluşturulmuş, üst yapısı dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmıştır. Yapının genel planı hakkında tam fikir sahibi olunmamasına rağmen tespit edilemeyen kısımlarıyla birlikte

¹⁴⁵ Erkanal- Şahoğlu, 2012a: 91.

¹⁴⁶ Tuncel, 2009: 76.

¹⁴⁷ Özkan-Erkanal, 1999: 35.

¹⁴⁸ Erkanal-Özkan, 1999: 343.

¹⁴⁹ Erkanal-Özkan, 1999: 343.

¹⁵⁰ Özkan-Erkanal, 1999: 37.

bu yapı daha büyük olup uzun ev mimarisini yansıttığı, Erkanal tarafından belirtilmektedir.¹⁵¹

III. Mimari Evre: Bu evre, Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ yerleşmesinde mimari açıdan en kapsamlı bilgiye ulaşılan evredir. III. mimari tabaka içerisinde; kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan, kuzey ve doğu kısmı üst tabakalarca tahrip olmuş şekilde¹⁵² en az 10 m uzunluğa, 6 m genişliğe sahip olduğu düşünülen bir yapı tamamen ortaya çıkarılmıştır. (Bkz. Lev. 23. Çiz. 18) Bu yapının kuzeybatı kısmında bir apsis oluşturulmuş, güneydoğu kısmında ise tek sıra orta büyüklükte 7 kanal ortaya çıkartılmıştır. Kanallar içerisinde ele geçen yoğun miktarda karbonlaşmış tahıl taneleri, yapının bu kısmının depo olarak kullanıldığını göstermektedir.¹⁵³ Izgaralar üzerine ahşap yerleştirilerek oluşturulan taban hava dolaşımını sağlayarak yapının bu kısmını nemden ve rutubetten korumaktadır. Dolayısıyla bu bölüm hem sağlıklı bir yaşam alanı sunarken hem de depolama ihtiyacını gidermektedir. Evin apsis kısmı, günlük yaşamın geçtiği avlu olarak kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁴ Düzensiz toplama taşlar, yapının dış hatlarını ve ahşap hatılları sağlamlaştırmak için kullanılmış ve üst yapısı dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle oluşturulmuştur.¹⁵⁵ (Bkz. Lev.24. Res.10-11)

Bu yapının kuzeybatısında aynı doğrultuda uzanan 2. bir yapı aynı teknikle yapılmış olup, yapının güney köşesinde apsis karştı uzun duvarı 5m, güneydoğu dar duvarı 4m olup, 7 kanal ortaya çıkarılmıştır. Apsisli evlerde bulunan 2 ante çıkıntısı bulunmayıp apsis karştı yapı duvarlarını göstermesi açısından önemlidir.¹⁵⁶

III. tabakaya ait birinci ve ikinci yapıyla aynı doğrultuda üçüncü bir izgara kanallı yapı ortaya çıkarılmıştır. Büyük ölçüde tahrip olan bu yapıya ait 6 kanal bulunmuştur. Mekânlar arasında kalan 1,40 m genişliğinde boş

¹⁵¹ Erkanal-Özkan, 1999: 344.

¹⁵² Özkan-Erkanal, 1999: 35.

¹⁵³ Erkanal-Özkan, 1999: 343.

¹⁵⁴ Özkan-Erkanal, 1999: 35.

¹⁵⁵ Özkan-Erkanal, 1999: 35.

¹⁵⁶ Erkanal-Özkan, 1999: 342.

alanın tabanı yer yer çakıl taşlarıyla döşenmiş olup bu alanın sokak olarak kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁷

Güney kazı alanında yapılan kazılar sonucunda III. tabakaya ait iki daire planlı yapı açığa çıkarılmış olup, güneyde olan yapı 3,10 m, diğer yapı 2,56 m çaplarındadır.¹⁵⁸ Kenarları iri toplama taşlarla yapılmış bu yapıların iç kısımları, küçük taşlar kullanılarak taban oluşturulmuştur. Yapı ve işlevi açısından konut için yeterli olmayan bu yapılar depolama amaçlı kullanılmış olmalıdır.¹⁵⁹ (Bkz. Lev. 25. Çiz.19)

III. mimari tabaka yapılarının zeminleri ve içyapıları hakkında bilgi veren 5x3,60 m boyutlarında, çamur harçla sıvanmış bir ev tabanı çıkarılmıştır. Bu taban kalıntısının ortasında daire şeklinde 1,10 m çapında 0,025 m yüksekliğinde bir kenar şeridine sahip ocak yeri bulunmuş olup ağız kısmı doğuya doğru bakmaktadır. Bu taban içerisinde üst tabakaya ait 0,20 m çapında 4 tane dikme deliği bulunmuştur.¹⁶⁰

III. mimari tabakada farklı konut yapılarıyla, IV. tabakadan ayrı bir özellik gösterir. IV. tabakada görülen tabanı taş döşemeli yapılar yaşamsal ve depolama açısından muhtemelen yetersiz kalmış olmalı ki III. tabakada bu konut tipleri terk edilmiş, yerine ızgara kanallı yapılara geçilmiştir. Duvar yapım tekniğinde herhangi bir değişiklik yapılmadan dal-örgü ve çamur-harç tekniği kullanılmaya devam edilmiştir.

II. Mimari Tabaka: Dal-örgü ve çamur-harç tekniği kullanılarak yapılan apsisli ızgaralı yapılar biraz daha farklı teknik kullanılarak II. tabakada da kullanılmaya devam edilmiştir. III. mimari tabaka yapısı üzerinde inşa edilen bir yapı, alt tabakada ızgaralı yapıyla aynı doğrultuda uzanmaktadır. Mekânın apsis kısmı ve kuzeydoğu duvarı iyi korunmuştur. 0,40 m genişliğe sahip olan bu duvarın uzunluğu 8 m'dir. Duvar içerisinde belli aralıklarla iç kısma doğru uzatılan uzun taşlar sayesinde yuvalar oluşturulmuş olan bu uzun duvar, farklı bir teknikle inşa edilmiştir. Muhtemelen kanallar ağaçlarla sınırlandırılmıştır. Ağaç uçları bu yuvalar

¹⁵⁷ Özkan-Erkanal, 1999: 36.

¹⁵⁸ Tuğcu, 2004a: 278.

¹⁵⁹ Özkan-Erkanal, 1999: 37.

¹⁶⁰ Özkan-Erkanal, 1999: 37.

içine girmektedir. III. tabaka apsisli izgaralı yapılardan farkı, kanallar için kullanılan ahşap malzemedir.¹⁶¹ (Bkz. Lev.24. Res. 10-11)

Apsisli evlerin kuzeyinde, kuzeybatı ucu kazılmayan alan içerisinde devam eden, güneydoğu ucu ise Erken Tunç Çağı mezarlarınca tahrip edilen bir yol ortaya çıkarılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu istikametinde 10,61 m uzunluğunda, 2,30 m genişliğinde olan bu yolun tabanı iri boy taşlarla kaplanmıştır.¹⁶²

I. Mimari Tabaka: Izgara kanallı yapıların bulunduğu alanda arazi yapısı batıya doğru yükseldiğinden dolayı yoğun şekilde aşınmaya maruz kalmıştır. Yakın zamana kadar tarımsal arazi olarak kullanılan alan, yüzeye yakın olan I. tabakayı tahrip etmiştir. I. tabakada sınırlı alanlarda duvar kalıntıları ve yapı tabanları bulunmuştur. Bu buluntular ışığında I. tabakada izgara planlı ev geleneği devam etmiştir.¹⁶³ (Bkz. Lev. 26. Res. 12)

Geç Kalkolitik Çağ'da Bakla Tepe'de yapılar sokaklarla ayrılmış, açık bir yerleşim modeli sergilemektedir. Savunma sisteminin olmaması ve evlerin hafif malzemedan yapılması, bölgenin siyasi ve toplumsal yapısına açıklık getirmesi açısından önemlidir. Bu dönemde insanları tehdit eden siyasi ve toplumsal bir yapılaşma söz konusu değildir.¹⁶⁴

3.10.ÇUKURİÇİ HÖYÜK

3.10.1.Konumu

Çukuriçi Höyüğü, İzmir-Selçuk ilçesinde antik Efes kenti yakınında, Magnesia Kapısı'na 500 m mesafede antik Smyrna olarak adlandırılan Çukuriçi mevkiinde yer almaktadır. Küçük Menderes nehri ağzına yakın konumdaki höyük, 250 m çapında olup, denizden yüksekliği 32 m'dir.¹⁶⁵ (Bkz. Lev. 27. Çiz.20) Höyük, Küçük Menderes Nehri'nin Ege Denizi'ne ulaşan bölümündedir. Prehistorik dönemde doğa ve iklim koşulları,

¹⁶¹ Erkanal-Özkan, 1999: 342.

¹⁶² Özkan-Erkanal, 1999: 37.

¹⁶³ Özkan-Erkanal, 1999: 37.

¹⁶⁴ Özkan-Erkanal, 1999: 38.

¹⁶⁵ Evren, 1999: 23, Evren-İçten, 1998: 112-113.

insanoğlunun bu bölgeye yerleşip yaşaması için uygundur. Höyükte tarım, hayvancılık ve avcılığa dayalı yaşam tarzının yanı sıra nehir ve denizden faydalanma yönünde de bir yaşam biçimi oluşmuş olmalıdır.¹⁶⁶

3.10.2.Araştırma Tarihçesi

Höyükte 1995 ve 1996 yıllarında Efes Arkeoloji Müzesi tarafından küçük ölçüde kazı çalışmaları yapılmıştır.¹⁶⁷ Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından 2006 yılında ilk sistematik kazılara başlanmıştır.¹⁶⁸

3.10.3.Stratigrafisi

Çukuriçi Höyük, Geç Neolitik Çağ'dan, Erken Tunç Çağ'ı II'e kadar yerleşim görmüştür. Höyüğün genel stratigrafisine baktığımızda

I-II	Erken Tunç II
III- IV-V	Erken Tunç I
VI- VII	Geç Kalkolitik (MÖ 3500) ¹⁶⁹
VIII	Erken Kalkolitik (MÖ 6200-6000) ¹⁷⁰
IX	Geç Neolitik (MÖ 6400-6200) ¹⁷¹

Çukuriçi höyüğü Geç Neolitik Çağ'dan, Erken Tunç Çağ'ı II'e kadar IX kültür tabakasından oluşur.

3.10.4. Erken Kalkolitik Çağ Mimarisi

N1-N2 alanlarında yapılan kazılar sonucunda VIII. kültürel tabakayı oluşturan, Erken Kalkolitik Çağ' içeren, taş temelli çamur harçlı iki paralel duvar açığa çıkarılmıştır. Küçük oda ya da konut olan bu yapıda üst yapıyı taşımak için kullanılan direk delikleri ortaya çıkarılmıştır. Yapı zemini

¹⁶⁶ Evren-İçten, 1998: 112-113.

¹⁶⁷ Evren-İçten, 1998: 113.

¹⁶⁸ Knitter, vd. 2012: 361.

¹⁶⁹ Bergner, vd. 2009: 250.

¹⁷⁰ Horejs, 2010: 167-168.

¹⁷¹ Horejs, 2013: 13.

sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. Bu evre bir üst tabaka tarafından yoğun olarak tahrip edilmiştir.¹⁷² (Bkz. Lev. 28. Çiz.21)

3.10.5. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

N3 alanında, Geç Kalkolitik olarak tanımlanan VII. tabakada, sıkıştırılmış toprak taban, taştan yapılmış bir platform ve olası direk delikleri saplanmıştır. Bu tabakada yerleşim içine yapılmış bir taş sandık mezar ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık doğu-batı yönündeki mezarda ölü hocker tarzda yatırılmıştır. Mezarda ölü eşyasına rastlanmamıştır.¹⁷³

Daha sonra gelen Geç Kalkolitik VI. Evrede, sıkıştırılmış toprak tabanlı, çok az kısmı korunmuş taş temelli yapı duvarı, oval ya da apsisli bir yapının varlığını göstermektedir. Taş temelli duvarın üst kısmını oluşturan materyallere rastlanmamıştır.¹⁷⁴ (Bkz. Lev. 28. Çiz.22) VII. ve VI tabaka, 4. binin ilk yarısında yerleşim görmüştür.¹⁷⁵

3.11. MİLET

3.11.1. Konumu

Latmos körfezinde kıyı şehir olan Milet, Büyük Menderes Nehri'nin denize döküldüğü alanda bulunmaktadır.¹⁷⁶ Çok karmaşık kayaç tipleri ve oluşumlarıyla farklı bir jeolojik yapıya sahiptir. Milet ve çevresinde üç ana jeolojik kuşak bulunmaktadır.¹⁷⁷ Dönemsel olarak değişiklik gösteren Milet bölgesinde dağlar ve adalar hayvan sürülerinin otlatılmasında ve şehrin kereste ihtiyacının sağlanmasında, kentin ekonomisine önemli katkılar

¹⁷² Horejs, vd. 2008: 95.

¹⁷³ Horejs, vd. 2008: 97.

¹⁷⁴ Horejs, vd. 2008: 97.

¹⁷⁵ Bergner, vd. 2009:250.

¹⁷⁶ Greaves, 2008: 252.

¹⁷⁷ Greaves, 2003: 15.

sağlamıştır. Milet bölgesinin kuzey düzlüğü ve Menderes Vadisi ise tarımsal bakımdan zengindir ve Milet için bu bölgeler yaşamsal niteliktedir.¹⁷⁸

3.11.2. Kazı Tarihçesi

Milet'in prehistorik varlığı 1994 yılında Greaves tarafından, Athena Tapınağı'nda yapılan kazılar sırasında çıkan tek parça seramikle sınırlıdır. 1997 yılında Athena Tapınağın Güneyinde yapılan kazılarla Geç kalkolitik ve Tunç Çağı yerleşim tabakalarına ulaşılmıştır.¹⁷⁹

3.11.3. Stratigrafisi

Geç Kalkolitik Dönemden Klasik Çağ'a kadar sürekli bir yerleşim gören Milet, Klasik Çağlarda önemli 12 İyonya kentinden biridir. Şehrin prehistorik dönem genel stratigrafisi:

I	Geç Kalkolitik Çağ (MÖ 3500-3000)
II	Erken Tunç Çağı (MÖ 3.bin yıl)
III	Orta Tunç Çağı (MÖ 1950-1750)
IV	Orta Tunç Çağı-Geç Tunç Çağı (1750-1450)
V	Geç Tunç Çağı (1450-1300)
VI	Geç Tunç Çağı sonu (1300-1090/60) ¹⁸⁰

3.11.4. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

¹⁷⁸ Greaves, 2003: 14.

¹⁷⁹ Greaves, 2003: 62.

¹⁸⁰ Greaves, 2002: 76.

Geç Kalkolitik Çağ'da ilk kez yerleşim gören Milet'in bilinen en erken yapısı Athena Tapınağının güneyindeki alanda, ana kayanın kesilmesiyle oluşturulmuş ve bir taş sırasıyla ikiye ayrılmış dairesel bir oyuktur. Geç Kalkolitik Döneme ait başka yapı bulunmamaktadır.¹⁸¹

3.12. APHRODISIAS-PEKMEZ TEPE

3.12.1.Konumu

Aydın İli, Karacasu İlçesi, Geyre bölgesinde bulunan Aphrodisias, Büyük Menderes Nehri'nin bir kolu olan Dandalas Çay'ının biriktirdiği bereketli alüvyon ovada yer almaktadır. Höyük, 494 hektarlık bir alanı kaplamaktadır ve tepe kısmı nispeten düz görünümündedir. Yüksek bir bölgede olan Aphrodisias Baba Dağ'ın eteklerinde olup, denizden 600 m yüksekliktedir. Pekmez Tepe Höyüğü'nün yüksekliği yaklaşık 13 m'dir.¹⁸² Yerleşim yeri, Batı Anadolu'da diğer yerleşimlerde olduğu gibi tatlı su kaynaklarına yakın ve bereketli ova üzerinde kurulmuştur.

3.12.2. Araştırma Tarihçesi

Aphrodisias, ilk 1835 yılında C. Fellows tarafında incelenmiştir.¹⁸³ İlk sistemli kazılar 1961 yılında Erim tarafından yapılmıştır. 1967-73 yıllarında Kadish sonrasında Joukowsky kazılar yaparak 1986 yılında 'Prehistoric Aphrodisias' kitabını yayınlamıştır.¹⁸⁴

3.12.3. Stratigrafisi

¹⁸¹ Greaves, 2003: 62.

¹⁸² Joukowsky, 1986: 19.

¹⁸³ Joukowsky, 1986: 19.

¹⁸⁴ Greaves, 2008: 254.

Geç Kalkolitik Çağ'da ilk yerleşimlerin görüldüğü Aphrodisias-Pekmez Tepe Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalarında VIII kültürel tabaka ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün genel stratigrafisi:

I a-b	Cumhuriyet sonrası
II a-c	Bizans-Roma
III a-b	Helenistik Dönem
IVa	?
IV b-c	Orta Tunç Çağı
V a-b	?
VI a-b	Erken Tunç Çağı II
VII a-d	Geç Kalkolitik Çağ
VIII	Geç Kalkolitik Çağ ¹⁸⁵

3.12.4. Geç Kalkolitik Çağ Mimarisi

Aphrodisias-Pekmez Tepe'de yapılan kazılarda VIII A-C tabakalarında herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tabakalar içerisinde mimari kalıntı veren VII D tabakasındaki yapıların duvarları VII C tabakasından da kullanılmıştır. VII D tabakasından içerisinde A-C ve D duvarları ortaya çıkarılmıştır.(Bkz. Lev.29. Çiz.23) Yapılan kazılarda kısmen korunmuş tabanlar ortaya çıkarılmıştır. Bu tabanlar duvarlarla tam anlamıyla bağlantılı değildir. Yapı tabanları sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. Tabanlar üzerinde hatıl direklerine rastlanmamıştır ve üst yapı hakkında yeterli bilgi yoktur.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Kadish, 1971: 123.

¹⁸⁶ Joukowsky, 1986: 65.

Duvar yapımında taş temel olmaksızın kerpiç kullanılmıştır. Bu kerpiçler düzensiz dikdörtgen şeklinde olup belli aralıklarla dökülerek oluşturulmuştur.¹⁸⁷ (Bkz. Lev.29. Çiz.24, Lev. 30. Res. 13-14)

VII C: Tabakasının erken evrelerinde VII D tabakasındaki yapıların kullanılmasına devam edilmiş olup çok az yapı ve yapı tabanları çıkarılmıştır. C duvarının kuzeyinde, VII C tabakasına ait kerpiç döküntüleri çıkarılmıştır.¹⁸⁸ VII B-A: Bu tabakalara ait mimari kalıntı bulunmamıştır. VII. tabakaya ait, yalnızca kafatasından oluşan bir mezar bulunmuştur.¹⁸⁹

3.13. ÇİNE-TEPECİK HÖYÜK

3.13.1. Konumu

Büyük Menderes Nehri'nin güney yönünde ki kollarından biri olan Çine çayının suladığı bereketli ova üzerinde bulunan Çine-Tepecik höyüğü, Çine ilçesinin 3 km batısında Karakollar köyüne bağlı bölge halkı tarafında Tepecik olarak adlandırılan bir höyük yerleşmesidir.¹⁹⁰ (Bkz. Lev. 31. Hrt. 8)Kuzey-güney doğrultusunda oval bir yapıya sahip olan höyük,¹⁹¹ kuzeyden güneye doğru genişleyerek ova seviyesine yakın düzgün bir arazi yapısı oluşturur. Kuzey ve doğu kesimlerinde 4 ile 6 m arasında değişen yüksekliğe sahip olan höyük, güney-güneydoğu ve batı kesimlerinde, ova seviyesinde düzgün bir arazi görünümü almaktadır.¹⁹² (Bkz. Lev. 31. Hrt. 9) Çine-Tepecik Höyük, Menderes üzerinden Ege kıyı şeridine doğrudan açılan vadiler üzerindeki yeri, doğu ve güney yöndeki doğal geçitler üzerindeki coğrafi konumuyla öne çıkmaktadır.¹⁹³

¹⁸⁷ Joukowsky, 1986: 65.

¹⁸⁸ Joukowsky, 1986: 69-70.

¹⁸⁹ Joukowsky, 1986: 70-72.

¹⁹⁰ Günel, 2004a: 727-728.

¹⁹¹ Günel, 2004b: 98.

¹⁹² Günel, 2006: 20.

¹⁹³ Günel, 2011a: 69.

3.13.2. Araştırma Tarihçesi

Tepecik, ilk olarak E. Akdeniz tarafından; 1995 yılında Büyük Menderes Ovası ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında incelenmiştir. Daha sonra S. Günel'in 2001 yılında başladığı Aydın ve Muğla illeri yüzey araştırmasında yerleşme tekrar incelenmiştir. Günel tarafından 2004 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır.

3.13.3. Stratigrafisi

Çine-Tepecik yerleşim yerinde Neolitik kültürden Tunç Çağları sonuna kadar kesintisiz bir yerleşim görülmektedir.¹⁹⁴ Höyüğün genel stratigrafisi:

I	Geometrik Dönem
II 1	Geç Tunç Çağı
II. 2	Orta Tunç Çağı
III.	Erken Tunç Çağı
IV. 1	Geç Kalkolitik Dönem
IV. 2	Orta Kalkolitik Dönem ¹⁹⁵

3.13.4. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Neolitik sonuna kadar uzanan bir kültürel yapıya sahip olan Çine-Tepecik Höyüğü'nde yapılan kazılarda Orta Kalkolitik Çağ'a ait sınırlı mimari yapılara ulaşılmıştır. I/11 açmasında I-V / f-i plankarelerinde yapılan kazılarda yanık toprak ortaya çıkarılmış, bu yanık tabakanın yoğunlaştığı seviyelerde belli bir mimari özellik taşımasa da bazı taş uzantıları ortaya

¹⁹⁴ Günel, 2011b: 217.

¹⁹⁵ Günel, 2012.

çıkarılmıştır. I/ 11 açmasının güney-batı köşesinde III-V/f-h plankarelerinde doğu-batı doğrultusunda çift sıra taş örgüden oluşan duvar, 1,76 m uzunluğunda ve yaklaşık 0,34 m genişliğindedir.¹⁹⁶ Bu duvarla bağlantılı, aynı duvar tekniğiyle yapılmış kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yapılmış başka bir duvar kalıntısı ise 1,01 m uzunluğunda olup 46 cm genişliğindedir. Kısmen açığa çıkarılan bu duvarlar bir yapının kuzeydoğu köşesine ait olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁷ Köşe yapan bu duvar uzantılarının hemen kuzey kenarında, yuvarlak plan veren taş sıralarının oluşturduğu yuvarlak planlı yapı ortaya çıkarılmıştır. Kuzey-güney yönünde 1,12 m doğu batı yönünde, 1,20 m çapında olan yuvarlak mekânda, bazı taşlar dik olarak yerleştirilmişlerdir. Bu yapı içerisinde ve duvar aralarında ortaya çıkarılan seramik parçaları ve yuvarlak plan veren bu yapı, depo işlevi olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁸

V-VI / f-g plankarelerinde 55,54-55,46 metre seviyelerinde yuvarlak bir görünüm veren benzer karakterde ikinci bir yapı daha ortaya çıkarılmıştır. Her iki mimari kalıntı arasında; levha taşlarının oluşturduğu kısa bir uzantı tespit edilmiştir. Doğu-batı yönünde ve yan yana açığa çıkartılan bu kalıntıların hemen batısında ise herhangi bir mimari özellik oluşturmeyen bir taş sırası tespit edilmiştir. III-IV/ d-e plankarelerinde 55,39-55,25 m seviyelerindeki bu taşlar çok belirgin olmasa da kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir uzantı vermekte ve silo yapılarını batıdan sınırlayan bir görünüm oluşturmaktadır.¹⁹⁹ (Bkz. Lev.32. Res. 15, Çiz. 25).

Batı kazı alanında kap parçaları, genel olarak Geç Kalkolitik Çağ ile Erken Tunç Çağı başlarında görülen ağız kenarı içe eğik çanak parçaları ve üzeri kazıma bezemeli ya da kabartma bezeli kulplara rastlanmıştır. Geç

¹⁹⁶ Günel, 2011b: 219.

¹⁹⁷ Günel, 2006: 21.

¹⁹⁸ Günel, 2006: 21.

¹⁹⁹ Günel, 2007: 234.

Kalkolitik Çağ'a ait mimari yapılara ulaşılammıştır. Bu dönem, seramikle temsil edilmektedir.²⁰⁰

3.14. BEÇİN KALESİ

3.14.1. Konumu

Beçin Kalesi, Muğla ilinin Milas İlçesinin yaklaşık 5 km güneyinde yer alıp Beçin Beldesi'nin batı tarafında bulunan Beçin Platosu üzerindedir. Beçin Platosu, üzerinde yakın zamanlara kadar görünen bol su kaynaklarının varlığı, yüksek plato üzerinde kurulmuş olması, kuzeyde Milas Ovası'na, güneyde Ören Ovası'na, batıda Yaşyer Ovası'na ve doğuda Beçin Beldesi'ne hâkim bir konumda olması bölgeyi yerleşim için uygun hale getirmiştir.²⁰¹ (Bkz. Lev. 33. Res.16)

3.14.2. Araştırma Tarihçesi

1980'li yıllarda Oluş Arık tarafından kısa süreli kazılar yapılmıştır. Şu an Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim üyesi Rahmi Ünal tarafından kazılar sürdürülmektedir. 2007 yılı içerisinde Milas Arkeoloji Müzesi tarafında sondaj çalışmaları yapılmıştır.²⁰²

3.14.3. Orta Kalkolitik Çağ Mimarisi

Beçin Kalesi üzerinde 2,5x2,5 m A ve 2,50x2,00m B sondaj çukurlarında yapılan kazılarda mimari öğelere rastlanmamıştır. A sondajı içerisinde muhtemelen yetişkin olmayan bir bireye ait pitos mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezar içerisinde ölü hediyesi olarak bir adet çömlek

²⁰⁰ Günel, 2009: 228.

²⁰¹ Yıldız, 2008.

²⁰² Yıldız, 2008.

bulunmuştur. (Bkz. Lev. 33. Res.17) B sondaj çukurunda ana kayaya kadar inilmiştir. Yerleşimin muhtemelen iki evreden oluştuğu, 1. evrenin ana kaya üzerinde kurulan yerleşim, 2. evrenin ise Nekropol olarak kullanılmış olduğu Yıldız tarafından düşünülmektedir.²⁰³ Yapılan kazılarda çıkarılan seramik parçaları iki adet mantar kulp, bir adet sepet kulp²⁰⁴ Orta Kalkolitik Dönemde Batı Anadolu'da karakteristik formlardan olduğu için²⁰⁵ Beçin Kalesi iki evreli Orta Kalkolitik Çağ'a yerleşmektedir.

²⁰³ Yıldız, 2008.

²⁰⁴ Yıldız, 2008.

²⁰⁵ Derin, 2007: 220.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KULLANILAN MALZEME VE TEKNİKLER

4.1. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KULLANILAN MALZEMLER

4.1.1. Taş

Doğada yoğun olarak bulunan dayanıklı, elde edilmesi kolay olan taş, insanoğlunun yerleşik hayata geçişiyle birlikte mimaride yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kullanım alanları mimari plan ve tekniğe göre değişiklik gösteren taş, Batı Anadolu Kalkolitik Çağ mimarisinde beş farklı işlevde kullanılmıştır. Taşın ilk kullanım işlevi, kerpiç duvar altına yapılan ve kerpiçi rutubetten korumak için oluşturulan taş temellerdir. Birkaç sıra taşla oluşturulan duvar, yerden yükselterek kerpiçin zeminle bağlantısını kesip rutubetten oluşacak dağılmayı engellemeye yönelik olmuştur. Taşın ikinci kullanımını, yapıların taban döşemesi ve sokak tabanlarının oluşturulmasında görmekteyiz. Taban döşemesinde büyük boyutlu taşların kullanıldığı gibi küçük boyutlu yassı taşların yanında çay taşları da kullanılmıştır. Taşın üçüncü kullanımı, dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğiyle oluşturulmuş duvar iskeletinin ahşap hatıllarını, zemine sıkıştırmak ve duvarı sağlamlaştırmak içindir. Taşın diğer kullanım işlevini, kanallı-ızgaralı yapıların ızgaralarının oluşturulmasında görmekteyiz. Taşın beşinci ve son kullanım işlevinin ise üst tabanı taşıyan ahşap hatılların toprağa temasını keserek, ahşabın nemden çürümesini engellemeye yönelik olduğunu görmekteyiz.

4.1.2. Ahşap

Kalkolitik Çağ mimarisi içinde kuşkusuz en önemli yapı malzemelerinden biri olan ahşap, organik yapıya sahip olduğundan dolayı günümüze kadar tam olarak korunarak gelememiştir. Ahşapla ilgili bilgilerimiz birlikte kullanıldığı malzemeler üzerinde bıraktığı negatiflerle sınırlıdır. Kalkolitik Çağ mimarisi içerisinde beş farklı işlevde kullanılmıştır. Dal-örgü ve

çamur-harç mimari tekniğiyle oluşturulan yapıların duvarlarında ana malzeme olarak kullanılmıştır. Kerpiç veya dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış yapıların tavanını oluşturmada kullanılması, ahşabın ikinci işlevini oluşturmaktadır. Ahşabın üçüncü işlev olarak, kanallı yapılarda, ızgaraların üstlerinin kaplanarak depolama ve sağlıklı yaşam alanı oluşturmada kullanıldığını görmekteyiz. Oluşturulan bu alanın tabanında ızgara yerine kullanılması, ahşabın kullanımının dördüncü işlevidir. Beşinci ve son kullanım alanı ise oluşturulan tavanın hatıllarla desteklenmesine yöneliktir.

4.1.3. Çamur Harç

Konut yapımında kullanılan üç ana malzeme içerisinde yer alan çamur harç, bitkisel karışımlarla yapıştırıcı özelliğe sahiptir. Çamur harcın, Kalkolitik Çağ mimarisi içinde yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Çamur harç, dal-örgü ve çamur-harç tekniğinde ahşap hatılların içten ve dıştan sıvanmasında; tavanı oluşturan ahşap ve bitkisel malzemenin örtülmesinde; taban ve duvar sıvasında; kerpiç kalıplarının oluşturulmasında ve taş ile kerpiç duvarların yapımında olmak üzere altı farklı işlevde kullanılmıştır.

4.1.4. Dal, Saz ve Otsu Bitkiler

Dayanıksız malzeme olan bu organik malzemeler günümüze kadar korunmamışlardır. Dal, saz ve otsu bitkilerinin kullanımlarını, kurumuş çamur harç üzerindeki negatiflerinden edinmekteyiz. Genel olarak dört işlevde kullanılmışlardır. Dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış duvarlarda, ahşap hatıllarının arasının örülmesinde saz; tavanı oluşturan ahşap hatılların üzerinde, dallar ve çalılar; çamur harca katılarak kerpiç yapımında ve çamur harç içerisinde, ince otsu bitkiler kullanılmıştır.

4.2. KALKOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

4.2.1. Dal-Örgü ve Çamur-Harç Mimari Tekniği

Wattle and daub olarak bilinen dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği, bölgeler arasında küçük farklar olmasına rağmen genel olarak bir bütünlük arz eder. Ahşap hatıllar yan yana dizilerek, tabanları toplama taşlarla veya çamur harçlarla sağlamlaştırıldıktan sonra, bu hatılların araları kamışla örülerek içten ve dıştan çamur harçlarla sıvanmasıyla oluşturulan duvar tekniğidir. (Bkz. Lev. 34. Çiz. 26) Dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğinin ilk örneklerini Güneydoğu Anadolu bölgesinde Çayönü²⁰⁶ kazılarında görmekteyiz. Batı Anadolu sahil kesiminde en erken örneklerini Neolitik Çağ'a tarihlendirilen Ulucak V. tabakada görmekteyiz. Ortalama kalınlığı 15-20 cm olan duvarlar taş temelsiz olarak yapılmıştır ahşap hatıllar sıkıştırılmış toprakla sağlamlaştırılmıştır.²⁰⁷

Dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış duvar kalıntılarını Orta Kalkolitik Çağ yerleşmeleri içerisinde Liman Tepe ve Yeşilova'da görmekteyiz. Liman Tepe'de, dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış duvar kalıntılarının erken örneklerinden farkı ahşap hatılları sağlamlaştırılmak için tek sıra toplama taşların kullanılmasıdır.²⁰⁸ Yeşilova yerleşim yerinde saptanan çukur barınakların içerisinde bulunan yanarak sertleşmiş çamur - kerpiç parçalarından²⁰⁹ dolayı tavanın ya da yan duvarların dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğiyle yapılmış olduğunu düşünebiliriz.

Dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğinin en güzel örneklerini, Geç kalkolitik Çağ'da Batı Anadolu sahil şeridi içerisinde Bakla Tepe höyüğünde görmekteyiz. Tek sıra toplama taşlarla oluşturulan taş temeller, ahşap hatılların sağlamlaştırılması için kullanılmıştır. Sertleşmiş siva parçaları üzerindeki negatif izlerinde anlaşıldığı kadarıyla yan duvarların araları

²⁰⁶ Çambel, vd. 1987: 44.

²⁰⁷ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 366-367.

²⁰⁸ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 221.

²⁰⁹ Derin, 2007a: 219.

kamışlarla örülmüştür ve bu yan duvarlar üst yapıyı destekler niteliktedir. Konutların tavanları da yan duvarların yapımında kullanılmış olan dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğiyle inşa edilmiştir.²¹⁰ Bakla Tepe'ye benzer yapım teknikleri Geç Kalkolitik Çağda Batı Anadolu sahil şeridinde Liman Tepe'de²¹¹ görülmektedir.

Dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış konut duvarları, Batı Anadolu sahil şeridi dışında, Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar²¹² ve Menteşe,²¹³ Trakya Bölgesi'nde Aşağı Pınar²¹⁴ ve Toptepe²¹⁵ yerleşim merkezlerinde görülmektedir. Geç Kalkolitik Çağ'da, Akdeniz Bölgesinde, Bağbaşı'nda²¹⁶ benzer teknikle yapılan yapılar ortaya çıkartılmıştır.

Dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış konutlarla, Anadolu dışında, Yunanistan'da Achilleion,²¹⁷ Elateia, Nea Makri'de,²¹⁸ Bulgaristan'da Karanova,²¹⁹ Chavdar²²⁰ yerleşmelerinde; Sırbistan-Güney Batı Romanya'da Divostin, Banya ve Starcevo²²¹ başta olmak üzere diğer yerleşim yerlerinde de karşılaşmaktayız.

Dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği sadece konut yapımında kullanılan bir teknik olmayıp farklı alanlarda da kullanılmıştır. Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Ulucak IV. tabakada taş temel üzeri kerpiç yapılar kullanılırken, konutlara bitişik avluların inşaatında dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğinin kullanıldığını görmekteyiz.²²² Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Polyanitsa II. evresinde dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniğiyle oluşturulmuş savunma sistemine rastlanmıştır. 10x10 m büyüklüğünde inşa

²¹⁰ Tuğcu, 2004: 32-35.

²¹¹ Erkanal- Şahoğlu, 2012b: 221.

²¹² Roodenberg, 1994: 172.

²¹³ Roodenberg, 2002: 123.

²¹⁴ Özdoğan, vd. 2009: 237.

²¹⁵ Özdoğan, 1991: 356.

²¹⁶ Eslick, 1992: 5.

²¹⁷ Bailey, 2000: 42.

²¹⁸ Perles, 2004: 181.

²¹⁹ Bailey, 2000: 49-51.

²²⁰ Bailey, 2000: 48.

²²¹ Bailey, 2000: 55.

²²² Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 365.

edilen yapıların etrafı dikdörtgen forma sahip surla çevrelenmiştir. Sur içerisinde bulunan yerleşim yerine dört kapı ile giriş yapılmaktadır.²²³ (Bkz. Lev. 35. Çiz. 27).

4.2.2. Taş Temel Üzeri Kerpiç Duvar Tekniği

Rutubet ve neme karşı dayanıksız olan kerpicingin, birkaç sıra taş kullanılarak oluşturulan temelle yükseltip zeminle bağlantısı kesilerek, dayanıksız olan bu malzemenin dağılmasını önlemeye yönelik yapılan inşaat tekniğidir. (Bkz. Lev. 36. Çiz. 28) Neolitik Çağ'dan günümüze kadar devam eden bu yapım tekniği ilk olarak Çayönü yerleşim yerinde PPNB dönemi kanallı yapıların son evresindeki karşımıza çıkmaktadır.²²⁴ Batı Anadolu sahil şeridinde ilk olarak Ulucak yerleşmesinin IV. tabakasında²²⁵ (Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ) görmekteyiz. V. tabakada kullanılan dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği kısmen terk edilmiş, yerine taş temelli kerpiç yapılara geçilmiştir. Taş duvar kalınlıkları yapıdan yapıya fark etmektedir. Duvar kalınlıkları, genel olarak 30-80 cm arasında değişmektedir ve herhangi bir standart yoktur. Yapı 3'ün duvar kalınlığı 55 cm iken bitişiğinde bulunan yapı 4'ün duvar kalınlığı 30-40 cm'dir.²²⁶ Kullanılan kerpiç blokları dikdörtgen formda olup iki boyutta üretilmişlerdir. Günümüzde 'ana-kuzu' diye adlandırılan bu kerpiçlerin boyutları ana blokların ölçüleri 55x35x8 / 48x34x8 cm, küçük (kuzu) blokların ölçüsü 50x18x8 cm'dir.²²⁷

Kerpiçlerin dikdörtgen boyutta yapılması, konutların köşe bağlantısının yapılmasında kolaylık sağlamaktadır. (Bkz. Lev.36. Çiz. 29) Kare formda yapılan kerpiç bloklarla duvarların köşe bağlantısının yapımı olanaksızdır. Kuzu olarak adlandırılan bloklar, ana bloklarla birlikte kerpiç duvar içerisinde açılan pencere ya da kapı boşluklarının oluşturulmasında

²²³ Bailey, 2000: 158.

²²⁴ E. Özdoğan, 2007: 69.

²²⁵ Derin, 2005: 87-88.

²²⁶ Çilingiroğlu, vd. 2004: 27-28.

²²⁷ Derin, 2005: 88.

kullanılmıştır. Ulucak kerpiç bloklarının ölçüleriyle oluşturulan çizimde, ana-kuzu blokların kullanımları hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılmıştır. Yapılan çizim denemelerinde kuzu bloklarının kullanılmadan sadece ana bloklarla yapılan duvarda, kapı ve pencere boşlukları oluşturulamamıştır. İki farklı boyutta kerpiç bloklarının kullanılmasını ele aldığımızda, Ulucak IV. tabaka da gelişmiş bir mimari kültürün varlığını ortaya koymaktadır. Bu dönemdeki yapılar taş temelli, kerpiç duvarlı, kapı ve pencerelere sahip konutlardan oluşmalıdır. (Bkz. Lev. 37. Çiz. 30)

Nitekim yapılan kazılarda ortaya çıkarıldığı kadarıyla, kapı girişleri zeminle aynı seviyededir ve girişte herhangi bir yükseklik ya da basamak belirlenmemiştir. Kapı genişlikleri, genellikle 80-90 cm arasında değişmektedir²²⁸

Orta Kalkolitik Çağ mimarisi içerisinde kullanımına devam eden taş temelli yapılar Gülpınar-Smintheion,²²⁹ Ulucak III,²³⁰ Çine-Tepecik²³¹ yerleşimlerinde ortaya çıkarılmıştır. Geç Kalkolitik Çağ yerleşimleri içerisinde ise Kumtepe Ib,²³² Milet,²³³ Çukuriçi²³⁴ tabakalarında taş temelli yapıları görmekteyiz. Taş temelli duvarların en güzel örnekleri Gülpınar-Smintheion yerleşmesinde ortaya çıkarılmıştır. Duvarlar çamur-harç örgülü, çift sıra, genelde yuvarlak çay taşları kullanılarak örülmüştür.²³⁵ Duvar kalınlıkları ve ortaya çıkarılan taş temel yükseklikleri, yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Duvar kalınlıkları, ortalama 0,40-0,50 m olup en yüksek korunmuş duvar yüksekliği 0,60 m'dir.²³⁶ Yapıların duvarları, bal peteği formunu andıran şekilde ana mekâna yaslanılarak inşa edilmiştir.²³⁷

²²⁸ Çilingiroğlu, vd. 2004: 27-28.

²²⁹ Özgünel-Kaplan, 2012b: 148-149.

²³⁰ Çilingiroğlu, vd. 2004: 18.

²³¹ Günel, 2006: 21.

²³² Sperling, 1976: 329.

²³³ Greaves, 2003: 62.

²³⁴ Horejs, vd. 2008: 97.

²³⁵ Özgünel-Kaplan, 2011:213.

²³⁶ Özgünel-Kaplan 2012a.

²³⁷ Özgünel-Kaplan 2012a.

Batı Anadolu sahil şeridi dışındaki bölgelerde, taş temelli kerpiç yapıları Geç Neolitik Hacılar VI. tabakada görmekteyiz. 1 m kalınlığında duvarlar, taş temelli kerpiç yapılardan oluşmaktadır ve kerpiç ölçüleri 50x50x10, 46x26x10, 63x19x10 cm'dir.²³⁸ Taş temelli kerpiç duvarlar, Erken Kalkolitik Çağ Kuruçay VII. tabaka ortaya çıkarılmıştır ve kerpiç bloklarının ölçüleri 31x18x11, 24x16x10 cm'dir.²³⁹ Neolitik Çağ'da Yunanistan'da Lerna, Elateia, Halai, Achilleion²⁴⁰ yerleşmelerinde bu teknikle yapılan yapıları görmekteyiz.

Erken-Orta Kalkolitik Çağ'da Orman Fidanlığı III. kültür tabakasında,²⁴¹ Orta Kalkolitik Çağ'da Gökçeada Uğurlu-Zeytinli Höyük'te,²⁴² ve Chios adasında Emporoi'da²⁴³ Geç kalkolitik Çağ'da Küllüoba,²⁴⁴ Beycesultan XXIV. tabakada ('megaron' benzeri yapıların olduğu evrede)²⁴⁵ ve Kuruçay'da²⁴⁶ benzer mimari teknikler kullanılmıştır.

4.2.3. Kerpiç Duvar Tekniği

Kerpiç duvar tekniği, kerpiç blokların, taş temel olmaksızın zemin üzerine yerleştirilerek kullanıldığı mimari tekniktir. Batı Anadolu sahil şeridi üzerinde ilk örneklerine Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'da Ulucak IV. tabaka evrelerinde rastlanmaktadır.²⁴⁷ Aynı teknik, Geç Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinde Aphrodisias-Pekmez Höyük'te karşımıza çıkmaktadır. Duvar yapımında taş temel olmaksızın kerpiç kullanılmıştır. Bu kerpiçler düzensiz dikdörtgen şeklinde olup belli aralıklarla dökülerek oluşturulmuştur.²⁴⁸ Dönem olarak farklı çağda olmalarına rağmen benzer

²³⁸ Mellaart, 1970: 11.

²³⁹ Duru, 1994: 13.

²⁴⁰ Perles, 2004: 175.

²⁴¹ Efe, 1996: 97.

²⁴² Erdoğan, 2012: 3.

²⁴³ Hood, 1981: 97.

²⁴⁴ Efe, 2001: 46-47.

²⁴⁵ Lloyd-Mellaart, 1962: 25-26.

²⁴⁶ Duru, 1996: 6.

²⁴⁷ Derin, 2005: 88.

²⁴⁸ Joukowsky, 1986: 65.

teknikle oluşturulmuş duvarlar, Neolitik Çağ'da Aşıklı Höyük'te kullanılan kerpiç yapılarda da görülmektedir.²⁴⁹ Erken-Orta Kalkolitik Çağ'da, İç Kuzeybatı Anadolu'da, Orman Fidanlığı II. kültür tabakasında;²⁵⁰ Geç Kalkolitik Çağ'da, İç Batı Anadolu'da, Beycesultan yerleşim yerinde yapı duvarlarının taş temelsiz kerpiç bloklarla oluşturulduğunu görmekteyiz. Beycesultan'da kullanılan kerpiç blokları 60x32x8, 56x27x8²⁵¹ ölçülerinde olup Aphrodisias-Pekmez Höyük'te kullanılan kerpiç bloklarından farklıdır. Benzer özellikleri, taş temelsiz inşa edilmeleridir. Aynı taş temelsiz kerpiç duvar tekniğini Geç Kalkolitik Çağ'da, Akdeniz Bölgesinde Bağbaşı'nda,²⁵² da görmekteyiz.

²⁴⁹ Mellaart, 1975: 94.

²⁵⁰ Efe, 1996: 97.

²⁵¹ Lloyd-Mellaart, 1962: 21.

²⁵² Eslick, 1992: 3.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPI TİPLERİ VE İŞLEVLERİ

5.1. DİKDÖRTGEN PLANLI YAPILAR

Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim yerlerinde yoğun olarak kullanılan dikdörtgen planlı yapılar, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Boyutlarıyla, inşaat teknikleriyle ve özel uygulamalarıyla birbirinden farklılık gösteren bu yapıları, ilk olarak Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesi olan Ulucak IV. tabaka yapılarında görmekteyiz. Mekânlar genellikle dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olup uzunlukları yaklaşık 6 m genişlikleri 3-6 m arasında değişmektedir. Duvar kalınlıkları da yapıdan yapıya farklılık göstermekte ve genel olarak 30-80 cm arasında değişmektedir. Duvar kalınlıklarında herhangi bir standart yoktur.²⁵³ Genellikle sokak ile evler arasında açık bir avlu bulunmakta ve evler avlulardan dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış çitlerle ayrılmaktadır.²⁵⁴ Ev olarak kullanılan yapılar içerisinde çok sayıda ocak, fırın ve platformlar ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁵

Dikdörtgen planlı yapıların en güzel örnekleri Orta Kalkolitik Çağ'da Gülpınar-Smintheion yerleşim yerlerinde ortaya çıkarılmıştır. Merkezde 2 no.lu yapı olarak adlandırılan dikdörtgen plana yakın 5,40x3,50 m boyutlarında ana yapı bulunmaktadır ve diğer yapıların duvarları, bu ana mekâna yaslanılarak inşa edilmişlerdir.²⁵⁶ Giriş karşısındaki duvarlarda ocak yapıları bulunmaktadır. Bazı konutların içlerinde, taş döşeme ile zeminden yükseltilmiş şekiller mevcuttur. Bu taş döşemeli zeminlerin, günlük yaşamla veya yemek pişirme faaliyetleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir.²⁵⁷ Bu konut yapılarına bitişik veya onlara yakın alanlarda dar ve uzun olarak inşa edilmiş yapılar ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar içerisinde 60-80 cm arası değişen

²⁵³ Çilingiroğlu, vd. 2004: 27-28.

²⁵⁴ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 365.

²⁵⁵ Derin, 2005: 89-90.

²⁵⁶ Özgünel-Kaplan, 2012a.

²⁵⁷ Takaoğlu-Özdemir, 2013: 18.

büyük depolama veya erzak kaplarının varlığı belirlenmiştir. T. Takaoğlu tarafından bu yapılar depo olarak nitelendirilmiştir.²⁵⁸

Dikdörtgen planlı yapıları, Geç Kalkolitik Çağ yerleşmeleri içerisinde Bakla Tepe ve Kumtepe merkezlerinde görmekteyiz. Bakla Tepe IV. tabaka içerisinde kuzey kazı alanında 11,50 m uzunluğa, 5,50 m genişliği sahip tabanı, küçük taşlarla ve sık aralıklarla döşenmiş, duvar hatları iri taşlarla oluşturulmuş yapı ortaya çıkarılmıştır. Konut olarak kullanılan yapının genel planı hakkında tam fikir sahibi olunamamıştır ve uzun ev mimarisini yansıttığı belirtilmektedir.²⁵⁹ Kumtepe B tabakası içerisinde ise G28 ve F28 açmasında tabanı taş döşemeli, dikdörtgen planlı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılara bitişik, küçük dikdörtgen planlı yapıların ise depo amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir.²⁶⁰

5.2. APSİDAL PLANLI YAPILAR

Apsidal yapıların en iyi örnekleri Geç Kalkolitik Çağ'da Bakla Tepe yerleşim yerinde ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan bu apsidal planlı yapıların inşaatında farklı uygulamaların kullanıldığını görmekteyiz. Bakla Tepe kuzey kazı alanında, III. mimari tabakaya ait ızgara kanallı apsidal planlı yapı incelendiğinde, en az 10 m uzunluğa, 6 m genişliğe sahip olduğu düşünülen bu yapının kuzeybatı kısmında bir apsis oluşturulmuş, güneydoğu kısmında ise tek sıra orta büyüklükte 7 kanal ortaya çıkartılmıştır. Kanallar içerisinde ele geçen yoğun miktarda karbonlaşmış tahıl taneleri yapının bu kısmının depo olarak kullanıldığını göstermektedir.²⁶¹ Bu yapının apsis kısmının ise günlük yaşamın geçtiği avlu olarak kullanıldığı belirtilmektedir.²⁶² ızgara kanallı apsidal planlı bu yapılar depo ve ev olarak kullanılmıştır.

²⁵⁸ Takaoğlu-Özdemir, 2013: 18-19.

²⁵⁹ Erkanal-Özkan, 1999: 344.

²⁶⁰ Korfmann, vd. 1995: 245.

²⁶¹ Erkanal-Özkan, 1999: 343.

²⁶² Özkan-Erkanal, 1999: 35.

Bakla Tepe II. tabakada apsidal planlı yapılarının inşaatında farklı bir uygulamanın kullanıldığını görmekteyiz. Duvar içerisinde belli aralıklarla iç kısma doğru uzatılan uzun taşlar sayesinde yuvalar oluşturulmuştur. H. Erkanal, kanalların ağaçlarla sınırlandırıldığını ve ağaç uçlarının bu yuvalar içine girdiğini belirtmektedir. Bu uygulamanın III. tabaka apsisli ızgaralı yapılardan farkı, kanalların yapımı için kullanılan taş malzeme yerine ahşap malzemenin kullanılmasıdır.²⁶³

Apsidal planlı olabilecek yapılar Geç Kalkolitik Çağ'da Çukuriçi ve Kumtepe yerleşim yerlerinde de ortaya çıkarılmıştır. Çukuriçi VI. evrede apsisli ya da oval bir yapıya ait yalnızca apsis ya da oval kısmı çok az korunmuş taş temelli yapı duvarı ortaya çıkarılmıştır.²⁶⁴ Çukuriçi Höyüğü'nün coğrafi konum olarak Bakla Tepe'ye yakınlığı yanı sıra ortaya çıkarılan bu mimari kalıntının Bakla Tepe yerleşmesiyle aynı çağda olmasından dolayı apsidal planlı yapı duvarı olarak değerlendirebiliriz.

Kumtepe B evresinde ise apsidal planlı yapılara benzer fakat tam bir apsis uygulaması yerine duvarları hafif yuvarlatılmış dikdörtgen yapıları²⁶⁵ görmekteyiz. Bu yapıları apsidal planlı yapılar olarak değerlendirebiliriz.

Apsidal planlı yapılar, Batı Anadolu sahil şeridi dışında, Orta Kalkolitik Çağ'da Trakya Bölgesi'nde Aşağı Pınar, İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde Orman Fidanlığı ve Ege Adaları'nda Emporio'da ortaya çıkarılmıştır. Aşağı Pınar 4. tabakaya ait, yalnızca apsis kısmı ve kısmen uzun duvarları korunmuş yapının, genişliği 9 m'yi bulmaktadır. Yapının uzunluğu ise anlaşılamamıştır. Duvarlarda 30-40 cm aralıklarla kalın ahşap direklerin kullanıldığı görülmektedir.²⁶⁶ Orman Fidanlığı IV. tabaka içerisinde ise bir kısmı, açılan sığ bir çukur içine inşa edilmiş olan, taş temelli ve üç ayrı evreli bir ev yapısı saptanmıştır. Bu tek odalı evin arka duvarı, apsis şeklinde

²⁶³ Erkanal-Özkan, 1999: 342.

²⁶⁴ Horejs, vd. 2008: 97.

²⁶⁵ Korfmann, vd. 1995: 246.

²⁶⁶ Özdoğan, vd. 2002: 309.

kıvrıktır.²⁶⁷ (Bkz. Lev 37. Çiz 31) Emporio VIII. tabakada 'D' şeklinde apsidal planlı yapıya baktığımızda yapının taş duvarı 0,45 m genişliğinde olup, yapının giriş kapısı apsidal duvar üzerindedir. Yapının apsis kısmı içerisinde ocak tabanı ortaya çıkarılmıştır.²⁶⁸ (Bkz. Lev 38. Çiz. 32)

Apsidal yapılar, Geç Kalkolitik Çağ'da, Kıta Yunanistan'ında Sitagroi IV-V (3.500) tabakaları içerisinde, Kiklad Adalarında ise Ftelia yerleşim yerinde ortaya çıkarılmıştır. Sitagroi IV-V tabakaları içerisinde apsidal yapıların dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış olduğunu görmekteyiz. Dikdörtgen bir ana odanın ön kısmı apsisli olarak yapılmıştır. Apsis kısmı içerisinde günlük faaliyetlerin yapıldığı ocak ve çöp çukurları saptanmıştır.²⁶⁹ (Bkz.Lev. 39. Çiz. 34) Ftelia yerleşmesinde ise taş temelli apsidal yapılara rastlanmıştır.²⁷⁰

Bakla Tepe, Aşağı Pınar, Sitagroi'da apsidal planlı yapılar dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmışken; Kumtepe, Çukuriçi, Orman Fidanlığı, Emporio ve Ftelia'da apsidal planlı yapılar taş temel üzeri kerpiç tekniği kullanılarak yapılmışlardır. Apsidal planlı yapılarda kullanılan ızgara kanallar yalnızca Bakla Tepe'de üniktir.

5.3. IZGARA PLANLI YAPILAR

Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim yerleri içerisinde ızgara planlı yapılar yalnızca Geç Kalkolitik Çağda, Bakla Tepe yerleşim yerinde ortaya çıkarılmıştır. Bakla Tepe III. mimari tabaka içerisinde ızgara kanallı apsidal yapılarla birlikte kullanılan ızgara planlı bu yapılarda, apsisli evlerde bulunan iki ante çıkıntısı bulunmamaktadır. Izgara planlı bu yapıyı incelediğimizde yapının güney köşesinde apsis karşıtı uzun duvarı 5m, güneydoğu dar duvarı

²⁶⁷ Efe, 1996: 97.

²⁶⁸ Hood, 1981: 100.

²⁶⁹ Bailey, 2000: 242.

²⁷⁰ Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 28.

4m olup 7 kanal ortaya çıkarılmıştır.²⁷¹ Izgara kanallı apsidal yapılarla aynı işlevde kullanılmıştır.

Benzer izgara planlı yapılar, Orta Kalkolitik Çağ'da, Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar 5A evresinde ortaya çıkarılmıştır. İnce ahşap direklerden ve tahtalardan taban oluşturulmuştur. Bu taban altına daha kalın uçları kerpiç duvar içlerinde sonlanan üç-dört direk boylamına yerleştirilerek izgara benzeri yapılar oluşturulmuştur.²⁷² Bakla Tepe II. mimari tabakada gördüğümüz apsidal planlı ahşap izgaralı yapıyla aynı teknikte yapılmıştır. Ancak Bakla Tepe'deki örnek, apsidal planlı iken Ilıpınar örneğindeki izgara planlı yapı, dikdörtgen planlıdır.

Anadolu dışında benzer izgara planlı yapı Kiklad adaları içerisinde yer alan Saliagos'ta çıkarılmıştır. Buradaki yapı Geç Kalkolitik Çağ içinde değerlendirilmiş ve depolamaya yönelik işleve sahip olduğu ifade edilmiştir.²⁷³

5.4. ÇUKUR YAPILAR

Çukur yapılar, toprağın ve ana kayanın oyularak, tabanları çamur harçla ya da farklı işlevler kullanılarak oluşturulmuş yapı tipleridir. Bu tarz yapıları Batı Anadolu sahil şeridinde Yeşilova ve Milet yerleşimlerinde görmekteyiz. İki çukur yapı, Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Yeşilova Höyük'te ortaya çıkarılmıştır. İlk yapı en az 6-8 m çapında olup, zemin altına 1 m derinlikte çukur açılarak oluşturulmuştur.²⁷⁴ İkinci çukur yapı, ilk örnekle aynı tarzda yapılmıştır fakat taban döşemesinde farklılık görülmektedir. Zemin üzerine henüz çamur ıslakken sık aralıklarla çanak-çömlek parçaları

²⁷¹ Erkanal-Özkan, 1999: 342.

²⁷² Roodenberg, 2003: 461.

²⁷³ Hood, 1981: 140.

²⁷⁴ Derin, 2007a: 219.

döşenmiş, üzeri tekrar 2-3 cm çamurla kaplanmıştır. Kenarları tahrip olduğu anlaşılan bu taban, 1x0,80 m çapındadır.²⁷⁵

Çukur yapılar, Geç kalkolitik Çağ'da, Milet'te ise ana kayanın kesilmesiyle oluşturulmuştur. Bu çukur yapı bir taş sırasıyla ikiye ayrılmış dairesel bir oyuktan oluşmaktadır.²⁷⁶ İşlevi hakkında yeterli bilgi vermeyen bu dairesel oyuk, büyük bir olasılıkla çukur barınak veya silo olarak kullanılmıştır.

Benzer çukur barınaklar Batı Anadolu sahil şeridi dışında, Marmara Bölgesinde Ilıpınar, Menteşe, Aktopraklı, Fikirtepe ve Pendik yerleşim yerlerinde de bilinmektedir.²⁷⁷ Ilıpınar yerleşim yerindeki bu barınaklar, basit bir şekilde inşa edilmiş olup içlerinde yuvarlak bir fırın, birkaç öğütme taşı, büyük hacimli çömlekler ortaya çıkarılmıştır.²⁷⁸ (Bkz. Lev. 39, Çiz. 34)

Bu tarz dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle oluşturulmuş çukur barınaklar 6. binin başlarında Balkanlarda Divostinla ve Ib, Vinca, Starcevo-Grad, Grivac, Lepenski Vir, Vršnik,²⁷⁹ ve Piriska Bistritsa²⁸⁰ yerleşim yerlerinde mevcuttur. (Bkz. Lev 40, Çiz 35) Balkan yerleşmelerinde taban sıkıştırılmış topraktan oluşturulmuşken, Yeşilova yerleşiminde çukur evlerin tabanları seramik döşenerek oluşturulmuştur.

Üç adet çukur yapı Geç Kalkolitik Çağ'da İç Kuzey Batı Anadolu'da bulunan Küllüoba'da sert ana toprak içinde, dikdörtgen planlı kenarları oldukça düzgün olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar T. Efe tarafından silo olarak değerlendirilmiştir.²⁸¹ (bkz. Lev. 40, res.18)

²⁷⁵ Derin, 2007b: 378.

²⁷⁶ Greaves, 2003: 62.

²⁷⁷ Derin, 2009: 8.

²⁷⁸ Roodenberg, 2000: 130.

²⁷⁹ Bailey, 2000: 57.

²⁸⁰ Bailey, 2000: 52.

²⁸¹ Efe, 2001: 46.

5.5. DAİRESEL PLANLI YAPILAR

Silo olarak kullanılan bu yapılar Çine-Tepecik, Bakla Tepe ve Liman Tepe yerleşmelerinde ortaya çıkarılmıştır. Orta kalkolitik Çağ'a tarihlenen Çine Tepecik Höyükte I/11 açmasının güney-batı köşesinde kuzey-güney yönünde 1,12 m, doğu-batı yönünde 1,20 m çapında olan yuvarlak mekânlar çıkarılmıştır. Bu yuvarlak mekânlarda bazı taşlar dik olarak yerleştirilmişlerdir. Yuvarlak plan veren bu yapı depo işlevi olarak tanımlanmıştır²⁸² V-VI/ f-g plankarelerinde yuvarlak bir görünüm veren benzer karakterde ikinci bir yapı daha ortaya çıkarılmıştır. S. Günel, bu kalıntıların, ikinci bir silo ya da bu silo ile bağlantılı bir işlik kesimine ait olabileceğini belirtmektedir.²⁸³

İki daire planlı yapı Geç Kalkolitik Çağ'da Bakla Tepe III. tabakada açığa çıkarılmıştır. Bu iki daire planlı yapıda, güneyde olan yapı 3,10 m, diğer yapı 2,56 m çaplarındadır.²⁸⁴ Kenarları iri toplama taşlarla yapılmış bu yapıların iç kısımlarında küçük taşlar kullanılarak taban oluşturulmuştur. Yapı ve işlevi açısından konut için yeterli olmayan bu yapılar depolama amaçlı kullanılmıştır.²⁸⁵

Benzer yapılar Liman Tepe Geç Kalkolitik Çağ'da da karşımıza çıkmaktadır. Tek sıra taşlarla oluşturulmuş dairesel planlı yapı içerisinde yoğun olarak obsidyen alet ve üretim artığı çıkarılmıştır. Bu yapıların, depo ya da atölye olarak kullanıldığı düşünülmektedir.^{***}

Batı Anadolu sahil şeridi dışında, Trakya bölgesinde Aşağı Pınar yerleşmesinde çapı 3,5 m kadar olan yuvarlak planlı bazı yapı izleri saptanmıştır. Yapıların tabanlarının hafif çukurlaştırılmış olduğu ve yapımında oldukça kalın ahşap direklerin kullanıldığı anlaşılmıştır.²⁸⁶

²⁸² Günel, 2006: 21.

²⁸³ Günel, 2007: 234.

²⁸⁴ Tuğcu, 2004a: 278.

²⁸⁵ Özkan-Erkanal, 1999: 37.

^{***} Vasıf Şahoğlu ile sözlü görüşme.

²⁸⁶ Özdoğan, 2000: 309.

ALTINCI BÖLÜM

BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ KALKOLİTİK ÇAĞ YERLEŞİM MODELLERİ

6. BATI ANADOLU SAHİL ŞERİDİ KALKOLİTİK ÇAĞ YERLEŞİM MODELLERİ

Batı Anadolu’da Büyük ve Küçük Menderes, Bakır Çay, Gediz Çayı ve kollarıyla oluşturduğu vadilerle sahil şeridini iç kesimlere bağlarken bir yandan da oluşturdukları alüvyon ovalarla tarım topluluklarına bereketli alanlar sunmuşlardır. Uygun iklim koşullarını da göz önünde bulundurduğumuz zaman prehistorik çağlardan itibaren yerleşim için ideal şartlar Batı Anadolu sahil şeridinde oluşmuştur. Bu bereketli ovalar üzerine kurulmuş olan Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinin birçoğu günümüzde alüvyon tortuların altında kalmıştır.

Yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan yetersiz mimari kalıntılara göre yerleşim modellerini birkaç merkez dışında çıkarmak olanaksızdır. Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ’da Ulucak, Orta Kalkolitik Çağ’da Gülpınar ve Geç Kalkolitik Çağ’da Bakla Tepe yerleşimlerinde elde edilen mimari kalıntılar ışığında Kalkolitik Çağ yerleşim modelleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmaktayız.

Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ’da Ulucak IVb2 ve IVb1 tabakalarında düzenli yerleşim planı veren yapılar ortaya çıkarılmıştır. IVb2 tabakasında taş temelli ya da taş temelsiz kerpiç kullanılarak inşa edilen yapılar²⁸⁷ sokaklarla bağlantılı olarak kuzey-güney doğrultusunda üç kademeye halinde sıralanmıştır. Bu kademeye uygun olarak mekânların kapıları sokağa bakmaktadır.²⁸⁸ Genellikle sokak ile evler arasında açık bir avlu bulunmakta ve bu evler avlulardan dal örgü çamur harç tekniğiyle yapılmış çitlerle ayrılmaktadır.²⁸⁹ Ulucak IVb1 evresinde ise yerleşim planı

²⁸⁷ Derin, 2005: 87-88.

²⁸⁸ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 188.

²⁸⁹ Çilingiroğlu-Çilingiroğlu, 2007: 365.

bakımında büyük bir değişim görülmez. Bu dönemde IVb2 yapıların tabanları yenilenerek kullanılmaya devam edilmiştir.²⁹⁰ Kuzey sokağı IVb1 evresinin sonunda kapatılmıştır.²⁹¹ Ulucak IVb2 ve IVb1 tabakalarında herhangi bir savunma sistemiyle karşılaşılmamıştır. Her iki evrede yapılar sokaklarla ayrılmış açık bir yerleşim modeli sergilemektedir.

Orta Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri içerisinde Gülpınar-Smintheion'a baktığımızda bu evreye ait duvarları çamur-harç örgülü, çift sıra taşlar kullanılarak yapılmış 2 numaralı yapı olarak adlandırılan ana yapı bulunmaktadır. Diğer yapı duvarlarının, bu ana mekâna yaslatılarak yapıldıkları görülür.²⁹² Yapılar arasında avlular bulunmakta olup herhangi bir savunma sistemine rastlanmamıştır. Gülpınar-Smintheion yerleşim yerinin, ortada ana mekânı bulunan evler arasında açık hava işliği olarak kullanılan avlularla açık bir yerleşim modeli sergilediğini söyleyebiliriz.

Son olarak Geç Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde Bakla Tepe yerleşim yerinde yapılan sistemli kazılar doğrultusunda yerleşim modelleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmaktayız. Geç Kalkolitik Dönem yerleşimi 350 m uzunluğunda 250 m genişliğinde bir alanı kaplamakta olup kuzey-güney istikametinde uzanmaktadır.²⁹³ Dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle yapılmış geniş aralıklarla yerleştirilmiş apsisli evler²⁹⁴, sokaklarla ayrılmış ve savunma sistemi olmayan açık bir yerleşim modeli sergiler.

Savunma sistemleriyle ilişkili olabilecek herhangi bir yapıya (Geç Neolitik-Erken Kalkolitik, Orta ve Geç Kalkolitik Çağ'larda) Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim yerlerinde rastlanılmamıştır. Ancak yakın bölgelere baktığımızda savunma sistemi olan yerleşim yerlerini görmekteyiz. Neolitik Çağ yerleşim yerlerinde Marmara Bölgesinde, Ilıpınar'da;²⁹⁵ Trakya

²⁹⁰ Derin-Çilingiroğlu, 2003: 188.

²⁹¹ Çilingiroğlu, vd. 2004: 22.

²⁹² Özgünel-Kaplan, 2012a.

²⁹³ Özkan-Erkanal, 1999: 35.

²⁹⁴ Erkanal, 2011: 130.

²⁹⁵ Roodenberg, 2000: 129.

Bölgesinde, Hoca Çeşme IV. evrede ²⁹⁶ ve Aşağı Pınar 7. tabaka içerisinde; ²⁹⁷ Göller Bölgesi yerleşmelerinde, Kuruçay 11. yapı katı içerisinde ²⁹⁸ savunma sistemlerinin varlığını görmekteyiz. Orta Kalkolitik çağ içerisinde ise Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Polyanitsa II. evresinde savunma sistemine rastlanmıştır. ²⁹⁹ Savunma sistemlerinin varlığına Geç Kalkolitik Çağ'da Göller Bölgesi'nde Kuruçay 6A2 evresi içerisinde ³⁰⁰ İç Kuzeybatı Anadolu'da Küllüoba yerleşmesinde ³⁰¹ ve Ege adalarında Saliagos ve Strofilas ³⁰² yerleşim yerlerinde rastlanılmıştır.

Neolitik ve Kalkolitik Çağ'larda, Batı Anadolu sahil şeridinde savunma sistemleriyle karşılaşılması bölgenin siyasi ve toplumsal yapısına açıklık getirmesi açısından önemlidir. Ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ışığında bu çağlarda, Batı Anadolu sahil şeridinde insanları tehdit eden siyasi ve toplumsal bir baskının söz konusu olmadığını söyleyebiliriz.

²⁹⁶ Özdoğan, 2007: 415.

²⁹⁷ Özdoğan, vd. 2007: 258.

²⁹⁸ Duru, 1994: 11.

²⁹⁹ Bailey, 2000: 156-158.

³⁰⁰ Duru, 1996: 8-9.

³⁰¹ Efe, 2001: 46.

³⁰² Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 28.

SONUÇ

Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinin birçoğu Büyük ve Küçük Menderes, Bakır Çay, Gediz Çayı ve kollarıyla oluşturduğu bereketli alüvyon ovaları üzerine kurulmuştur. Prehistorik dönemde zengin bitki örtüsü, su ve hayvan kaynaklarıyla uygun çevre koşullarına sahip Batı Anadolu sahil şeridi, prehistorik çağlardan itibaren yerleşim için ideal şartlar sunmuştur. Yerleşim yerlerinin seçilmesinde bölgenin stratejik konumu, doğal kaynaklara yakınlığı, bölgenin tarım ve hayvancılığa uygunluğu ve içilebilir su kaynaklarının varlığı önemli bir etken olmuştur. Kalkolitik Çağ toplumların ekonomisinin temelinde tarım, avcılık, balıkçılık ve deniz kabukları toplayıcılığı ve kuşkusuz ticaret bulunmaktadır. Bölgeler arasında ticaret mermerden prestijli mallar, çeşitli bezemeli seramikler, metal, obsidyen ve çakmaktaşı gibi değerli maddeleri içermektedir.

Batı Anadolu sahil şeridinde coğrafi yapıya bağlı olarak şekillenen iklim ve iklimin etkilediği teknik ve malzeme, birbirinden uzak bölgelerde de olsa genelde aynı kullanım şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Yapıların inşaatında genel olarak taş, ahşap, çamur harç, dal saz ve otsu bitkiler kullanılmıştır. Teknik olarak ise dal-örgü ve çamur-harç, taş temel üzeri kerpiç ve kerpiç duvar tekniği kullanılmıştır. Dal-örgü ve çamur-harçlı yapıların mimari tekniğinde genel anlamda iki farklı yapım göze çarpmaktadır. Birinci yapım tekniğinde ahşap direkler acılan çukura yerleştirilip kenarları çamur harçla sağlamlaştırılırken, ikinci teknikte ahşap direklerin kenarları toplama taşlarla sağlamlaştırılmıştır. Taş temel üzeri kerpiç mimari tekniğinde, taş temeller oluşturulduktan sonra kerpiç blokları yerleştirilerek duvarların inşa edildiğini görmekteyiz. Son olarak kerpiç duvar tekniğinde ise kerpiç bloklar taş temel olmaksızın direk zemin üzerine yerleştirilerek oluşturulmuştur. Dal-örgü ve çamur-harç ve taş temel üzeri kerpiç mimari teknikleri tüm Kalkolitik Çağ boyunca kullanılmışken, kerpiç duvar tekniği Erken ve Geç Kalkolitik Çağ içerisinde kullanılmıştır.

Batı Anadolu sahil şeridi Kalkolitik Çağ merkezlerinde ortaya çıkarılan yapı tiplerini; dikdörtgen planlı yapılar, apsidal planlı yapılar, ızgara planlı yapılar, çukur yapılar ve dairesel planlı yapılar olmak üzere beş farklı kategoride inceleyebiliriz. Dikdörtgen planlı yapılar, yapımlarında küçük farklılıklar olmasına rağmen Kalkolitik Çağ'ın tüm evrelerinde kullanılmışlardır. Çukur ve dairesel planlı yapılar Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik Çağ içerisinde kullanılırken apsidal ve ızgara planlı yapıların Batı Anadolu sahil şeridinde sadece Geç Kalkolitik Çağ içerisinde kullanıldığını görmekteyiz. Bu yapı tiplerinde konut için uygun olmayan küçük dikdörtgen planlı yapılar ve dairesel planlı yapılar depo olarak kullanılmıştır. Apsidal ve ızgara planlı yapıların, ızgaraları üzerine ahşap yerleştirilerek oluşturulan tabanları, hava dolaşımını sağladığı için yapının bu bölümü hem sağlıklı bir yaşam alanı sunarken hem de depolama ihtiyacını gidermiştir. Evin apsis kısmı günlük yaşamın geçtiği avlu olarak kullanılmıştır. Izgara kanallı apsidal yapıların ve kanallı yapıların depo ve konut olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Batı Anadolu sahil şeridi yerleşim yerleri içerisinde savunma sistemlerine rastlanılmaması, bu çağlarda insanları tehdit eden siyasi ve toplumsal bir baskının olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Oysaki Geç Kalkolitik Çağın sonlarında, Erken Tunç Çağı başlarında Batı Anadolu'da birçok yerleşim merkezinin büyük surlarla çevrildiğini görmekteyiz. Bu yeni dönemin mimarisi ve sosyal yapısı Kalkolitik kültüre bağlı olarak gelişmiştir.

KAYNAKÇA

AKDENİZ, Engin; “2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, **26. AST**, Cilt 2, 2009, s. 257-266.

AKDENİZ, Engin; “2008 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, **27. AST**, Cilt 1, 2010, s. 153-174.

BAİLEY, W. Douglass; **Balkan Prehistory, Exclusion, Incorporation and Identity**, 2000, Landon.

BERGNER, Max, HOREJS, Barbara, PERNİCKA, Ernst; “Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük” **Studia Troica**, Band 18, Bericht über die Rettungsgrabung, 2009, s.249-272.

CAYMAZ, Tayfun; **Yeni Buluntular Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İzmir, 2010. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ÇAKIRLAR, Canan; “The Evolution of Animal Husbandry in Neolithic Central-west Anatolia: The Zooarchaeological Record From Ulucak Höyük (c. 7040-5660 cal. BC, İzmir, Turkey)”, **Anatolian Studies**, Volume 62, The British Institute at Ankara, 2012, s. 1-33.

ÇAMBEL, Halet, vd.; “1986 Yılı Çayönü Kazısı”, **IX. KST**, Cilt 1, Ankara, 1987, s.39-64.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, vd.; **Ulucak Höyük: Excavations Conducted Between 1995 and 2002**, Ancient Near Eastern Studies, Supplement 15, Louvain 2004.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, ÇİLİNGİROĞLU, Çiler; “Ulucak”, **Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular**, Ed. Mehmet ÖZDOĞAN, Nezih BAŞGELEN, İstanbul, 2007, s. 360-372.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, ÇEVİK, Özlem, ÇİLİNGİROĞLU, Çiler; “Ulucak Höyük”, **Ege Üniversitesi Kazıları**, Ed. Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat, İzmir, 2012a, s.157-168.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, ÇEVİK, Özlem, ÇİLİNGİROĞLU, Çiler; “Ulucak Höyük”, **The Neolithic in Turkey, New Excavation, New Research, Western Turkey**, Vol. 4, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, Archaeology and Art Publication, İstanbul, 2012b, s. 139-175

ÇİLİNGİROĞLU, Çiler; “The Current State of Neolithic Research at Ulucak, İzmir”, **Beginnings-New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin**, Ed. Raiko KRAUB, 8th-9th April 2009, İstanbul, s. 67-75.

DARKOT, Besim, TUNCEL, Metin; **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul, 1978.

DERİN, Zafer, ÖNER, Ertuğ; “Ulucak Höyük Kazıları ve Paleo-Coğrafya-Araştırmaları 1995”, **18. KST**, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 1997, s. 411-440.

DERİN, Zafer, ABAY, Eşref, ÖZKAN, Turan; “Kemalpaşa-Ulucak Höyük Kazıları 1999-2000”, **23.KST**, Cilt 1, 2002, s. 341-352.

DERİN, Zafer, ÇİLİNGİROĞLU, Altan; “Ulucak Höyük Kazısı-2001”, **24. KST**, Cilt 1, Ankara, 2003, s. 185-194.

DERİN, Zafer; “The Neolithic Architecture of Ulucak Höyük”, **How Did Farming Reach Europe?**, Ed., C. Lichter, BYZAS 2, 2005, s. 85-94.

DERİN, Zafer; “İzmir-Yeşilova Höyüğü,(İzmir’in En Eski Yerleşim Alanı)”, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü, Arkeoloji Bölümü Armağanı,

Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Ed. Birol Can, Mehmet Işıklı, Erzurum, 2007a, s. 217-230.

DERİN, Zafer; “Yeşilova Höyüğü” Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. **Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular**, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2007b, s. 377-384.

DERİN, Zafer; “Yeşilova Höyüğü”, **Aktüel Arkeoloji**, Sayı 6, 2008, s. 50-61.

DERİN, Zafer, AY, Filiz, CAYMAZ, Tayfun; “İzmir’in Prehistorik Yerleşimi- Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı Çalışmaları”, Ed. M. Nezih AYTAÇLAR Vd., **Arkeoloji Dergisi**, XIII (2009/1), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 7-58.

DERİN, Zafer; “İzmir’in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları”, **31.KST**, Cilt 1, Ankara, 2010, s. 475-491.

DERİN, Zafer; “İzmir’in Tarih Öncesi Yerleşim Alanı: Yeşilova Höyük” **İzmir Kültür ve Turizm Dergisi**, Yıl 3, sayı 13, İzmir, 2011, s.112-120.

DERİN, Zafer; “İzmir’in Prehistorik Yerleşim Alanı Yeşilova Höyüğü-2010”, **33. KST**, Cilt 2, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., ANKARA, 2012a, s. 39-56.

DERİN, Zafer; “Yeşilova Höyüğü”, Ed. Altan ÇİLİNGİROĞLU, Zeynep MERCANGÖZ, Gürcan Polat, **Ege Üniversitesi Kazıları**, İzmir, 2012b, s.169-180.

DİNÇ, Rafet; “Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, **XIV. AST**, Cilt II, 1997, s. 255-282.

DURU, Refik; **Kuruçay Höyük: 1978-1988 Kazılarının Sonuçları**. Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri, Cilt I, Ankara, 1994.

DURU, Refik; **Kuruçay Höyük: 1978-1988 Kazılarının Sonuçları**. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri, Cilt II, 1996, Ankara.

DÜRİNG, S. Bleda; **The Prehistory of Asia Minor**, Cambridge University Press, 2011, Cambridge.

EFE, Turan; “Orman Fidanlığı’nda 1992-1994 Yılları Arasında Yapılan Kurtarma Kazıları”, **XVII. KST**, Cilt I, Ankara, 1996, s. 95-107.

EFE, Turan, AY EFE, Deniz Ş.M; “Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu’da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi”, Ed. Ufuk Esin vd., **TÜBA-AR IV**, Ankara, 2001 s.43-78.

ERDOĞU, Burçin; “Uğurlu- Zeytinlik: Gökçeada’da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni bir Yerleşme”, Ed. Hasan Demiroğlu, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, Edirne, 2012, s. 1-16.

ERİM ÖZDOĞAN, Aslı; “Çayönü” **Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı**.Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2007, s.57-98.

ERKANAL, Hayat, HÜRYILMAZ, Halime; “1992 Liman Tepe Kazıları”, **15. KST**, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1994, s. 361-374.

ERKANAL, Hayat, ÖZKAN, Turhan; “Bakla Tepe Kazıları”, **XIX. KST**, Cilt1, 1998, s. 399-425.

ERKANAL, Hayat, ÖZKAN, Turhan; “Bakla Tepe Kazıları”, **XX. KST**, Cilt 1, 1999, s. 337-355.

ERKANAL, Hayat; “Erken Tunç Çağı Batı Anadolu Sahil Kesimi Yerleşim Modelleri ve Konut Mimarisi”, **Karşıdan Karşıya, M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu**, Ed. Vasıf Şahoğlu, Peggy Sotirakopoulou, İstanbul, 2011, s. 130-136.

ERKANAL, Hayat, ŞAHOĞLU, Vasıf; “Bakla Tepe (1995-2001)”, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, DTCTF**, Arkeoloji Bölümü,

Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011), Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan, Harun Taşkiran, Anadolu/ Anatolia, Ek. III.2, , Ankara, 2012a, s.91-98.

ERKANAL, Hayat, ŞAHOĞLU, Vasıf; “Liman Tepe (1992 -)”, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, DTCF, Arkeoloji Bölümü, Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)**, Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan, Harun Taşkiran, Anadolu/ Anatolia, Ek. III.2, Ankara, 2012b, s.219-230

ESLİCK, Christine; **The Neolithic and Chalcolithic Periods: Bağbası and Other Sites, Elmalı-Karatas**, Cilt I, 1992, BrynMawr.

EVREN, Adil; “Efes Çukuriçi Höyüğü 1996 Yılı Kazısı”, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 92,1999, s. 22-32.

EVREN, Adil, İÇTEN, Cengiz; “Efes Çukuriçi ve Arvalya (Gül Hanım) Höyükleri”, **VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 1998, s. 111-133.

GRAEVE, Volkmarvon, D.NIEMEIER, Volf; “1998-2000 Yılı Milet Çalışmaları”, **23.KST**, Cilt 2, 2002, s. 75-88.

GRAEVES, Alan, M.; **Miletos, Bir Tarih**. Çeviren, H.Ç. Öztürk, İstanbul, 2003.

GRAEVES, Alan, M.; “Bronze Age Aphrodisias Revisited,” *Dioskouroi Studies presented to W.G. Cavanagh and C.B. Mee on the anniversary of their 30-year joint contribution to Aegean Archaeology*, **BAR International Series 1889**, Ed., C. Gallou, M. Georgiadis, G. M. Muskett, Oxford, 2008, s. 252-264.

GÜNEL, Sevinç; “Batı Anadolu Bölgesi Tarihöncesi Dönemlerine Yeni Katkıları”, **Belleten**, Cilt XVII, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004a, s. 719-738

GÜNEL, Sevinç; “Aydın Bölgesi Yüzey Araştırmaları: Erken Dönem Yerleşmeleri ve Buluntuları Işığında Kültürel Gelişimi” , Ed. Işın Yalçinkaya, Hayat Erkanal, Coşkun Özgünel, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesi, Arkeoloji Bölüm Başkanlığı, **Anadolu, Anatolia Dergisi**, Ek Dizi No 1, 2004b, s. 95-114.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları”, **27. KST**, Cilt 1, Ankara, 2006, s.19-28.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları”, **28. KST**, Cilt 1, Ankara, 2007, s.231-246.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2007 Yılı Kazıları”, **30. KST**, Cilt 1, Ankara, 2009, s.227-240

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2009 Yılı Kazıları”, **32. KST**, Cilt 1, Ankara, 2011a, s.69-80.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Kazıları Işığında Bölgenin Tarih Öncesi Kültürleri Üzerine Bir İnceleme”, Ed. Aliye Öztan, Şevket Dönmez, **Karadeniz’den Fırat’a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi’ye Armağan Yazıları**, Bilgin Yayınları, Ankara, 2011b, s. 217-232.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik 2011 yılı Kazıları” **34. KST**, 28.05- 01.06. Çorum, 2012. (Yayınlanmamış Bildiri).

GÜNGÖRDÜ, Ersin; **Türkiye’nin Coğrafyası**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara. 2003.

HARMANKAYA, Savaş, TANINDI, Oğuzhan, ÖZBAŞARAN, Mihriban; “Beşik-Sivritepe Maddesi”, **Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri**3, İstanbul, Ege Yayıncılık, 1998.

HİSARLI, Z. Mümtaz, DOLMAZ, M. Nuri; “Kozak Plütonik Kütlesinin Havadan Mağnetik Anomalilerinin Modellenmesi”, İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, **Yerbilimleri Dergisi**, cilt 17, sayı, 2, İstanbul, 2004, s.147.

HOOD, Sinclair; **Excavations in Chios 1938-1955, Prehistoric Emporio and Ayio Gala**, Vol.I,1981 Oxford.

HOREJS, Barbara; "Metal workers at the Çukuriçi Höyük? An Early Bronze Age Mould and a "Near Eastern Weight" from Western Anatolia", **Metals and Societies**, band 169, Ed. Tobias L. Kienlin, Ben W. Roberts, 2009, s. 358-368.

HOREJS, Barbara; "Çukuriçi Höyük Neue Ausgrabungen auf einem Tell bei Ephesos", **Metropolis Ionia II: Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar, (The Land of Crossroads, Essays in Honour of Recep Meriç)**, Ed. Serdar Aybek, Ali Kazım Öz, Homer Kitabevi, İstanbul, 2010, s.167-176.

HOREJS, Barbara; "The Aegean as source of supply and inspiration at Çukuriçi Höyük. Raw materials, technologies and ideas from 7th to 3rd mill. BC.", **Of Odysseys and Oddities: Scales and modes of interaction between prehistoric Aegean societies and their neighbours**, Sheffield Aegean Round Table, session 2, 2013, s. 13-16.

HOREJS, Barbara, GALİK, Alfred, THANHEİSER, Ursula; "Erster Grabungsbericht zu den Kampagnen 2006 und 2007 am Çukuriçi Höyük bei Ephesos" **Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, Band 77, Wien 2008, s. 91-106.

JOUKOWSKY, Martha Sharp; **Prehistoric Aphrodisias**, 1986, Belgium.

KADİŞ, Barbara; "Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1968 and 1969", **American Journal of Archaeology**, Vol. 75, No. 2, 1971, s. 121-140.

KAYAN, İlhan; "Klaros Kazı Alanında Jeomorfolojik- Jeoarkeolojik Araştırmalar", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı 8, 1996, s. 1-36.

KİYAK, G. Nafiye; "Luminescence Dating of Prehistoric Site of Smintheion (Gülpınar) in New Turkey", **Mediterranean Archaeology and Archaeometry**, Sayı 10, No 4, Greece, 2010, s.35-42.

KNITTER, Daniel, BERGNER, Max, HOREJS, Barbara, SCHÜTT, Brigitta, MEYER, Michael; "Concepts of Centrality and Models of Exchange in Prehistoric Western Anatolia", Ed. Gerd GRAßHOFF, Michael MEYER, **Journal for Ancient Studies**, Special Volume 3, Excellence Cluster Topoi, Berlin, 2012, s.361–368.

KOLONKAYA-BOSTANCI, Neyir, "Liman Tepe Erken Tunç Çağı II döneminde Obsidyen Alet Üretiminde Uzmanlaşma ve Organizasyon", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Ankara, 2007, s. 139-153.

KORFMANN, Manfred; "Beşik-Yassitepe ve Beşik-Sivritepe – 1983 Ön Raporu", **VI. KST**, 1, 1985, s. 107-120.

KORFMANN, Manfred; "Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu", **VII. KST**, 1, 1986, s. 229-238.

KORFMANN, Manfred; "1993 Yılı Troia Çalışmaları", **16. KST**. Cilt 1, Ankara, 1995, s. 239-262.

KORFMANN, Manfred, vd.; "Kumtepe 1993", **Studia Troica**, Band 5, Bericht über die Rettungsgrabung, 1995, s. 237-289.

KORFMANN, Manfred; "Troia 1995 Kazıları", **18. KST**, Cilt 1, Ankara, 1997, s. 213-230.

KOUKA, Ourania; "Third Millennium BC Aegean Chronology: Old and New Data from the Perspective of the Third Millennium AD", Ed. Sturt W. Manning, Mary Jaye Bruce, **Tree-Rings, Kings, and Old World Archaeology and Environment**, Oxford, 2009, s. 133-150.

LLOYD, Seton, MELLAART, James; **Beycesultan I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels**, 1962 London.

MELLAART, James; **Excavations at Hacilar**, 1970 Edinburgh.

MELLAART, James; **The Neolithic of Near East**, 1975, London

MERİÇ, Recep; “1985 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, **IV. AST**,1987, 1985, 301-310.

ÖZDOĞAN, Eylem, SCHWARZBERG, Heiner, ÖZDOĞAN, Mehmet; “Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları”, **28. KST**, Cilt 2. Cilt, Ankara, 2007, s.253-268.

ÖZDOĞAN, Mehmet; “1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı”, **XII. KST**, Cilt I, Ankara, 1994, s. 345-376.

ÖZDOĞAN, Mehmet, KARUL, Necmi, AYHAN, Ahmet; “Kırklareli Höyüğü 2000 Yılı Kazısı”, **23. KST**, Cilt 2, Ankara, 2002, s. 307-314.

ÖZDOĞAN, Mehmet; “Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri”, **Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı**, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2007, s. 401-426.

ÖZDOĞAN, Mehmet, vd.; “Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları”, **30. KST**, Cilt 2, Ankara, 2009, s. 233-248.

ÖZGÜNEL, Coşkun, KAPLAN, Davut; “2008 Gülpınar/ Smintheion Kazı Çalışmaları (29.Yıl)”, **31.KST**, Cilt 2, Ankara, 2010, s. 75-90.

ÖZGÜNEL, Coşkun, KAPLAN, Davut; “2009 Yılı Gülpınar/ Smintheion Kazı Çalışmaları (30.Yıl)” **32. KST**, Cilt 1, Ankara, 2011, s. 212-229.

ÖZGÜNEL, Coşkun, KAPLAN, Davut; “2010 Yılı Gülpınar/ Smintheion Kazı Çalışmaları (31.Yıl)” **33. KST**, Cilt 1, Ankara, 2012b, s. 145-172.

ÖZGÜNEL, Coşkun, KAPLAN, Davut; “2011 Yılı Gülpınar/ Smintheion Kazı Çalışmaları (32. Yıl)”, **34. KST**, 28.05- 01.06. Çorum, 2012a. (Yayınlanmamış Bildiri).

ÖZKAN, Turhan, ERKANAL, Hayat; **Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi**, 1999, İzmir.

PERLES, catherine; **The Early Neolithic in Greece**, The First Farming Communities in Europe, Cambridge, 2004.

RIEHL, Simona; "Bronze Age Enviroment and Economy in theTroad: The Archaeobotany of Kumtepe and Troy", **BioArchaeologica**, Band 2, Tübingen, 1999, s. 1-127.

ROODENBERG, Jacob; "1992 Ilıpınar Kazıları", **XV. KST**, Cilt 1, Ankara, 1994, s. 171-176.

ROODENBERG, Jacob; "Ilıpınar Kazıları, 1998 Sezonu", **21. KST**, Cilt 1, Ankara, 2000, s. 129-132.

ROODENBERG, Jacob; "2000 Yılı Menteşe Kazısı Sezonu", **23. KST**, Cilt 2, Ankara, 2002, s. 123-126.

ROODENBERG, Jacob; "2001 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu" **24. KST**, Cilt 1, Ankara, 2003, s. 461-464.

SAĞLAMTİMUR, Haluk; "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi", **Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular, Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı**, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2007, s. 373-376.

SAĞLAMTİMUR, Haluk, OZAN, Ali; "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi", **Ege Üniversitesi Kazıları**, Ed. Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat, 2012, İzmir, s.95-114.

SAĞLAMTİMUR, Haluk; "The Neolithic Settlement of Ege Gübre", **The Neolithic in Turkey**, New Excavations, New Research, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, Archaeology Art Publications, İstanbul, 2012, s. 197-225.

SPERLING, Jerome W.; "Kumtepe in the Troad", **Hesperia**, 45-4, 1976, s. 305-364.

STAMPOLIDIS, Nicholas Chr, SOTİRAKOPOULOU, Peggy; “Tunç Çağı Öncesinde Kikladlar”, **Karşıdan Karşıya, M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu**, Ed. Vasıf Şahoğlu, Peggy Sotirakopoulou, İstanbul, 2011, s. 26-31.

TAKAOĞLU, Turan; “1999 Yılı Kulaksızlar Mermer Atölyesi”, **18. AST**, Cilt 2, 2001, s. 157-168.

TAKAOĞLU, Turan; “Kalkolitik Dönemde Batı Anadolu’da Kulaksızlar Mermer Üretimi”, Ed. Ufuk Esin vd., **TÜBA-AR V**, Ankara, 2002 s. 71-93.

TAKAOĞLU, Turan; “The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad”, **Hesperia**, 75, 2006, 289-315.

TAKAOĞLU, Turan, ÖZDEMİR, Abdulkadir; “Smintheion Öncesi: Prehistorik Yerleşimi”, Ed. Coşkun Özgünel, **Smintheion, Apollon Smintheus’un İzinde**, Ege Yayınları, 2013, s. 15-29.

TUĞCU, İrfan; “Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ Konut Mimarisi”, I.-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Ed. Zeynep Çizmeli-Öğün, Tunç Sipahi, Levent Keskin, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölüm, **Anadolu, Anatolia Dergisi**, Ek Dizi No 1, 2004a, s. 275-286.

TUĞCU, İrfan; **Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ Konut Mimarisi Rekonstrüksiyonu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2004b. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TUNA, Numan; “İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, 1984”, **III. AST**, Ankara, 1986, s. 209-227.

TUNCEL, Rıza; **Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ Seramiği’nin Batı Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2009. (yayımlanmamış Doktora Tezi).

TUNCEL, Rıza; “Tunç Çağı Öncesi Batı Anadolu” **Karşıdan Karşıya, M.Ö. 3. Bin’deKiklad Adaları ve Batı Anadolu**, Ed. Vasıf Şahoğlu, Peggy Sotirakopoulou, İstanbul, 2011, s. 124-130.

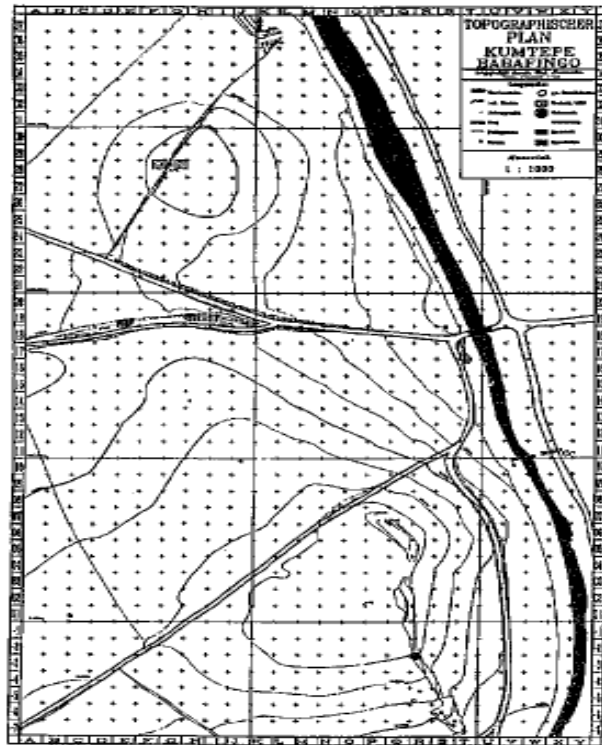
TUNCEL, Rıza; “The Late Chalcolithic Period in the İzmir Region” **The Aegean Early Bronze Age: New Evidence**, Ed. C. Doumas, A. Giannakouri, O. Kouka, 11-15 Nisan 2008, Atina - Yunanistan. (Baskıda).

YILDIZ, Mehmet; “Muğla, Milas, Beçin Beldesi, Beçin Kalesi Bayrak Direği Kazısı”, **17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, Side-Antalya, 28.04- 1.05. 2008. (yayımlanmamış Bildiri).

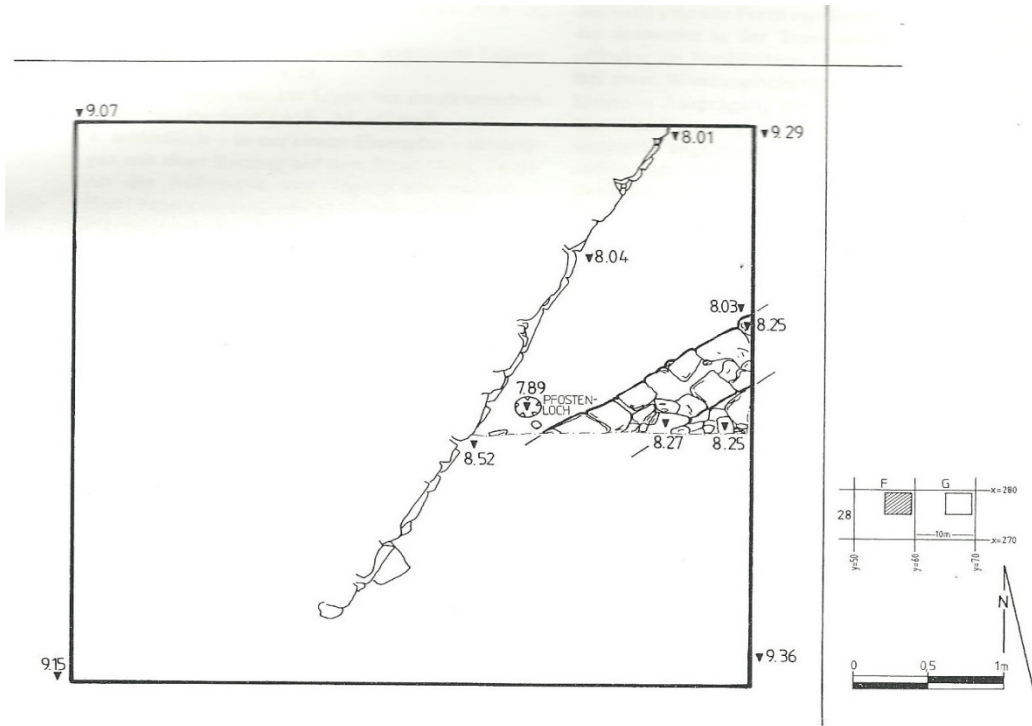
LEVHALAR

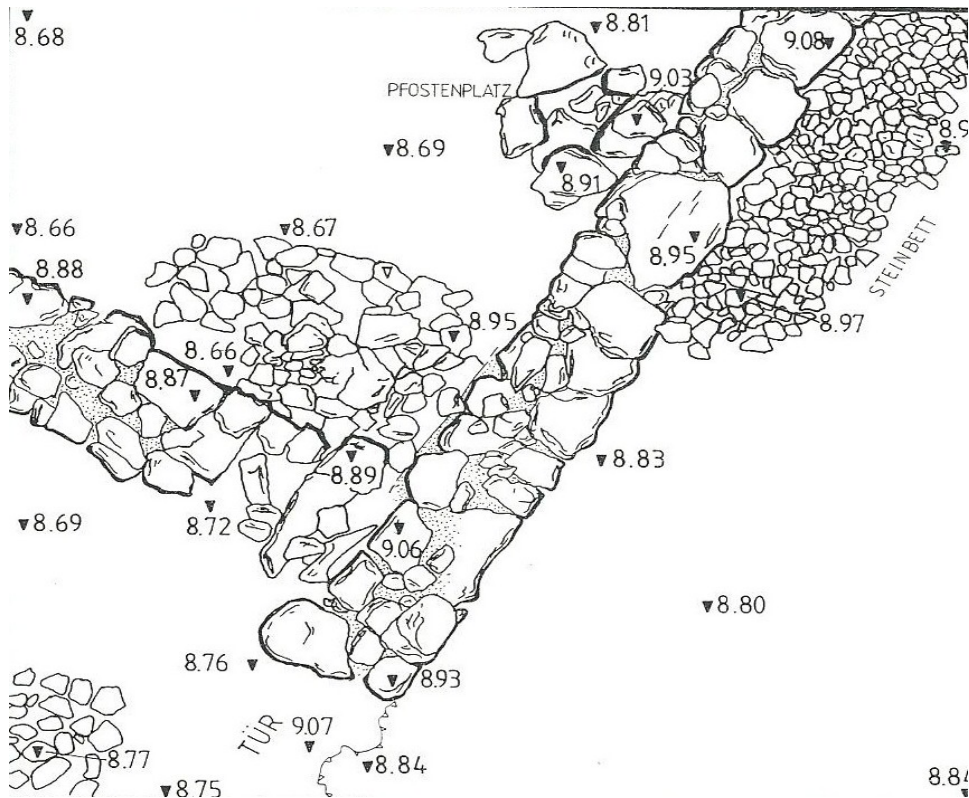
Hrt 1: Batı Anadolu sahil şeridi ve Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri konumları.

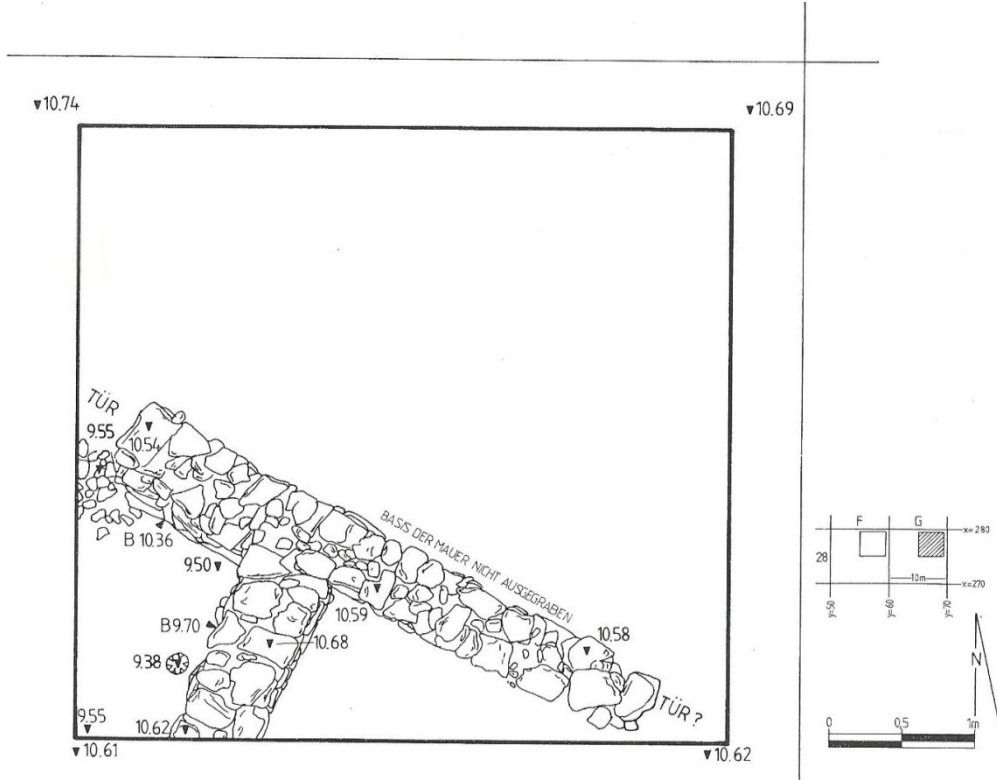
Çiz. 1: Kumtepe yerleşim yerinin topografik çizimi(Korfmann, 1995: Çizim 7).

Çiz. 2: Kumtepe B2a-b evresi mimari yapısı(Korfmann, vd. 1995: Figür 21).

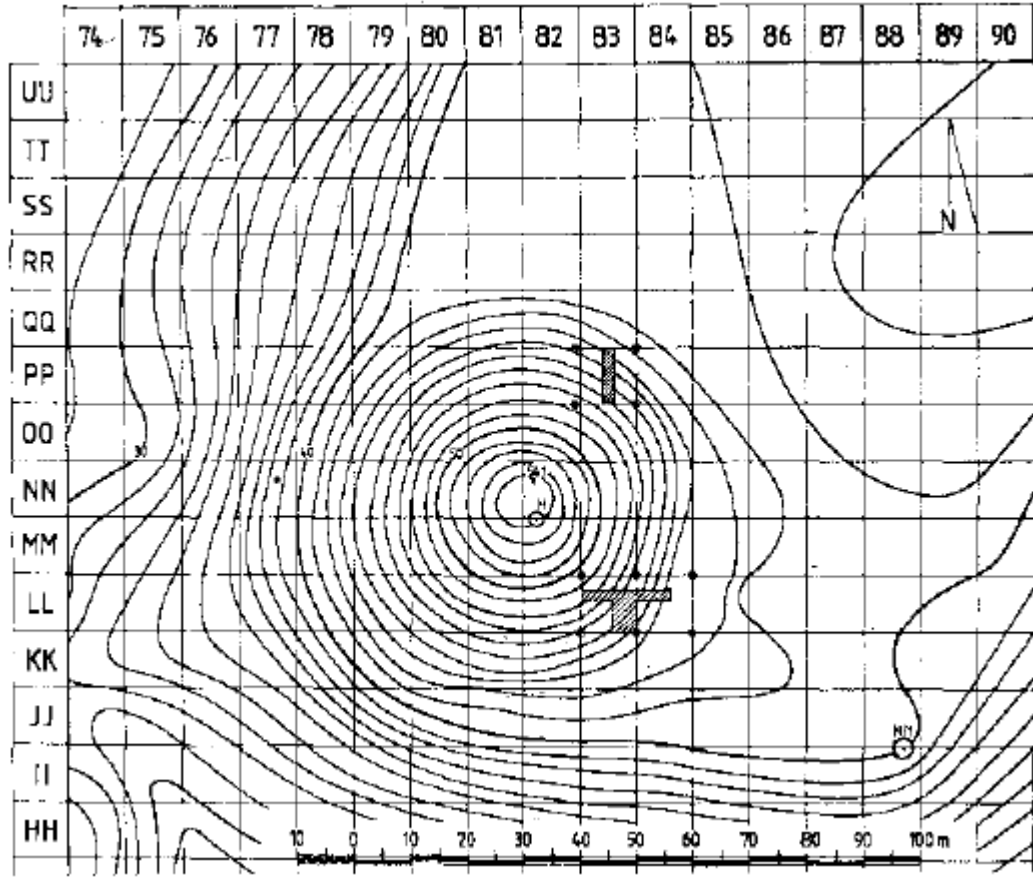
Çiz. 3: Kumtepe B3b evresi taş temelli mimari yapılar (Korfmann, vd. 1995: Figür 19).

Çiz. 4: Kumtepe G28 açması B4a mimarisi(Korfmann, vd. 1995: Figür 189.

Res 1: Kumtepe G28 açması B4c kısmen yuvarlatılmış yapı duvarı(Korfmann, vd. 1995: Figür 13).

Çiz. 5: Beşik-Sivri Tepe topografik çizimi(Korfmann, 1985: Resim 10).

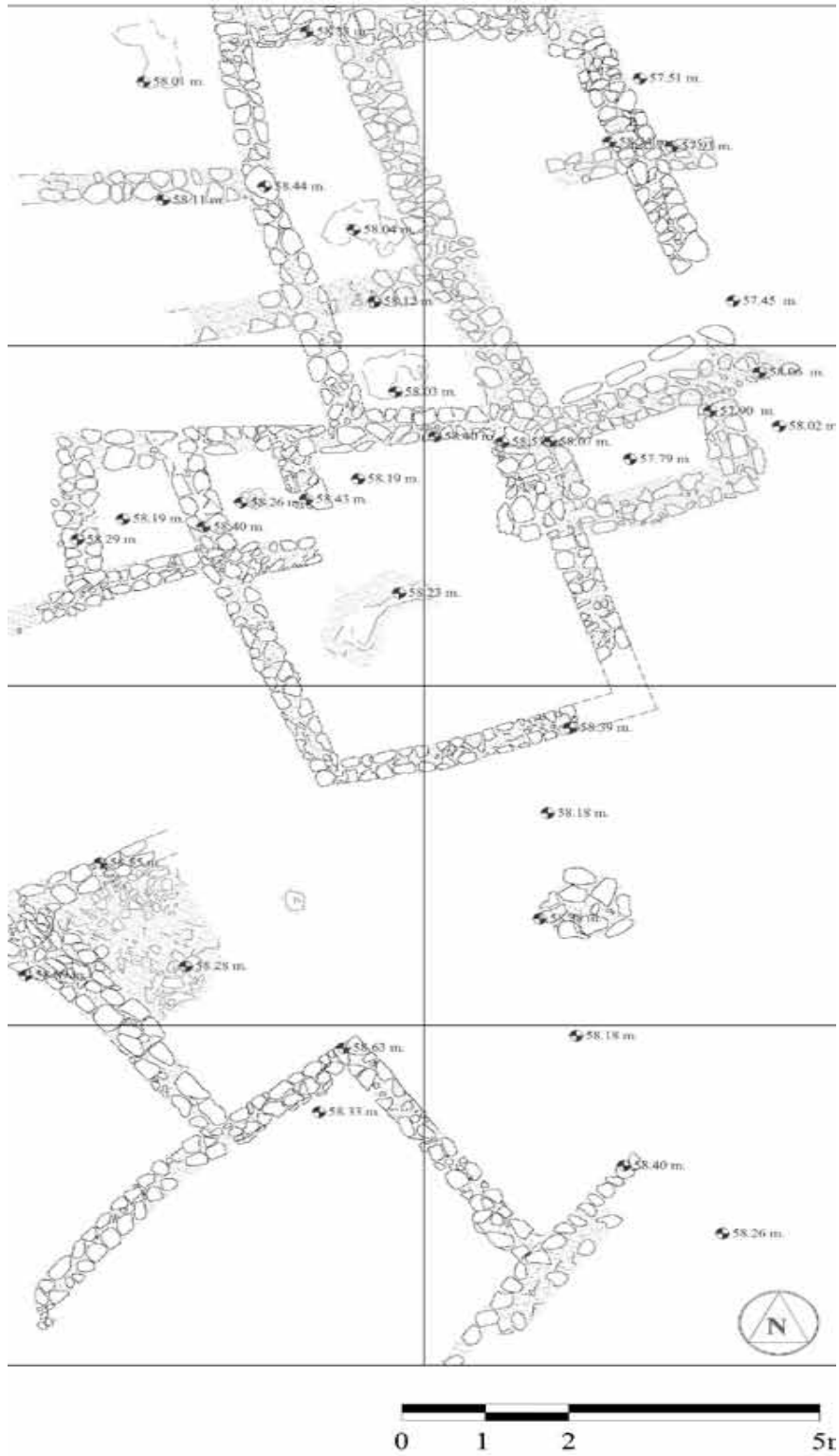
Hrt. 2: Gülpınar yerleşim yerinin konumu(Takaoğlu-özdemir: 2013 figür 1).

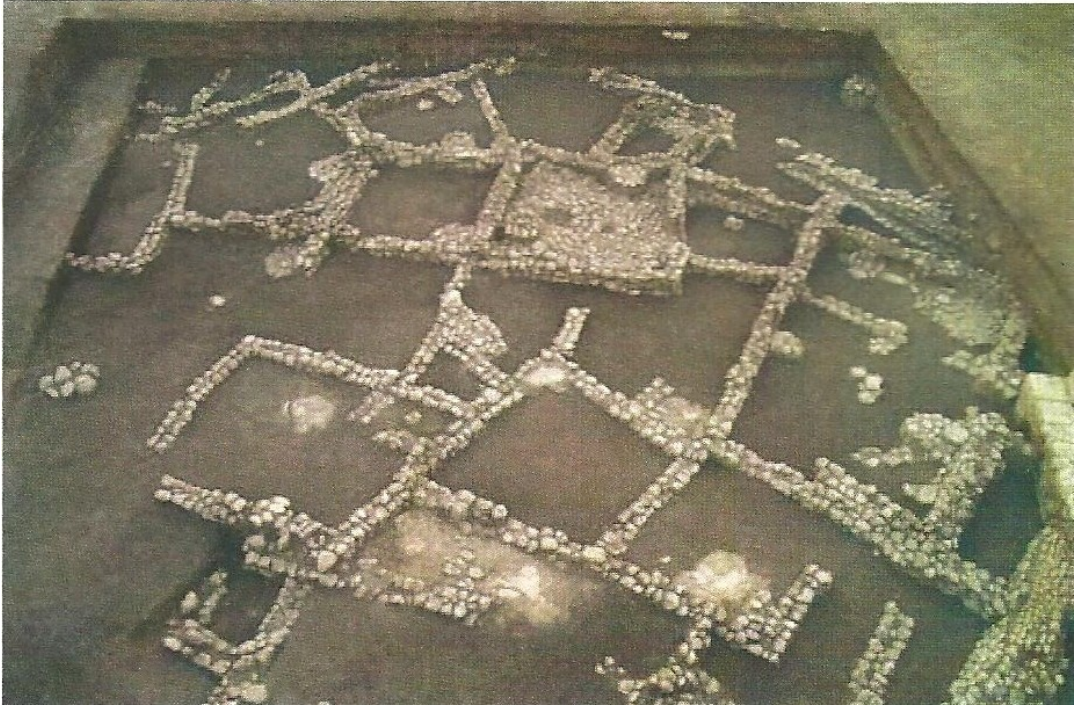
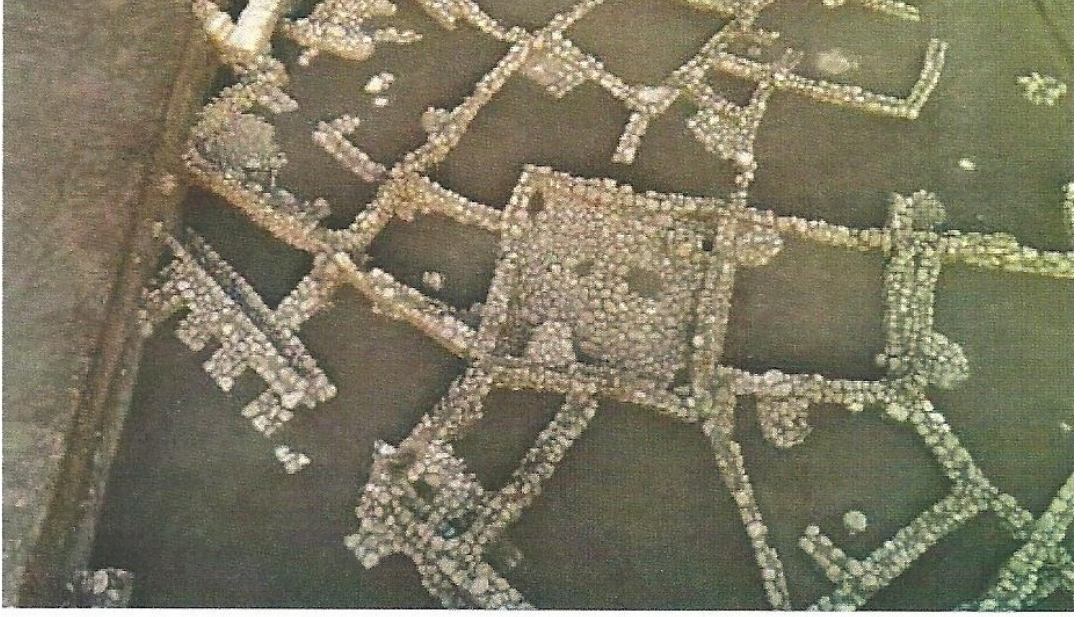
Res. 2: Gülpınar taş temelli duvar ayrıntısı (zgnel-kaplan, 2011: resim 1)

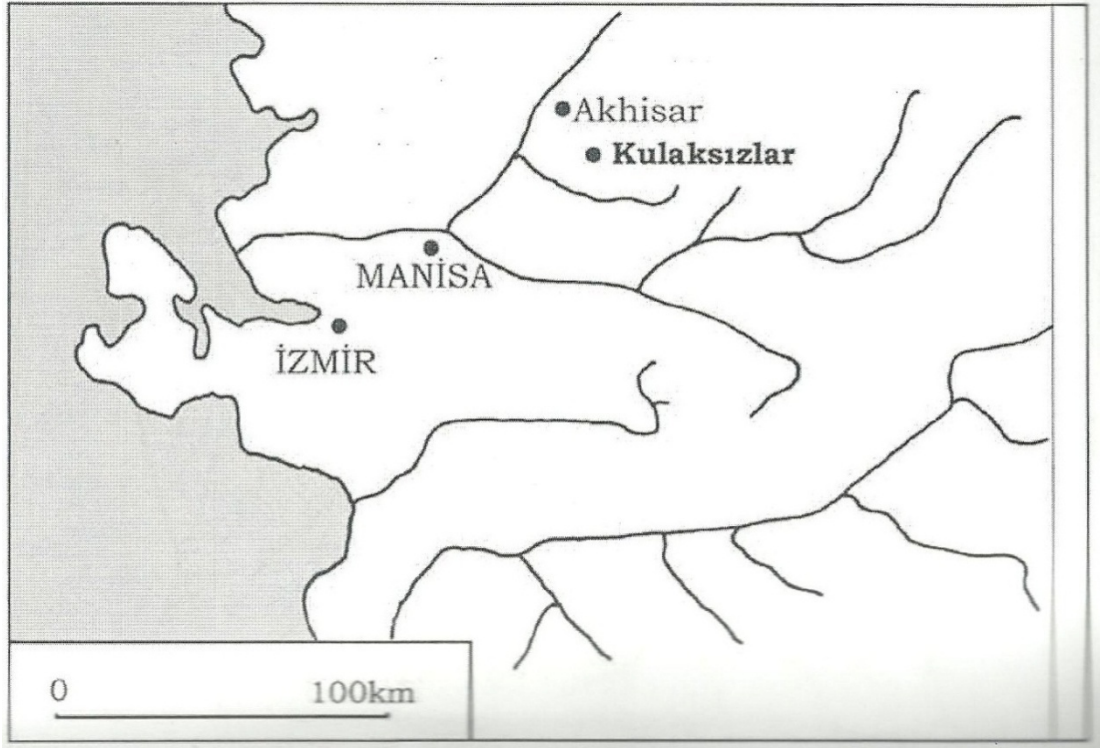
Res. 3: Gülpınar Kalkolitik aę2.nolu Merkez yapısı ve evre yapılarının Batıdan görünümü(zgnel, 2012)

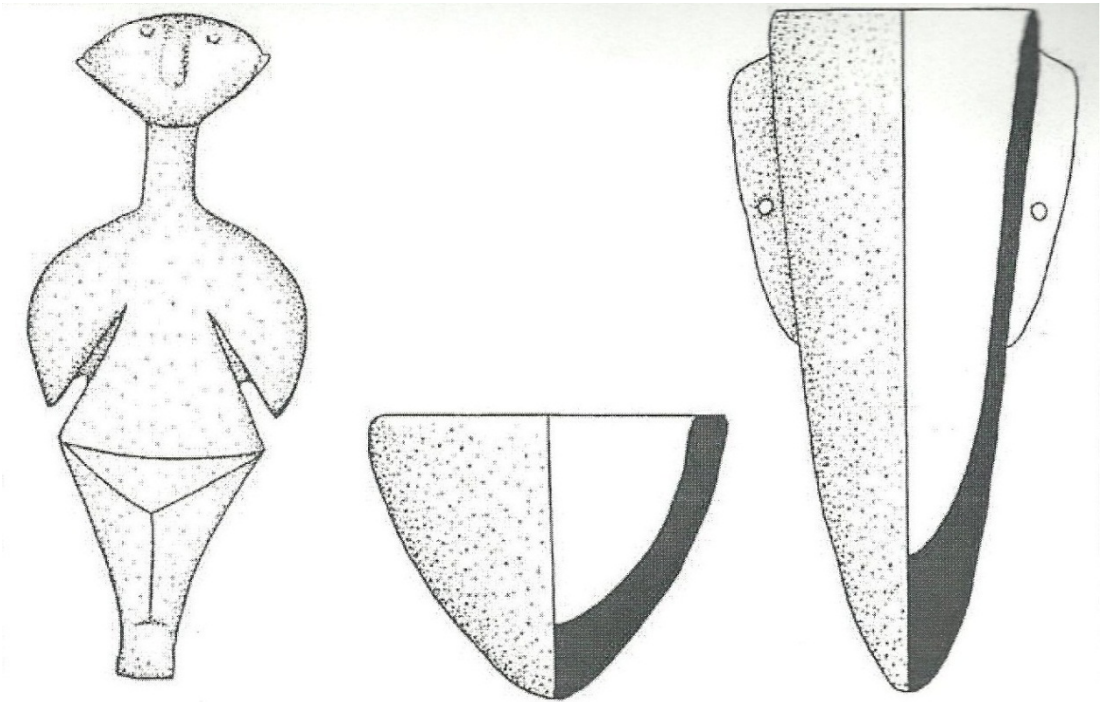
Çiz. 6: Gülpınar-Smintheion 2. nolu merkez yapı ve küçük dikdörtgen planlı depo binaları çizimi (Özgünel-Kaplan, 2011: Plan 2).

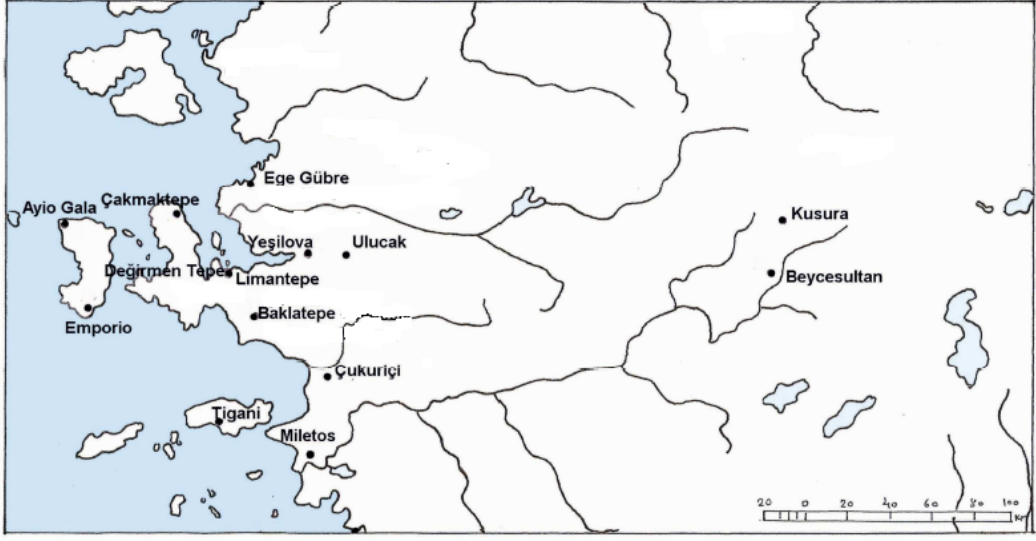
Res. 4-5: Gülpınar Kalkolitik yerleşim yeri mimarisi(Takaoğlu-özdemir: 2013 resim 2-3).

Hrt. 3: Kulaksızlar mermer atölyesinin konumu. (Takaoğlu, 2002: Figür 1).

Çiz. 7: Kulaksızlar mermer atölyesinde bulunan taş kap ve kadın figürini (Takaoğlu, 2002: Figür 2).

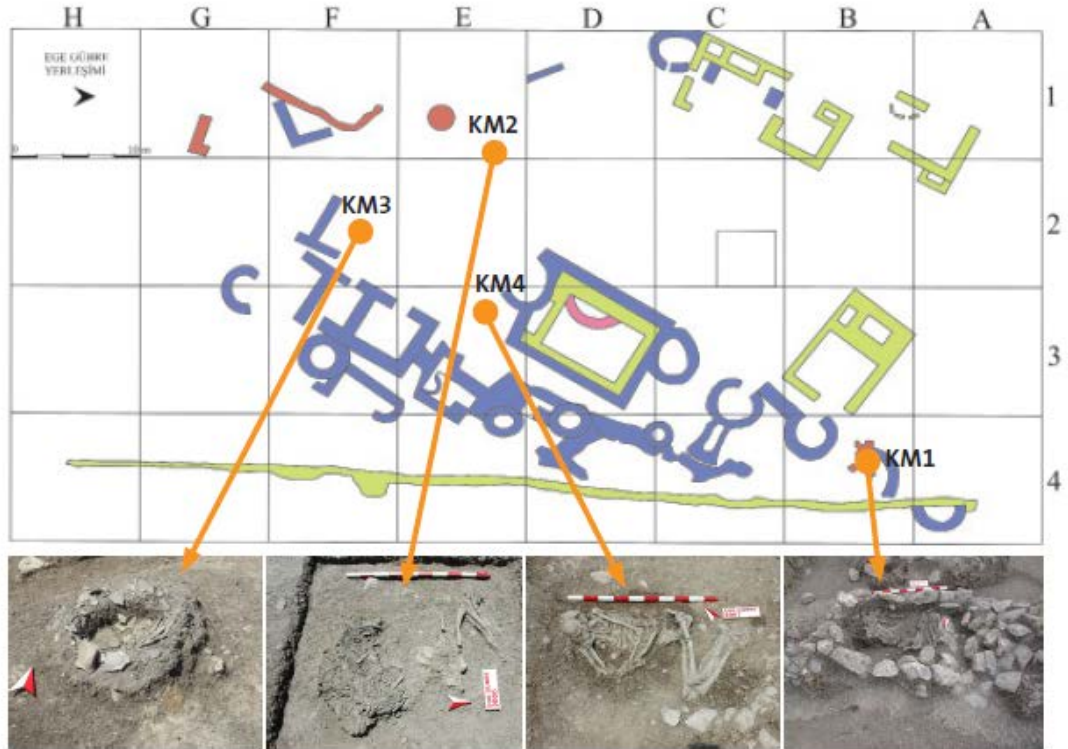
Hrt. 4: Ege Gbre yerleim yerinin konumu(Caymaz, 2010: ekil 1).

Res. 6: Ege Gbre yerleimi üzerindeki aluvyon dolgu(Sağlamtimur-Ozan, 2012 resim 3).

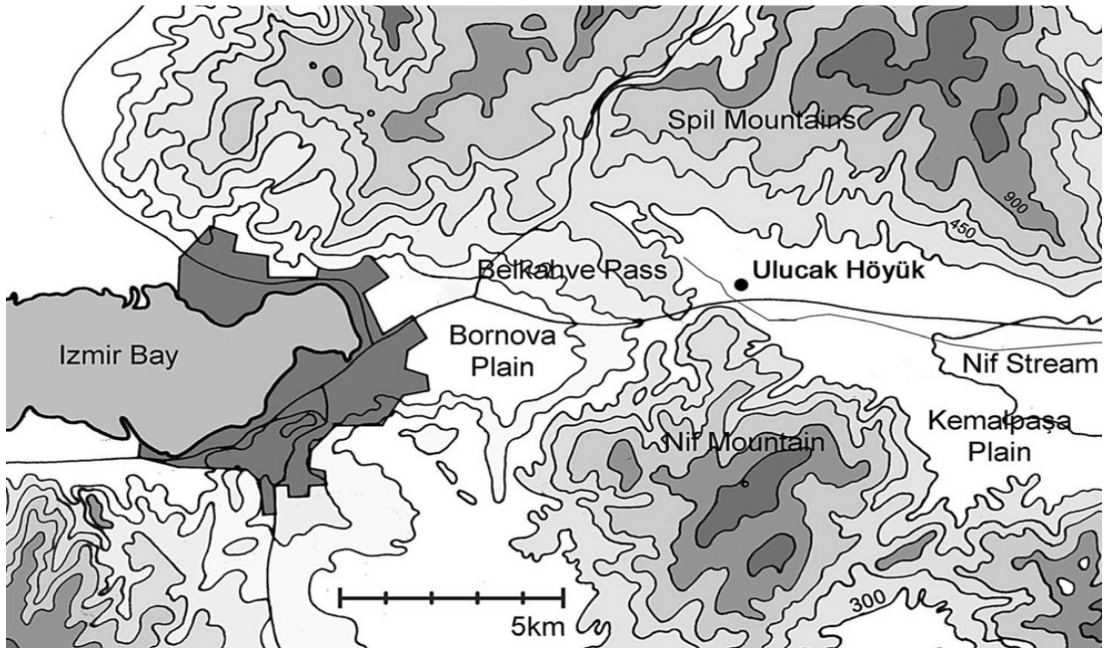
Res. 7: Ege Gübre yerleşimi üzerindeki alüvyon dolgu(Sağlamtimur-Ozan, 2012 resim 4).

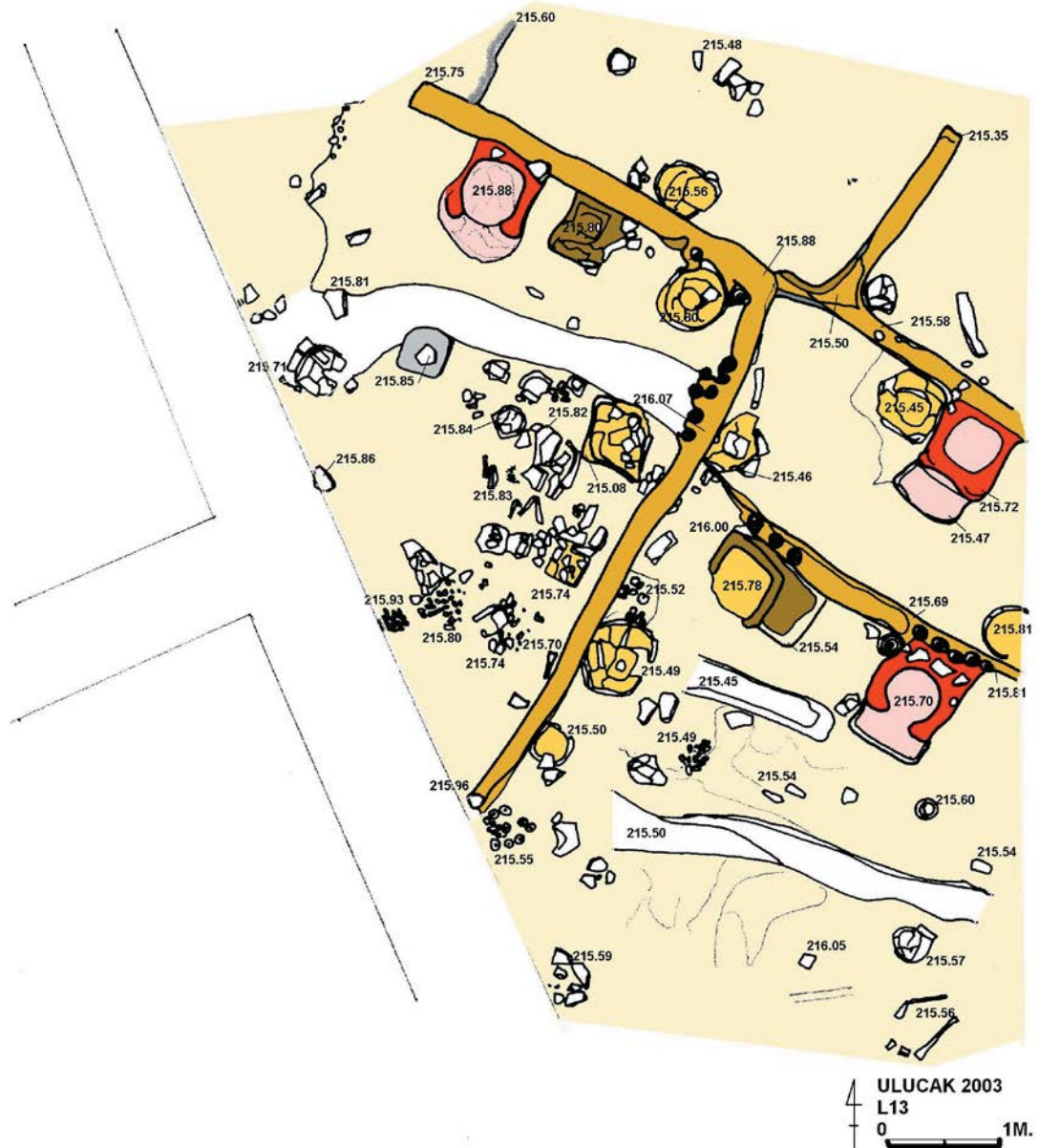
Çiz.8: Ege Gübre kalkolitik çağ yerleşimi ve mezar yapıları (Sağlamtimur-Ozan, 2012: Resim 6a).

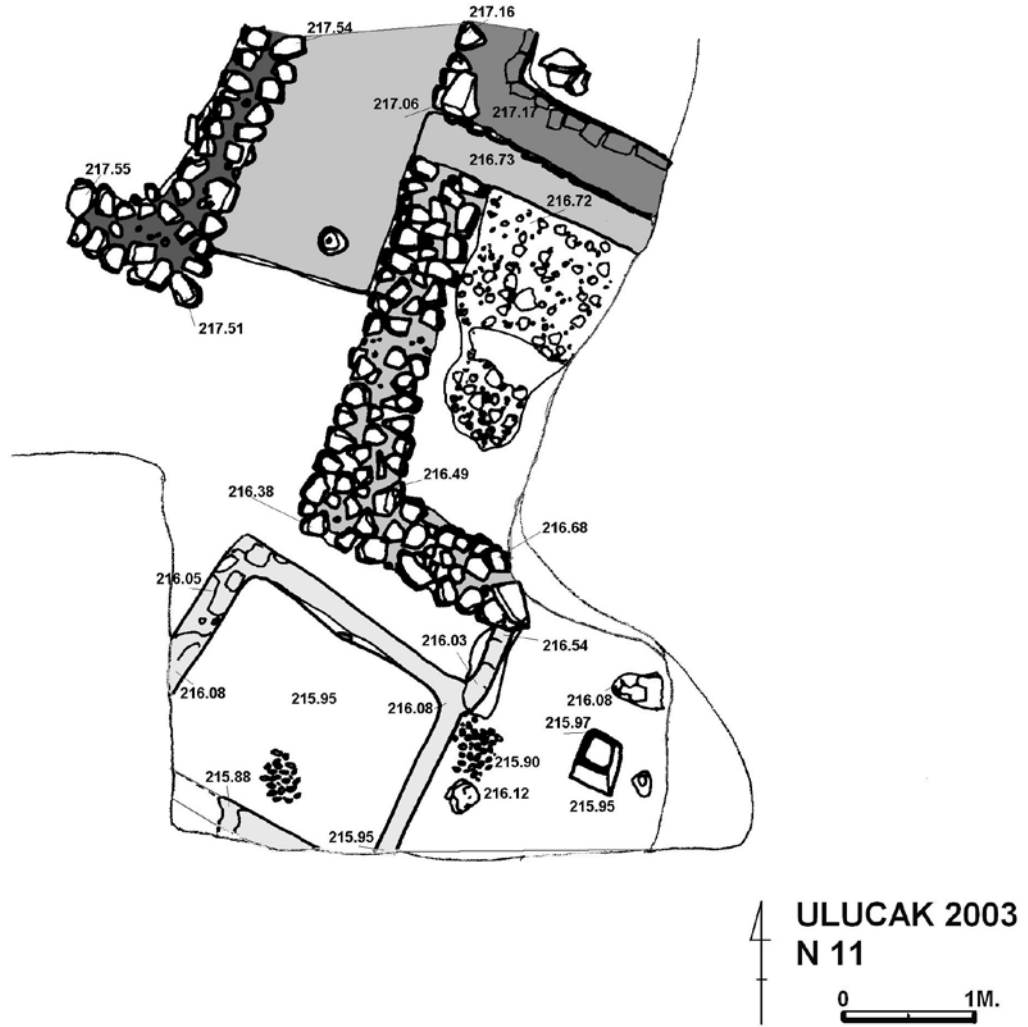
Hrt. 5: Ulucak Höyüğü'nün Türkiye haritasında konumu(Çakırlar, 2012: Figür 1).

Hrt. 6: Ulucak Höyüğü'nün İzmir bölgesindeki konumu ve çevresi(Çakırlar, 2012: Figür 2).

Çiz. 9: Ulucak höyük V. Tabaka yapıları (Derin: 2005: figür 1).

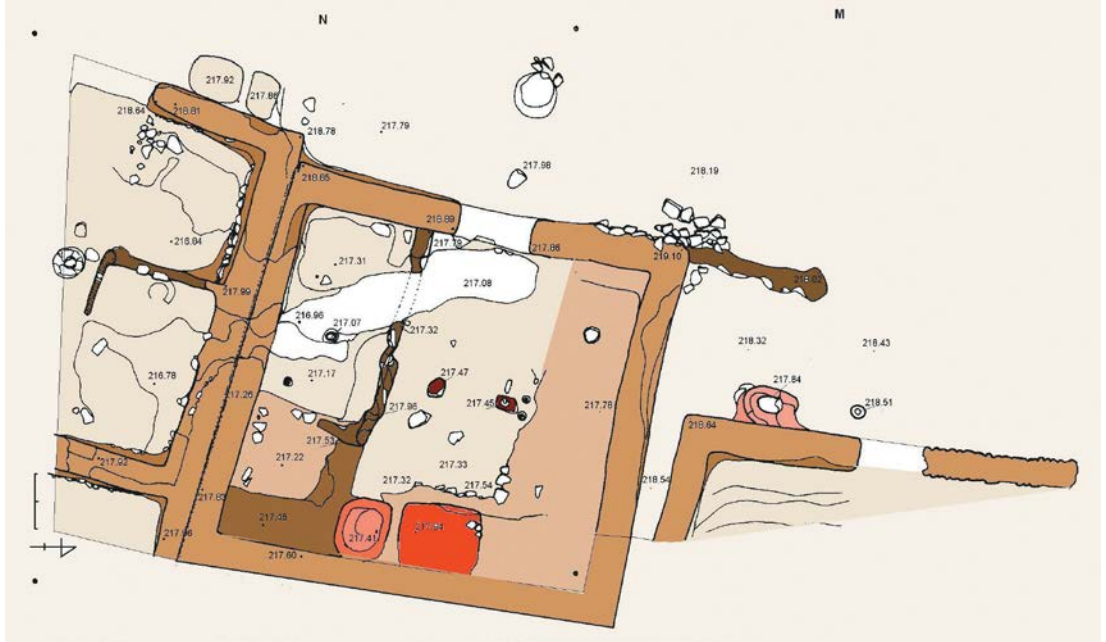
Çiz. 10: Ulucak Höyük IV k evresi yapı 17'ye ait taş temelli duvar çizimi (Derin, 2005: figür 2).

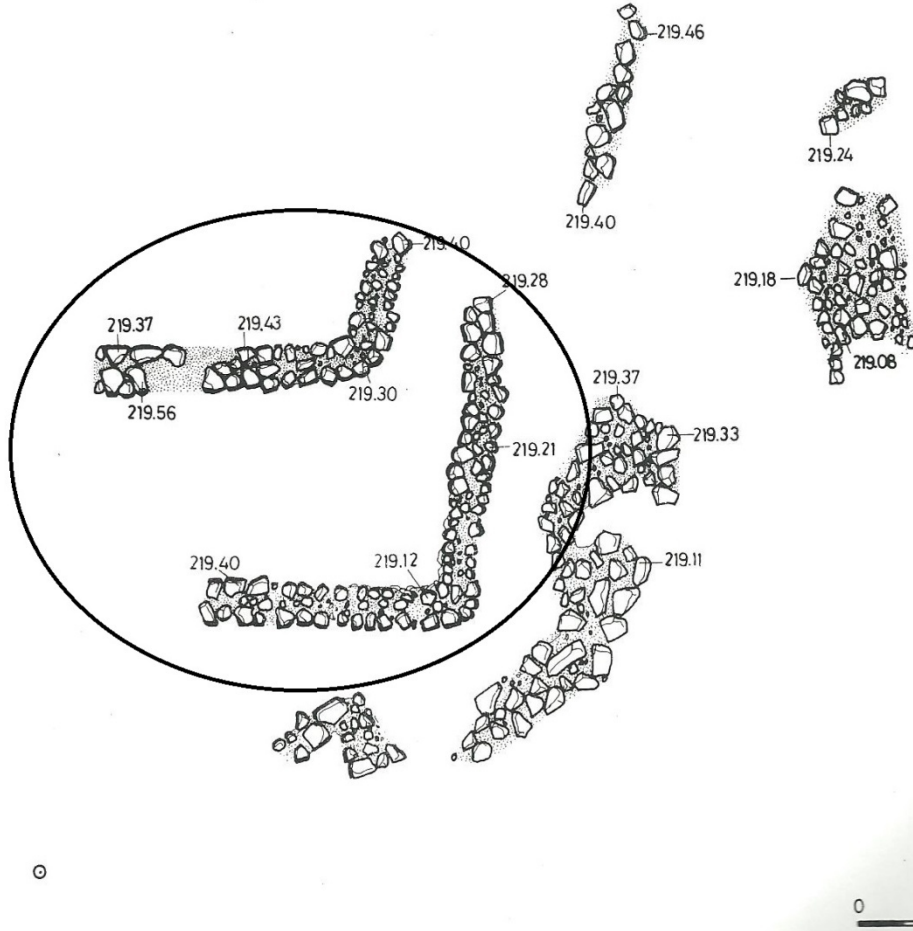
Çiz. 11: Ulucak Höyük IV. Tabaka yapıları (Derin, 2005: figür 3).

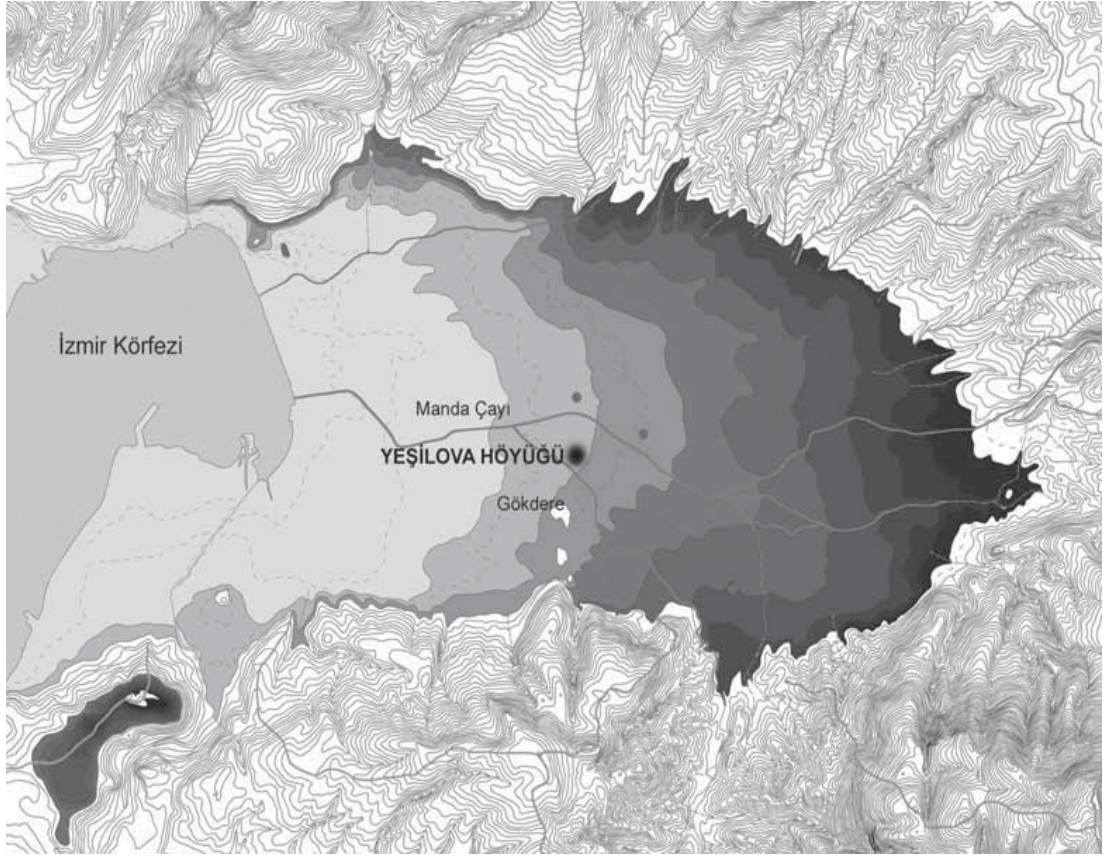
Res. 8: Ulucak IV. Tabaka ev 8'in fırın kalıntısı(Derin, 2005: figür 5).

Çiz 12: Ulucak Höyük IV. Tabaka yapı 13'ün Çizimi. (Derin, 2005: figür 4).

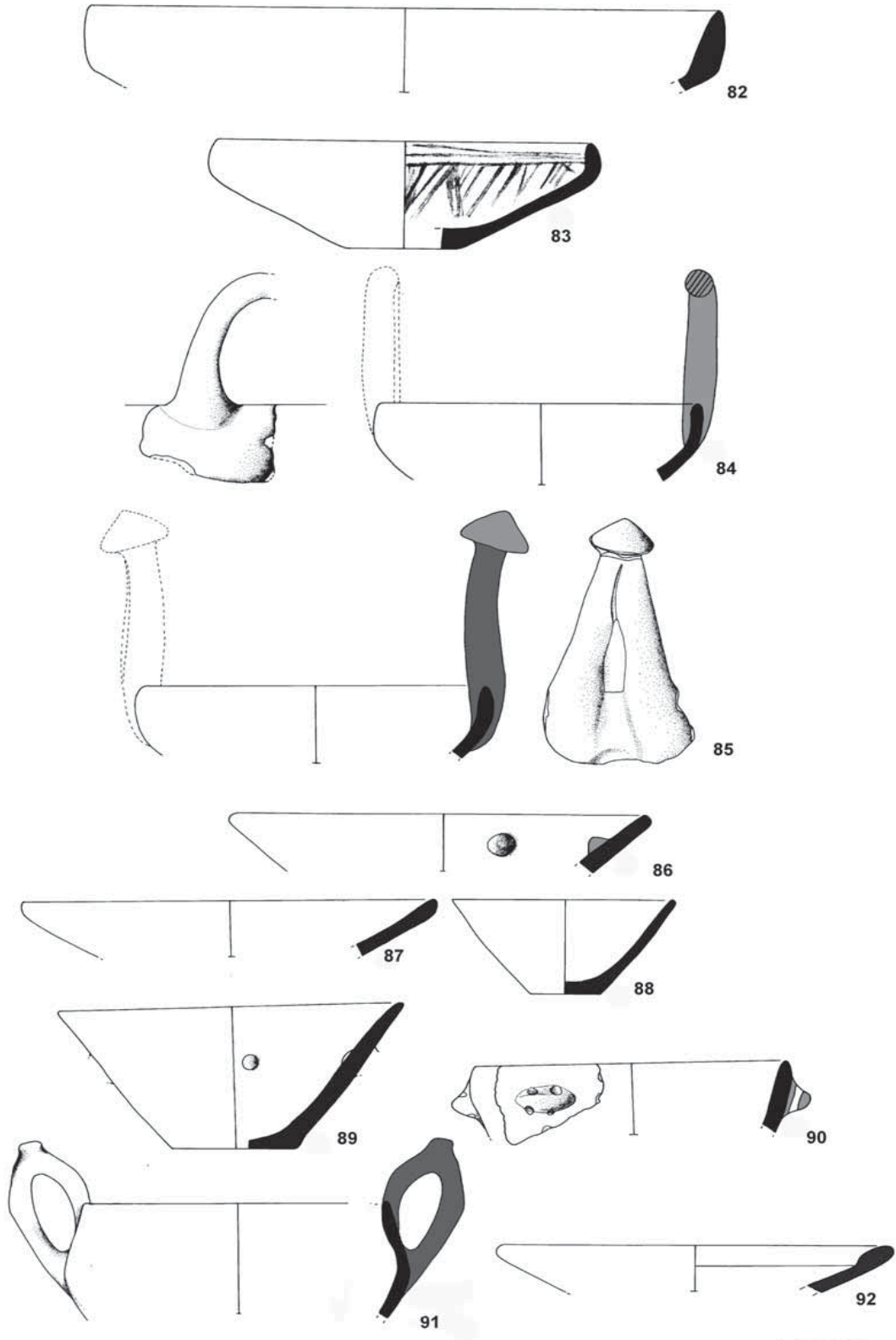
Çiz.13: Ulucak Orta Kalkolitik Çağ'a ait 'L' şeklinde duvarlar(Çilingiroğlu vd. 2004: Figür 12).

Hrt. 7: Yeşilova Höyüğü'nün konumu (Derin, 2009: Figür 1).

Çiz. 14:Yeşilova Höyüğü Orta Kalkolitik Çağ Çukur yapıların Tabanları (Derin, 2009: Figür 2).

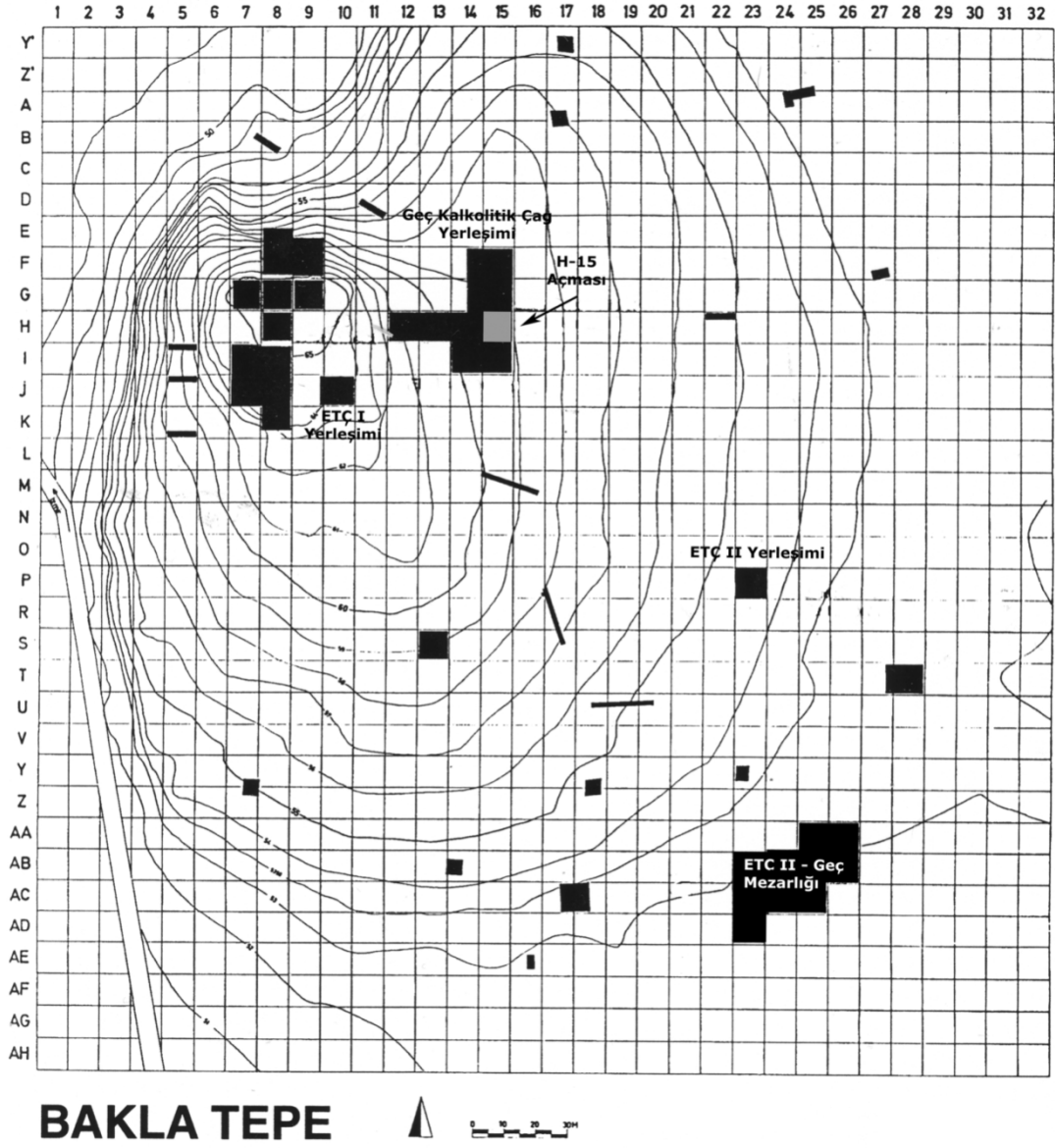
Çiz. 15: Yeşilova II. Tabaka kalkolitik Çağ çanak-çömleği (Derin, 2009: Figür 14).

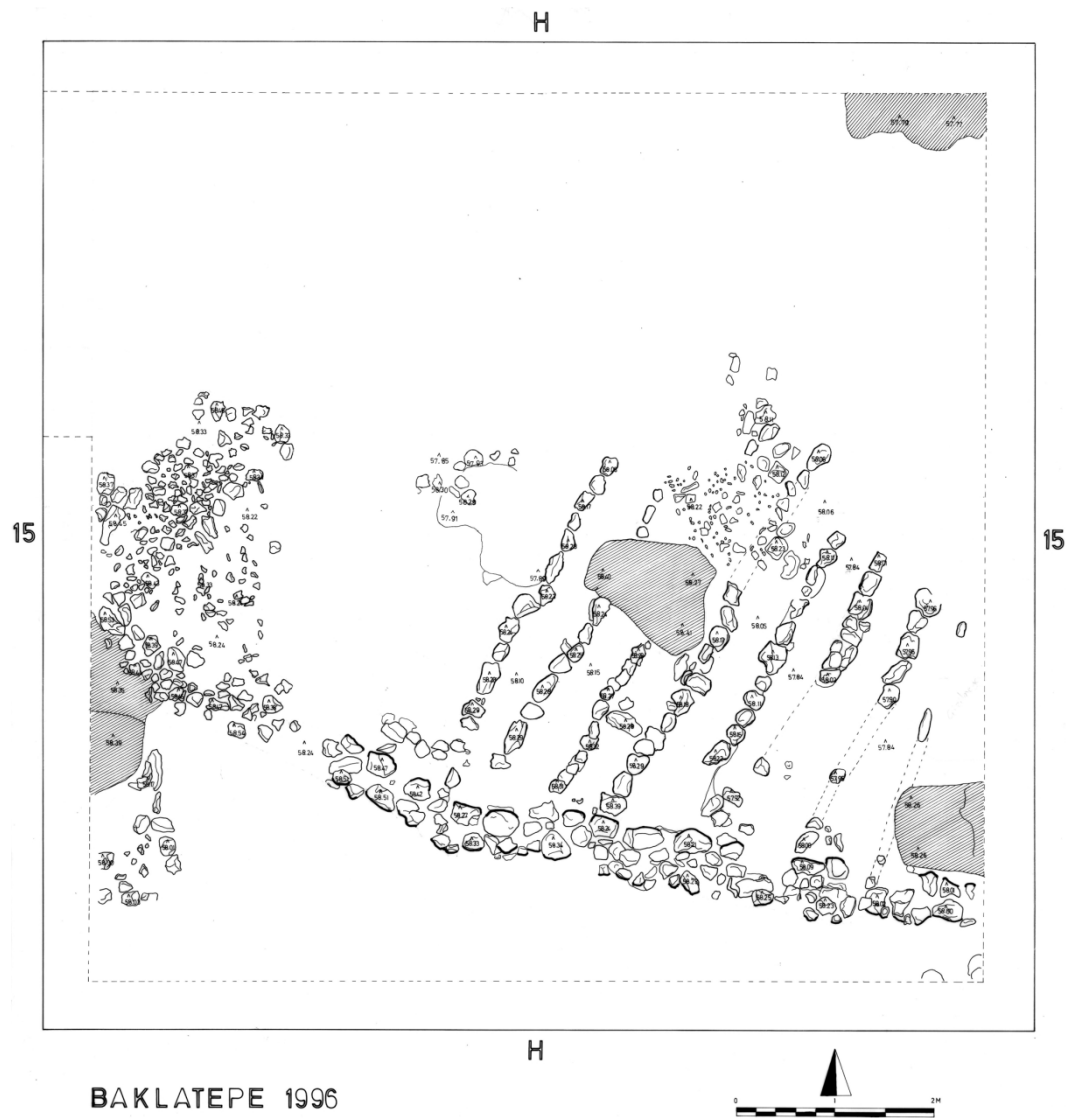
Çiz. 16:Liman Tepe topografyası(Erkanal-Şahoğlu, 2012b: resim 1).

Res. 9: Liman Tepe Geç kalkolitik ve Orta Kalkolitik Çağ buluntu yeri(Erkanal-Şahoğlu, 2012b: Resim 2).

Çiz. 17: Bakla Tepe topografik haritası ve kazı alanları (Tuncel, 2009: Levha 3, Harita 2).

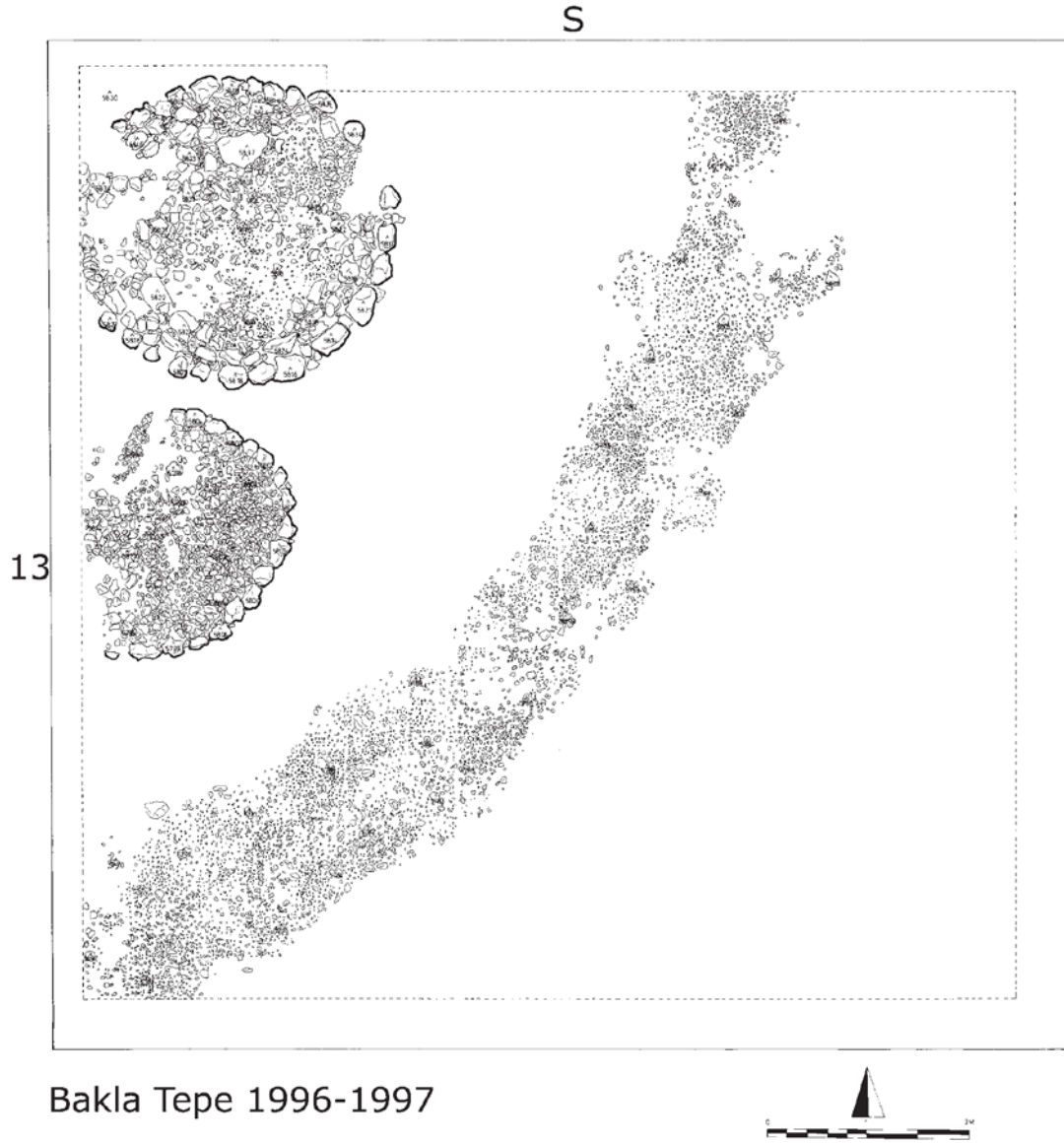
Çiz. 18: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağı III dönemine ait mimari kalıntılar (Tuncel, 2009: Levha VI).

Res. 10: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ II. ve III. tabaka mimari yapılar(Tuncel, 2009: levha IV-Resim 2).

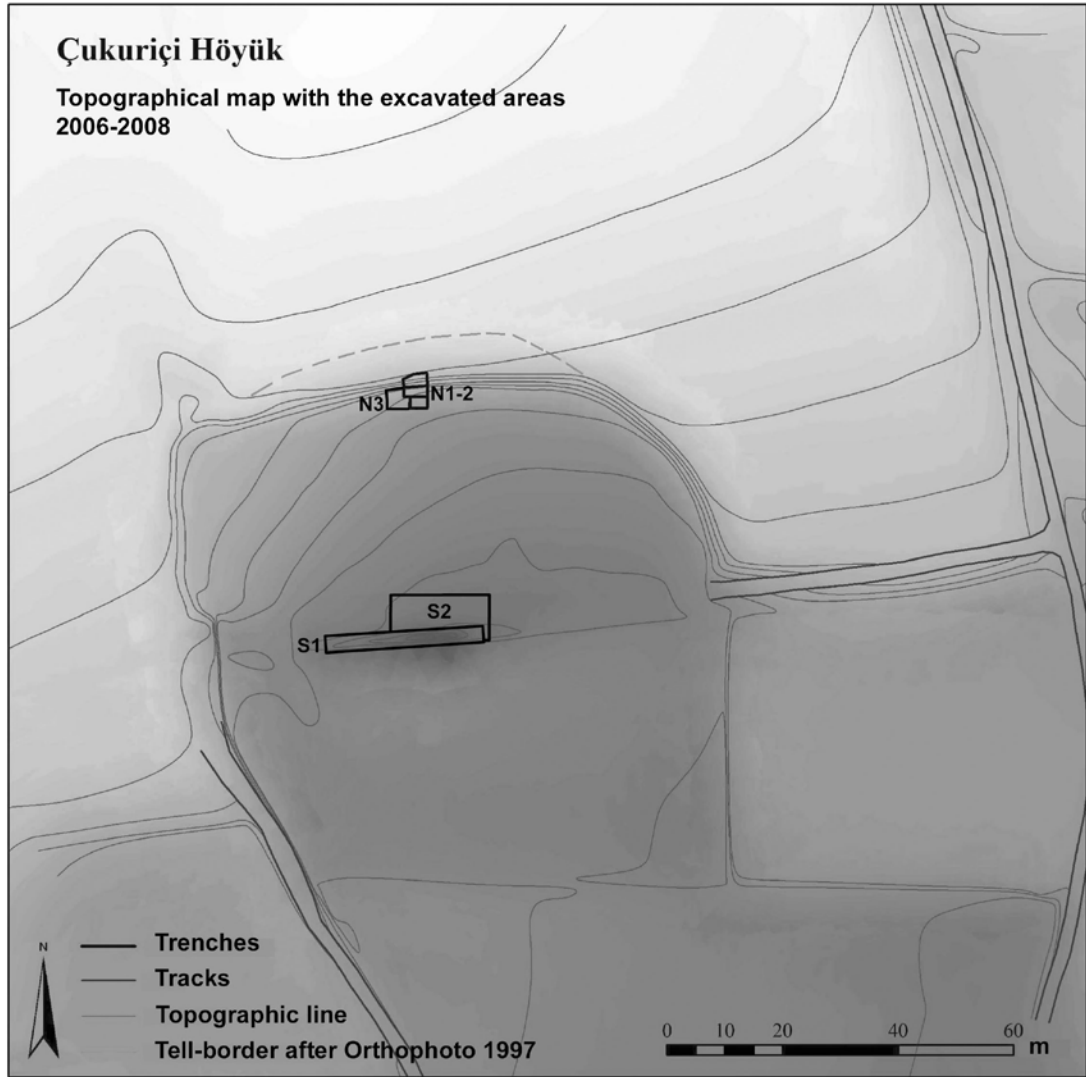
Res.11: Bakla Tepe H-15 açması, Geç Kalkolitik Çağ II. Tabakaya ait ızgara planlı yapı ve döşemesi (solda). Geç Kalkolitik Çağ III. tabakaya ait ızgara planlı yapı (sağda).(Tuncel 2009: Levha VIII).

Çiz. 19: S-13 açması, Geç Kalkolitik Çağ III, Dairesel Planlı silo yapıları ve sokak (Tuncel, 2013: Figür 2).

Res. 12: Bakla Tepe Geç Kalkolitik Çağ I dönemine ait mimari kalıntılar(Tuncel 2009: Levha IV- resim 1).

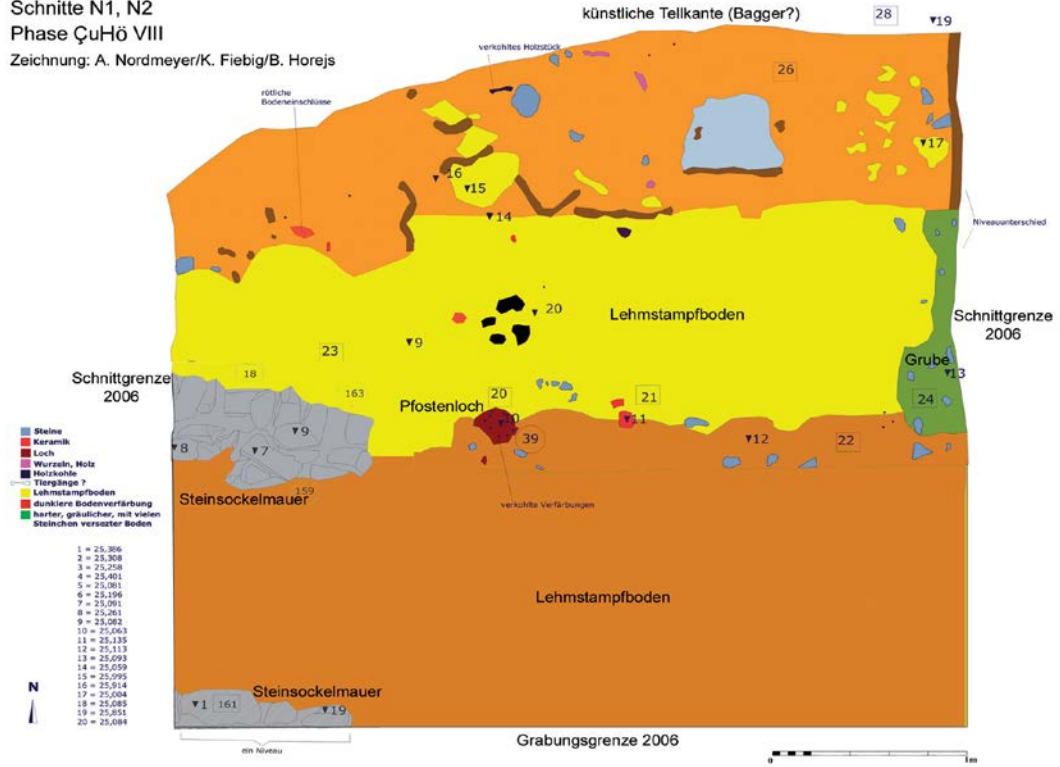
Çiz. 20: Çukuriçi topografyası(Horejs, 2009: figür 3).

Çukuriçi Höyük 2006

Schnitt N1, N2

Phase ÇuHö VIII

Zeichnung: A. Nordmeyer/K. Fiebig/B. Horejs

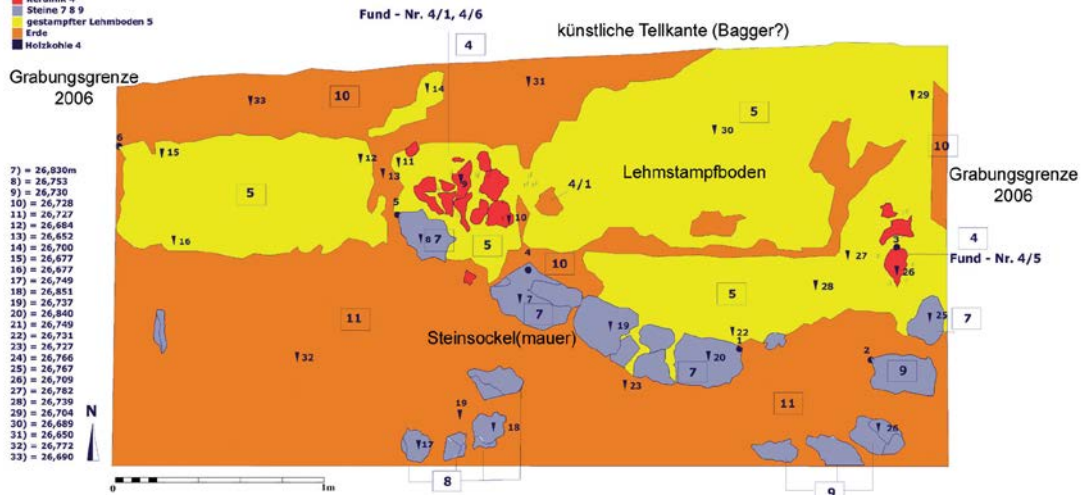
Çiz. 21: Çukuriçi VIII. Tabaka çizimi (Horesj, 2008: Figür 3).

Çukuriçi Höyük 2006

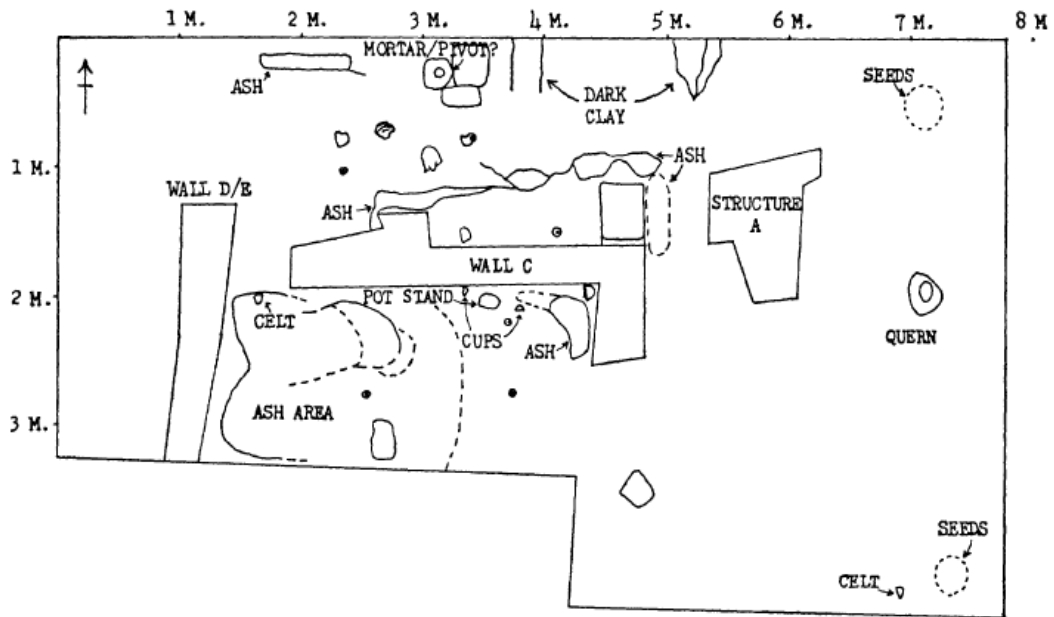
Schnitt N1

Phase ÇuHö VI

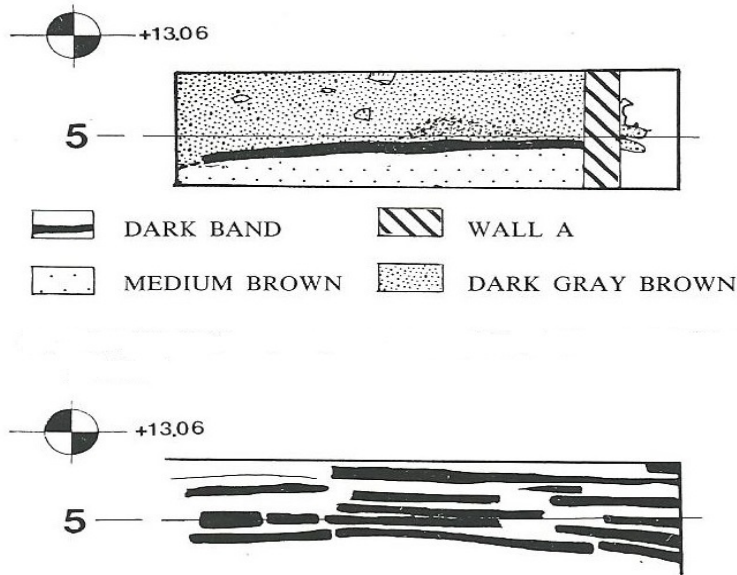
Zeichnung: A. Nordmeyer/K. Fiebig

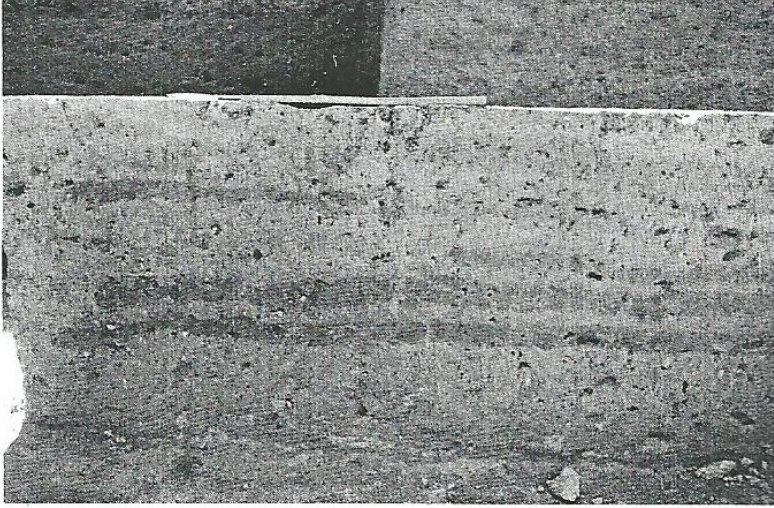
Çiz. 22: Çukuriçi VI. tabaka oval yada apsidal planlı yapının, apsis kısmı (Horesj, 2008: Figür 6).

Çiz. 23: Aphrodisias-Pekmez Tepe VII d tabakası kerpiç duvarlar (Kadish, 1971: Figür 5).

Çiz. 24: Aphrodisias-Pekmez Tepe, duvar A (üstte) ve Duvar C (altta) kerpiç çizimleri (Joukowsky, 1986: Figür 41-42).

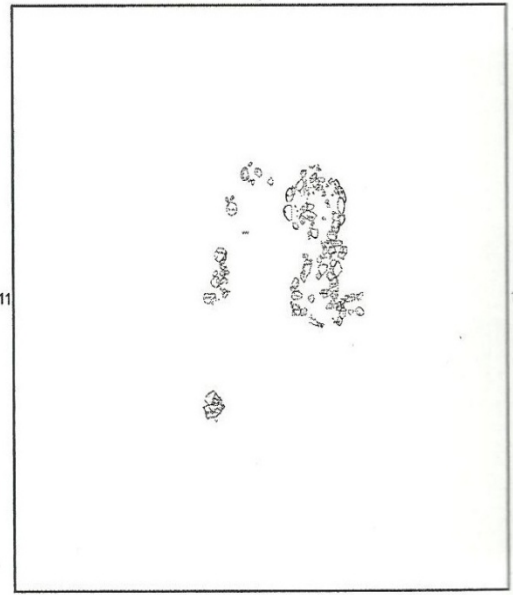
Res. 13-14: Aphrodisias açma 2, C duvarından kerpiç resimler(Joukowsky, 1986: Figür 39-44).

Hrt.8:Çine-Tepecik Höyük konumu (Günel, 2006: harita 1).

Hrt. 9: Çine-Tepecik Höyüğü topografik planı (Günel, 2006: harita 2).

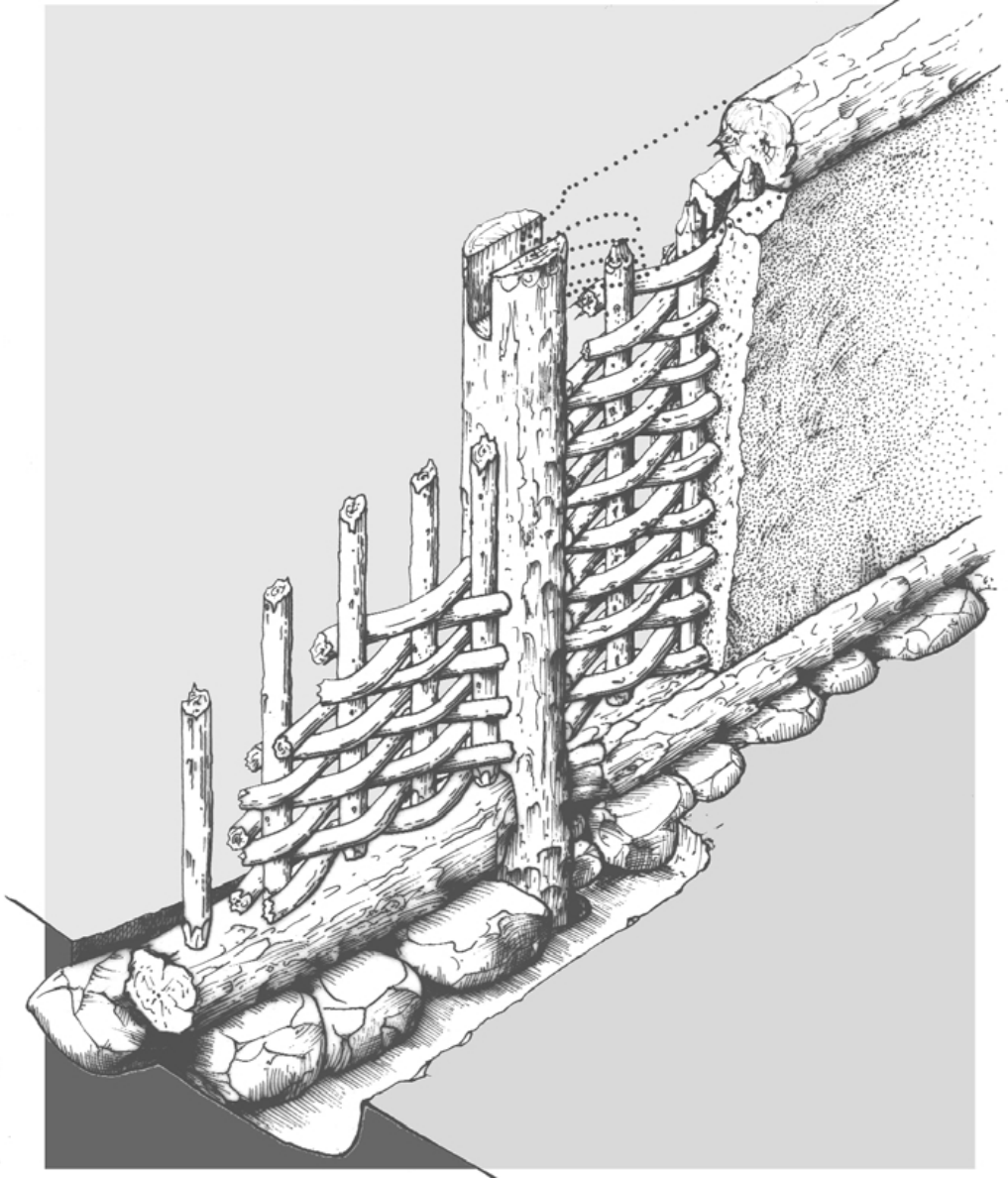
Res. 15, Çiz. 25: Çine-Tepecik dairesel planlı yapılar (Günel, 2011: resim 2-3).

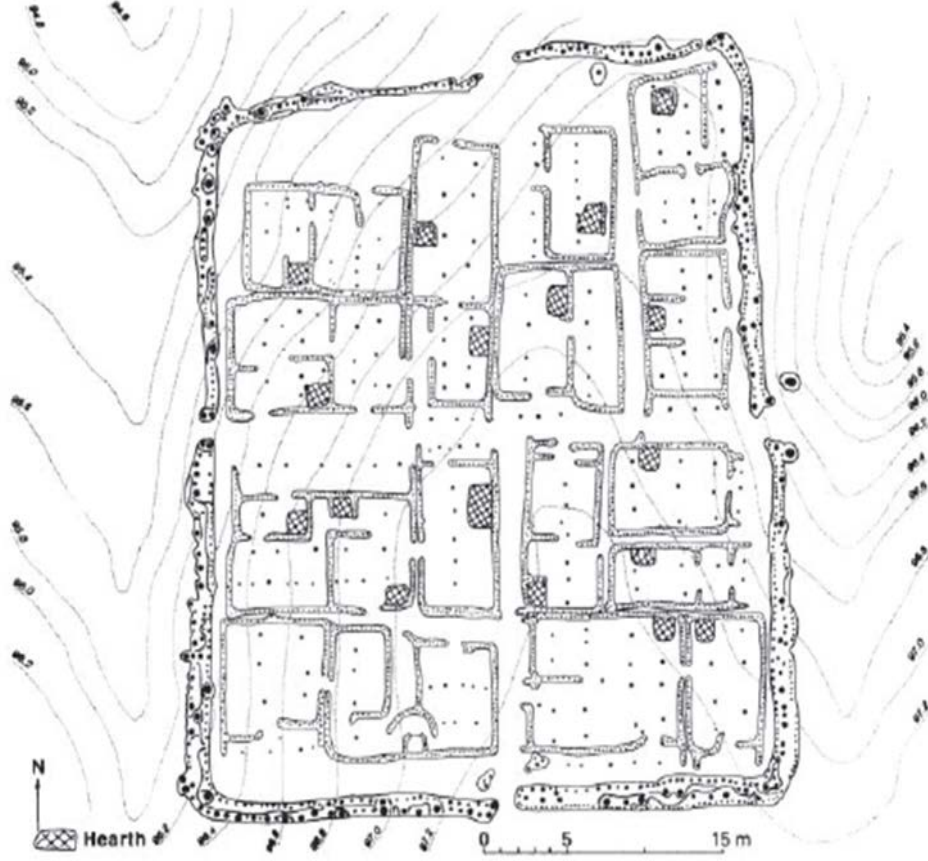
Res. 16: Beçin Kalesi'nin Konumu (Yıldız, 2008: Resim 2).

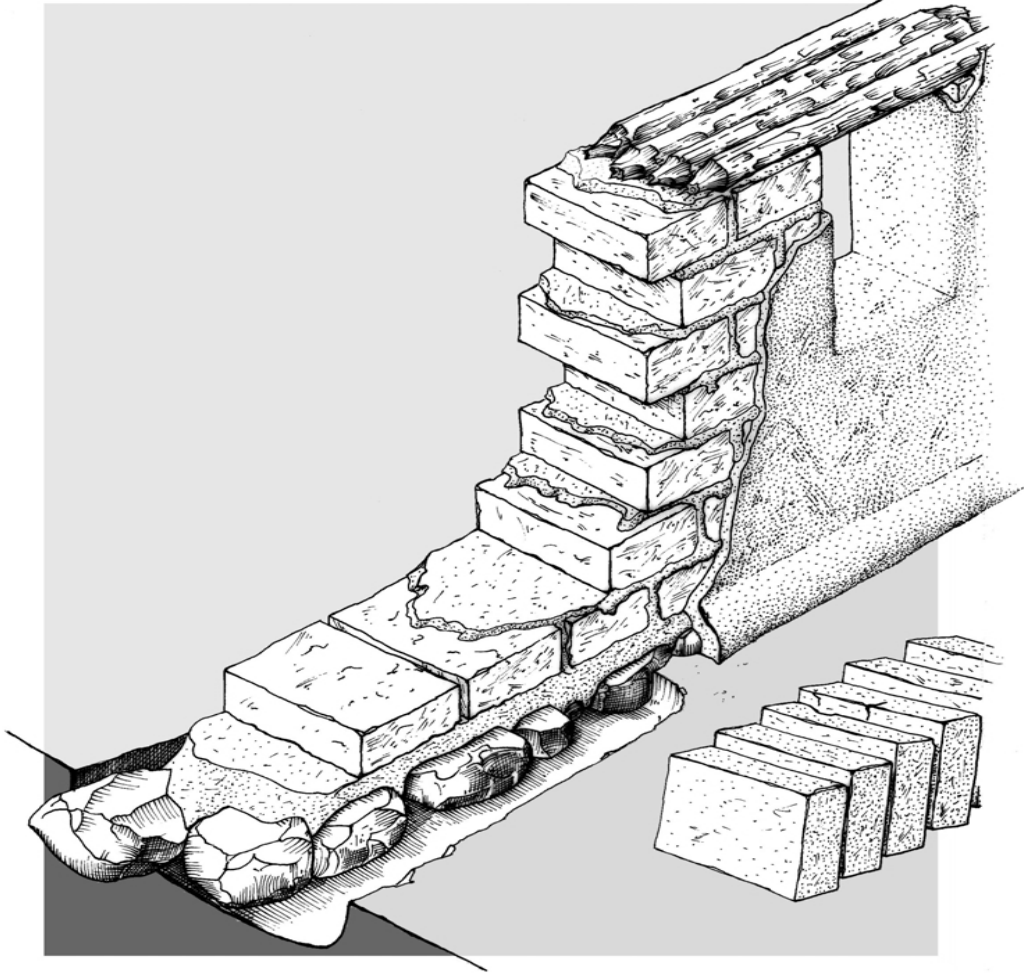
Res.17: Beçin Kalesi Orta Kalkolitik Çağı seramiği (Yıldız, 2008: Resim 9).

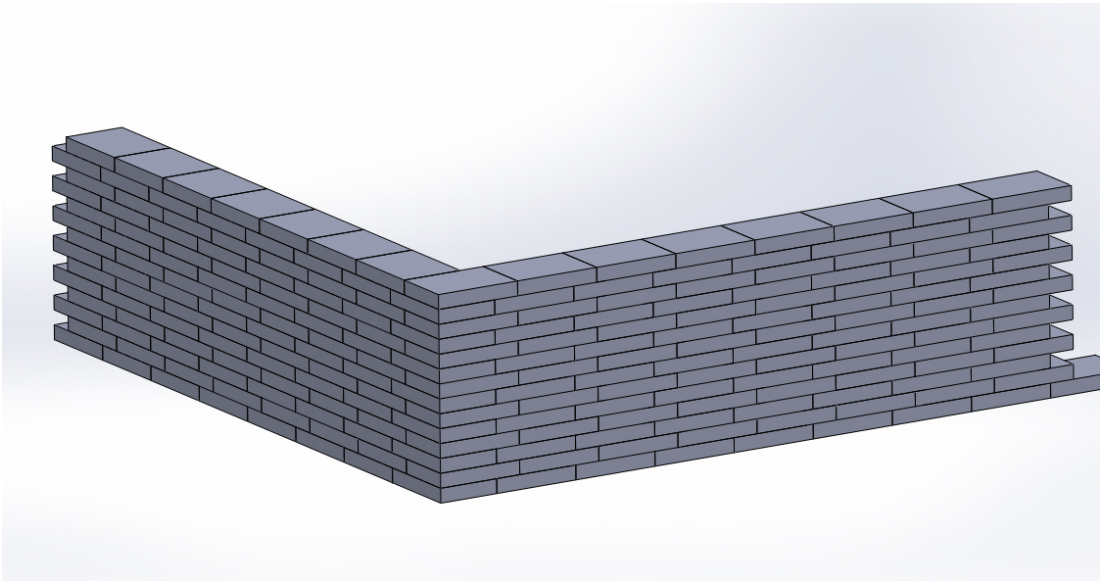
Çiz. 26: Dal-örgü ve çamur-harç duvar yapım tekniği (Perles, 2004: figür 9.4).

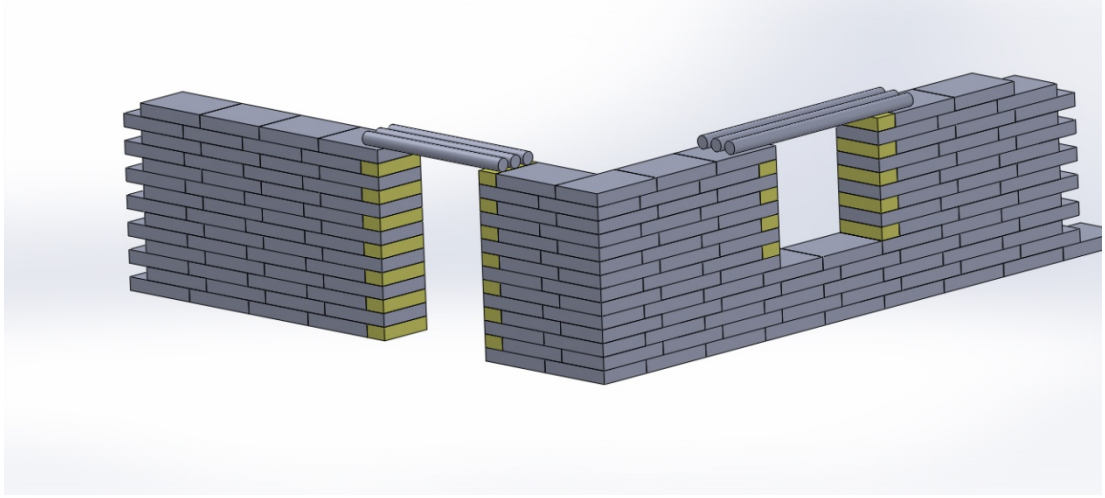
Çiz. 27: Polyanitsa II evresi dal-örgü ve çamur-harç tekniğiyle inşa edilmiş savunma sistemi(Bailey, 2000: figür 5.3).

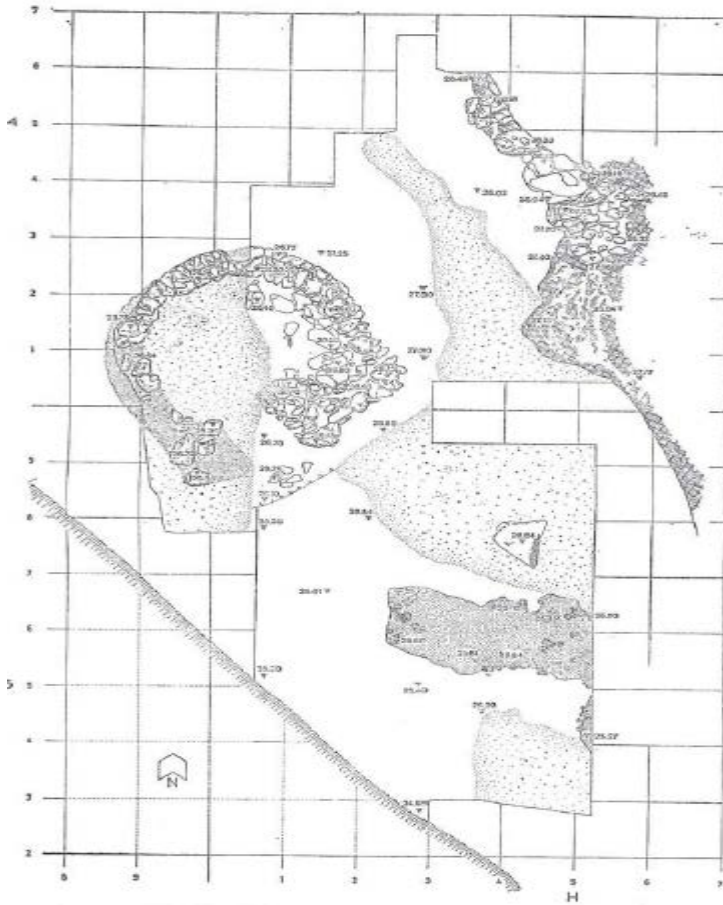
Çiz. 28:Taş temel üzeri kerpiç duvar yapım tekniği (Perles, 2004: Figür 9.5).

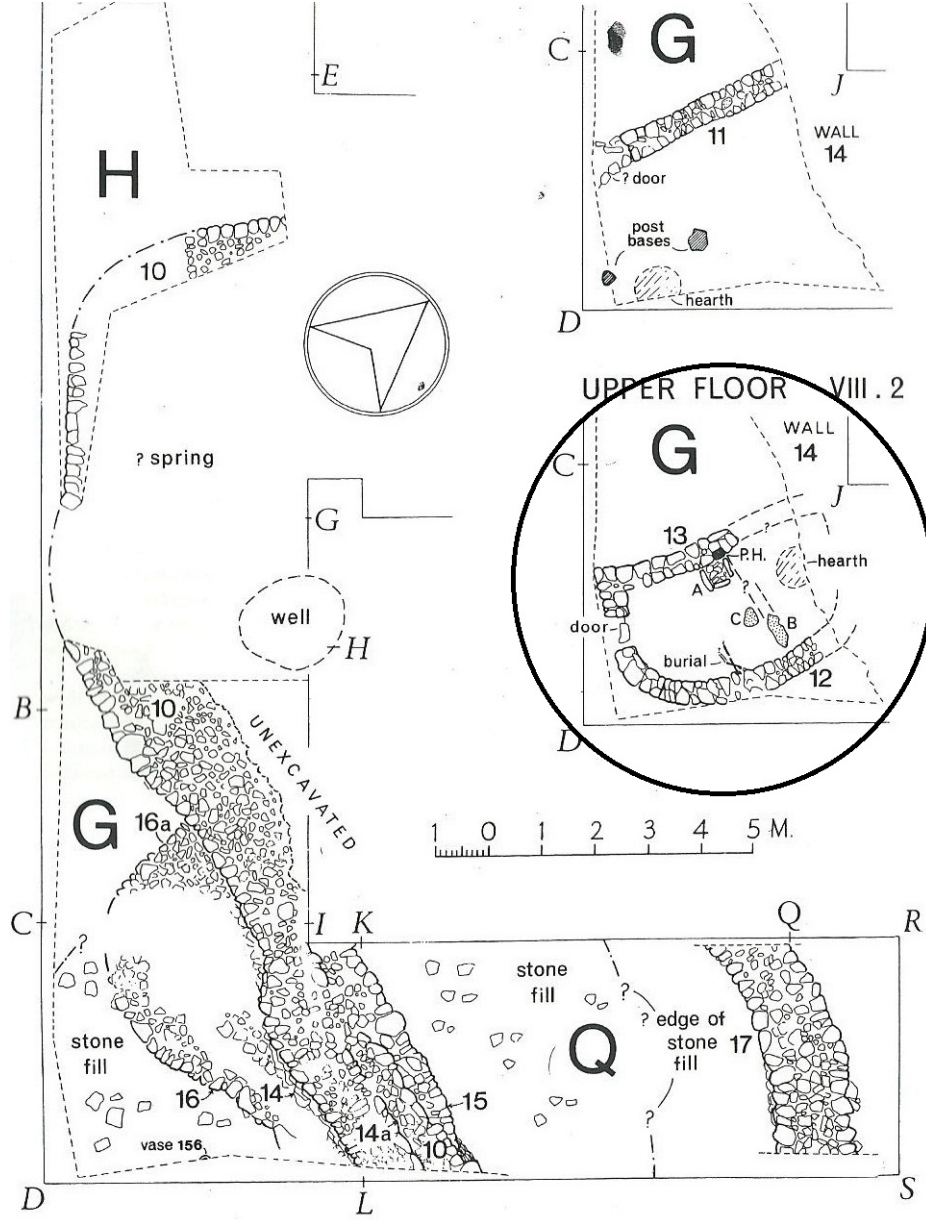
Çiz. 29: Ulucak IV. tabaka kerpiç ölçüleriyle yapılan çizim, Dikdörtgen kerpiç bloklarıyla köşe bağlantısının yapımı.

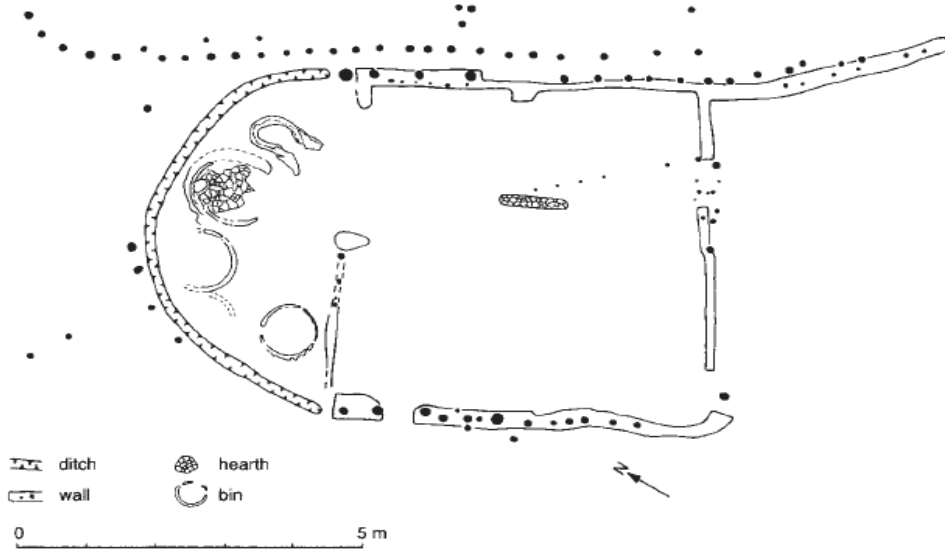
Çiz. 30: Ulucak IV. tabaka 'kuzu' kerpiç ölçüleriyle oluşturulan çizim. Kuzu kerpiç blokları kullanarak yapılan kapı ve pencere açıkları.

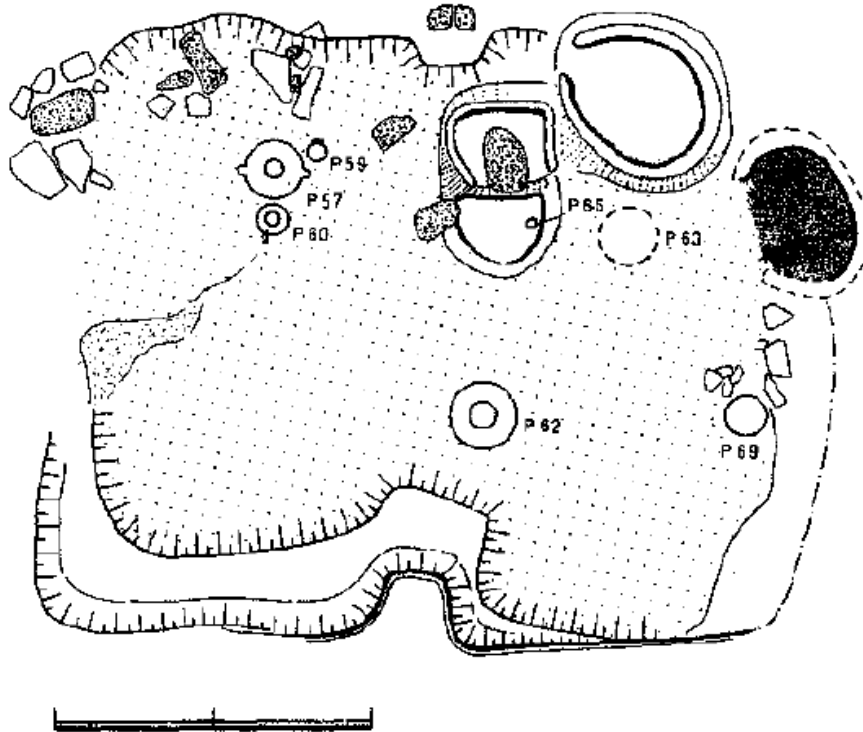
Çiz. 31: Orman Fidanlığı H4-5 açması IV. Kat mimari kalıntıları ve apsidal planlı yapı(Efe,1996: resim 6).

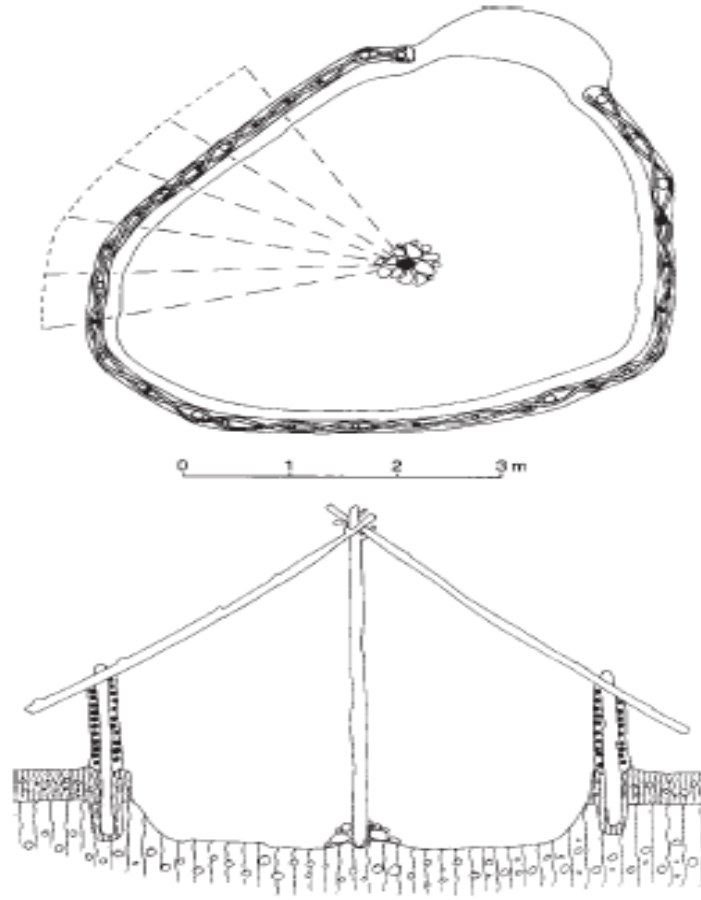
Çiz. 32: Emporio 'D' şeklinde apsidal planlı yapı(Hood, 1981: figür 53).

Çiz. 33: Sitagroi IV-V, dal-örgü ve çamur-harç mimari tekniği ile inşa edilmiş, apsidal planlı yapı örneği(Bailey, 2000: Figür 7.2).

Çiz. 34: Ilıpınar Çukur yapı çizimi(Roodenberg, 2000: Resim 4).

Çiz. 35: Divostin Ib Çukur Barınak çizimi (Bailey, 2000: figür 2.5).

Res. 18: Küllüoba U9 plankaresi çukur silo yapıları(Efe, 2001: resim 4).

ÖZET

GÜNDOĞAN, Ümit; “ **Batı Anadolu Sahil Şeridi Kalkolitik Çağ Mimarisi ve Yerleşim Modelleri**”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Bu çalışmada Batı Anadolu sahil şeridinde, kazısı yapılan Kalkolitik Çağ merkezlerinin mimarisi stratigrafik düzen içerisinde değerlendirilerek yapıların inşasında kullanılan malzeme, teknik, yapı tipleri ve yerleşim modelleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ege Denizi boyunca, kuzeyde Çanakkale’den güneyde Muğla’ya kadar Batı Anadolu sahil şeridi içerisinde bereketli tarım ovaları üzerine kurulan Kalkolitik Çağ merkezlerinin birçoğu, Büyük ve Küçük Menderes, Bakır Çay, Gediz Çayı ve kollarının oluşturduğu alüvyon dolguları altında kalmıştır. Yeterince araştırılmayan ve içerisinde kronoloji sorunları bulunduran Kalkolitik Çağ, yaklaşık olarak M.Ö. 6000-3000 yılları arasında; Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç dönem içeren uzun bir kültür sürecidir.

Kullanılan malzeme, teknik ve yapı tipleri yerleşim yerleri içerisinde küçük farklılıklar olmasına rağmen genel olarak bir bütünlük arz eder. Yapıların inşasında kullanılan malzemeler, taş, ahşap, çamur harç, dal, saz ve otsu bitkilerden oluşmaktadır. Teknik olarak ise dal-örgü ve çamur-harç, taş temel üzeri kerpiç ve kerpiç duvar tekniği kullanılmıştır. Dal-örgü ve çamur-harç ve taş temel üzeri kerpiç mimari teknikleri tüm Kalkolitik Çağ boyunca kullanılmışken, kerpiç duvar tekniği Erken ve Geç Kalkolitik Çağ içerisinde kullanılmıştır.

Bu tekniklerle inşa edilen, dikdörtgen, apsidal, ızgara, çukur ve dairesel planlı yapıların Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde farklı dönemlerde yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Dikdörtgen planlı yapılar, Kalkolitik Çağ’ın tüm evrelerinde kullanılırken Çukur ve dairesel planlı yapılar Orta ve Geç Kalkolitik Çağ içerisinde, apsidal ve ızgara planlı yapılar ise Batı Anadolu sahil şeridinde sadece Geç Kalkolitik Çağ içerisinde kullanılmıştır

Batı Anadolu sahil şeridi Kalkolitik Çağ yerleşim modelleri, yetersiz mimari kalıntılardan dolayı birkaç merkez dışında tam olarak anlaşılamamıştır. Bu merkezlerden elde edilen mimari veriler ışığında, yerleşim yerleri; sokak veya açık ışık alanlarıyla ayrılmış açık bir yerleşim modeli sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler

1 Kalkolitik

2 Mimari

3 Yerleşim modelleri

4 Batı Anadolu

5 Yapı teknikleri

ABSTRACT

GÜNDOĞAN, Ümit; “**Architecture and Settlement Models of Coastal Western Anatolia during the Chalcolithic Period.** ”, Master Thesis, Ankara, 2013

The architecture of the coastal Western Anatolian Chalcolithic settlements form the main focus of this study. Construction material, technical details and architectural plans have been evaluated with a chronological order in order to reveal a more general picture of settlement patterns.

The Chalcolithic settlements of Western Anatolia are located in the fertile agricultural landscapes along the coastal strip extending from Çanakkale in the north to Muğla in the south. Most of these settlements were probably covered by the alluvial plains of Büyük and Küçük menderes, Bakır Çay and Gediz. Chalcolithic Period covers a long time period roughly between 6000 - 3000 BC. and is divided into three sub-phases namely Early, Middle and Late. As of today, there are important chronological gaps and problems within this period.

Although there are minor variations, architectural features like construction material, technical details and house types generally reflect a uniform picture during the Chalcolithic period. Wattle - and - daub, stone foundations with mudbrick superstructure and mudbrick construction form the main technical aspects of architecture. Wattle - and - daub and stone foundations with mudbrick superstructure was in use throughout the Chalcolithic Period while pure mudbrick walls are attested only during the Early and Late Chalcolithic.

Rectangular, apsidal, grill planned or round structures and pit houses comprise the main architectural forms which were in use in different phases of the Chalcolithic Period. Rectangular plans were in use during the entire Chalcolithic Period while pit houses and round structures date to Middle and

Late Chalcolithic. Apsidal and grill planned structures date to the Late Chalcolithic Period in coastal Western Anatolia.

Given the current state of research, it is very difficult to define the settlement models of coastal western Anatolia during the Chalcolithic Period. Available evidence suggests an open settlement plan with houses seperated by streets or open workshop areas throughout the Chalcolithic Period.

Key Words

1 Chalcolithic

2 Architecture

3 Settlement patterns

4 Western Anatolia

5 Construction techniques